

ESTUDIS SOBRE CONFLICTES SOCIALS

La Revolució que havia de canviar el món Cent anys del 1917

Jaume Camps Girona (coord.)

ESTUDIS SOBRE CONFLICTES SOCIALS

Direcció

Alberto Reig Tapia
Josep Sánchez Cervelló

Consell de redacció

Mario Arias Oliva, Jordi Àngel Carbonell Pallarés,
Santiago Castellà Surribas, Manuel Fuentes Vázquez

Consell assessor

Manuel Alcántara Sáez (Universidad de Salamanca),
Enrique Gil Calvo (Universidad Complutense de Madrid),
Carlos Imaz Gispert (Universidad Nacional Autónoma
de México), María Rosa Lojo (Consejo Nacional de
Investigaciones Científicas y Técnicas, Argentina), Paul
Preston (London School of Economics and Political
Science), Francesc M. Quílez Corella (Museu Nacional
d'Art de Catalunya), Àngel Viñas Martín (Universidad
Complutense de Madrid)

LA REVOLUCIÓ QUE HAVIA
DE CANVIAR EL MÓN

Cent anys del 1917

Coordinació de Jaume Camps Girona

Tarragona, 2018

PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
Av. Catalunya, 35 · 43002 Tarragona
Tel. 977 558 474 · publicacions@urv.cat
www.publicacions.urv.cat

1a edició: novembre de 2018
ISBN (paper): 978-84-8424-715-9
ISBN (PDF): 978-84-8424-716-6

DOI: 10.17345/9788484247159
Dipòsit legal: T 1460-2018

Imatge de coberta: *8 de març. La dona emancipada construeix el socialisme!* (1920)

Cita el llibre.

Consulta el llibre a la nostra web.

Llibre sota una llicència Creative Commons BY-NC-SA.

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili és membre de la Unió de Editoriales Universitarias Españolas i de la Xarxa Vives, fet que garanteix la difusió i comercialització de les seves publicacions a nivell nacional i internacional.

ÍNDIX

Pròleg.....	7
<i>Jaume Camps Girona</i>	
De la guspira a la consolidació: les revolucions russes de 1905 i 1917 ...	9
<i>Ferran Sánchez Margalef</i>	
Las revoluciones comunistas de Lenin, Stalin y Trotski	27
<i>Oliver Klein Bosquet</i>	
Mujer y revolución.....	49
<i>Aida Sánchez Martínez</i>	
La represión a los intelectuales antes del Gran Terror	69
<i>Ángel Belzunegui-Eraso, Josep Sánchez Cervelló</i>	
La generació de la Revolució Russa.....	83
<i>Josep Puigsech Farràs</i>	
La influència de la Revolució Russa a Espanya	107
<i>Josep Sánchez Cervelló</i>	
Els ecos de la Revolució Russa. El camp català durant el trienni bolxevic (1918-1920).....	141
<i>Guillem Puig Vallverdú</i>	
La Revolución Rusa y su influencia en el mundo musulmán.....	167
<i>Jaume Camps Girona</i>	

8 МАРТА - ДЕНЬ

РАСКРЕПОЩЕНИЯ ЖЕНЩИН

PRÒLEG

«Debaixo dos pés de cada geração que passa na terra dormem as cinzas de muitas gerações que a precederam.»¹ Com deia Alexandre Herculano, un dels escriptors més importants de la història contemporània de Portugal, el nostre dia a dia està marcat pels fets històrics que ens han precedit. I un dels més importants del segle xx i que va influir l'esdevenir de la història ha estat la Revolució Russa de 1917.

Arran del centenari de les jornades d'octubre de 1917 (novembre en el calendari gregorià), han aparegut diverses obres sobre la Revolució Russa: unes s'han convertit en exemple de commemoracions entusiàstiques, i d'altres, conservadores, en compendis de lamentacions del que va significar la revolució bolxevic. Però la revolució de 1917 és un dels fenòmens més complexos de la història contemporània universal.

Per debatre sobre el centenari de la Revolució Russa d'octubre de 1917, el Centre d'Estudis sobre Conflictes Socials (CECOS) vam organitzar el seminari «Centenari de la Revolució Russa: una mirada des de les ciències socials», que es va dur a terme el 7 de novembre de 2017 (exactament 100 anys després del triomf de la revolució bolxevic) a la sala de graus de la URV. L'objectiu d'aquella jornada era reflexionar a l'entorn de la revolució bolxevic de 1917 i la seva complexitat. I el treball que els lectors tenen a les mans és el recull de ponències dels autors que hi van participar, recollides en un nou treball de la col·lecció Estudis sobre Conflictes Socials, que edita el CECOS-URV.

El llibre es pot dividir en tres parts. La primera, corresponent als dos primers capítols, analitza les «revolucions russes»: en el primer capítol Ferran Sánchez explica les diverses revolucions que es van produir a Rússia entre 1905 i 1917 i les conseqüències polítiques que tingueren, i en el segon, el professor de Ciències Polítiques de la URV Oliver Klein compara les diverses visions de Lenin, Stalin i Trotski (els tres grans intel·lectuals bolxevics) i el paper que van tenir sobre la Revolució d'Octubre de 1917.

---

¹ «Sota els peus de cada generació que passa, en la terra hi dormen les cendres de moltes generacions que la precediren.» L'autor d'aquesta frase és Alexandre Herculano (1810-1877), escriptor romàntic i un dels principals intel·lectuals de la història contemporània de Portugal.

La segona part explica com la revolució va afectar la vida de les persones, és a dir, la quotidianitat de la gent. El Dr. Ángel Belzunegui, professor de Sociologia de la URV, conjuntament amb el Dr. Josep Sánchez Cervelló, catedràtic d'Història Contemporània de la mateixa universitat, exposa com l'eufòria revolucionària ben aviat es va transformar en repressió contra bona part dels intel·lectuals russos. I en el quart capítol, Aïda Sánchez investiga com la Revolució va influir en la història de les dones, posant èmfasi en la figura d'Alexandra Kol-lontai.

Finalment, la tercera part se centra en les repercussions internacionals dels «vents que arribaven de l'Est». El Dr. Josep Puigsech, professor d'Història Contemporània de la UAB, explica com la Revolució Russa va influir en tota una generació de catalans, que anaren fins al país dels soviets a veure aquell procés històric. A continuació, el Dr. Sánchez Cervelló analitza l'impacte que va tenir a Espanya i en el sistema polític de la Restauració. I per entendre la importància de la revolució soviètica, Guillem Vallverdú, relata l'eco revolucionari en el camp català, durant el període del trienni bolxevic. Finalment, en el darrer capítol Jaume Camps, professor de la URV, explica l'impacte de la revolució en el món musulmà i en la seva lluita per l'alliberament del colonialisme.

En definitiva, aquest llibre vol ser una reflexió d'un dels fenòmens més complexos i importants de la història contemporània universal. La Revolució Russa va ser reflex dels anhels i esperances dels treballadors del món i dels pobles oprimits, davant de l'imperialisme i les reaccions conservadores i del feixisme, tot i que el sistema soviètic també va derivar en el terror estalinista i l'ortodòxia marxista.

En un món marcat per la immediatesa digital i les explicacions simples, la història, com deia el professor Josep Fontana, doctor honoris causa per la URV, «ha d'ensenyar a no acceptar sense crítica res del que es pretén legitimar a partir dels prejudicis del passat i a no deixar-se enganyar per tòpics que volen jugar amb els nostres sentiments, per induir-nos a no utilitzar la raó».² Per tant, esperem que aquest llibre permeti reflexionar sobre els somnis d'un demà millor que van empènyer milers de russos a derrocar el tsarisme el 1917, i també sobre com va canviar el món a partir del 25 d'octubre de 1917 (7 de novembre en calendari gregorià).

JAUME CAMPS GIRONA
Universitat Rovira i Virgili

---

² FONTANA, Josep. *L'ofici d'historiador*. Girona, Universitat de Girona, 2010, pàg. 167.

DE LA GUSPIRA A LA CONSOLIDACIÓ: LES REVOLUCIONS RUSSES DE 1905 I 1917

Ferran Sánchez Margalef
Universitat de Barcelona

Resum. A l'inici del segle xx Rússia vivia una greu crisi econòmica que provocava la fam de la majoria de la població. La derrota contra el Japó, el 1905, va comportar grans protestes, que van ser represses amb una gran repressió durant la jornada del Diumenge Sagnant i que van fer que el tsar Nicolau II hagués d'aprovar una constitució el 1906.

Però, tot i les millores polítiques, la Gran Guerra va accentuar la greu situació i al febrer de 1917 una revolució feia abdicar el tsar i instaurava un govern provisional presidit pel Príncep Lvov. Tot i això, l'arribada de Lenin a l'abril accelerà els fets: els soviets augmentaren cada cop més el seu poder, fins que a l'octubre triomfà la revolució bolxevic.

Aquest article analitza els principals esdeveniments polítics de Rússia a principis del segle xx, que culminaren amb la revolució bolxevic dirigida per Lenin l'octubre de 1917.

Paraules clau: Nicolau II, guerra russojaponesa, constitució del 1906, Gran Guerra, revolució de febrer, soviets.

Abstract. At the start of the 20th century, Russia was in a state of severe economic crisis that led to famine amongst most of the population. The defeat against Japan in 1905 caused widespread protests that were severely repressed during the events of Bloody Sunday and which forced Tsar Nicholas II to approve the constitution of 1906.

However, despite the political improvements, the Great War exacerbated an already serious situation and in February 1917 a revolution forced the Tsar to abdicate and installed a provisional government led by Prince Lvov. Events continued to move quickly with the arrival of Lenin in April; the power of the soviets continued to increase and ultimately paved the way for the Bolshevik Revolution in October.

This article analyses the principal political events in Russia at the beginning of the 20th century, which culminated in the Bolshevik Revolution led by Lenin in October 1917.

Key words: Nicholas II, Russo-Japanese War, 1906 constitution, Gran Guerra, February Revolution, soviets.

Sempre es fa complicat —degut al salt temporal, a la diferència en la psicologia humana, al mateix idioma, etc.— apropar-se a fets llunyans tals com els que es produïren a Rússia a principis del segle passat. Essent així, amb prudència però també amb interès per explicar alguns dels fets més transcendents de la història del segle xx, cal apuntar, ni que sigui a grans trets, determinades característiques que sens dubte marcaren la cosmovisió russa i resultaren fonamentals en els esdeveniments, i que ara ajudaran també a emmarcar el contingut d'aquesta ponència.

En primer lloc, s'ha d'assenyalar la importància del *topos* i el *clima extrem* del territori rus com a element constant que marca la psique d'un poble: grans espais entre els punts del mapa poblats, males comunicacions, baixes temperatures, terra poc fèrtil, etc. A més a més, la dinastia Romanov, que complí 300 anys al tron de Rússia l'any 1913, s'havia negat a introduir qualsevol reforma de pes per millorar les lamentables condicions de vida de la població, a excepció d'algun tsar il·lustrat com Alexandre II. L'Imperi rus que va governar Nicolàs II va ser, d'acord amb la voluntat feudal del monarca, un territori profundament endarrerit en comparació amb altres països europeus en temes tan importants com la industrialització, l'alfabetització de la població (indispensable per atorgar un valor afegit al capital humà) o les llibertats civils. Els mugics,¹ malgrat que foren alliberats per Alexandre II l'any 1861, dos anys abans que Abraham Lincoln abolís l'esclavitud als EUA, no van notar cap millora efectiva de quan vivien en condició de serfs, ja que els impostos que havien de pagar per cultivar les terres, un cop adquirida la llibertat, encarien més el cost de la vida que la part de la collita que antigament es donava al senyor a canvi de llaurar les seves terres.

L'any 1904, Rússia es recuperava d'una greu crisi econòmica (1901-1903) però llavors els interessos imperialistes de la monarquia, que buscava una sortida a un mar càlid que pogués utilitzar amb finalitats comercials i militars durant tot l'any, van fer que la cúpula del país posés l'ull sobre Manxúria (Xina) i Corea (en aquell moment controlada pel Japó). Aprofitant la inauguració del ferrocarril transsiberià, que havia de permetre —com així va ser— transportar tropes de banda a banda del país, el tsar, amb el suport de l'aristocràcia i els caps de l'exèrcit, s'embarcà en

---

¹ Terme que s'utilitza per esmentar els pagesos sense terres a Rússia abans de 1917. Tenien la condició de serfs de la gleba i les seves condicions de vida eren molt precàries.

la Guerra Russojaponesa.² Si bé ningú esperava que l'arxipèlag japonès pogués fer front al gegant rus, la realitat fou que el 1905 el Japó derrotà estrepitosament el seu contrincant, per la qual cosa l'orgull asiàtic es disparà, ja que per primer cop una potència occidental era derrotada.

L'augment de la inflació, la fam i les duríssimes condicions de vida encara s'agreujaren més amb la derrota, i el malestar del país es va fer sentir a Sant Petersburg quan milers de persones van abandonar casa seva per inundar, de manera pacífica, els carrers de la ciutat en una manifestació massiva encapçalada pel sacerdot Gregori Gapon que acabà a les portes del Palau d'Hivern. Gapon guardava una carta que havia de ser llegida pel tsar, en la qual es recollien algunes de les aspiracions i esperances del poble que, lluny de voler enderrocar la monarquia, demanava algunes reformes regeneradores tals com un augment del salari, una jornada laboral de vuit hores, la convocatòria d'una assemblea constituent, llibertat de sindicació, etc. La resposta del tsar va ser tan implacable com brutal. Els soldats que estaven de guàrdia al palau obriren foc contra els manifestants per dispersar-los, però a més els perseguiren i agrediren pels carrers de la ciutat. La jornada es va saldar amb més d'un miler de morts. Ningú dels qui va viure en primera persona aquells esdeveniments pogué esborrar de la memòria el Diumenge Sagnant. Les masses, a través de diversos agents, identificats sobretot amb diferents corrents socialistes, arribaren a la conclusió que, després d'aquell dia i de la revolució fracassada de 1905, era necessària una altra manera d'organitzar-se per canalitzar les seves aspiracions: ens trobem davant el naixement dels primers soviets.³

A partir d'aquella data repressora, diferents revoltes, cadascuna amb reivindicacions pròpies però amb el factor comú de l'oposició a les polítiques del tsar, es començaren a visualitzar arreu del territori rus. Malgrat la ferocitat de les represàlies, el motí dels mariners del cuirassat Potemkin, els successius pronunciaments a les zones rurals, les demandes de més llibertat, etc., posaren en relleu que la crisi era estructural, endèmica i sistèmica a tots els nivells i institucions de l'Imperi, que, d'altra banda, seguia

---

2 L'esquadra russa disposava de 395 vaixells amb 670.000 tones de desplaçament, i al mar de la Xina l'esquadra japonesa disposava de 74 vaixells amb capacitat de 205.960 tones. Però la flota russa va sortir del Bàltic i del mar Negre i va haver de fer un llarg recorregut que la desgastà.

RENOUVIN, Pierre. *La crisis europea y la Primera Guerra Mundial*. Madrid, Akal, 1990.

3 Els soviets són un organisme de caràcter assembleari en el qual es reuneixen obrers, camperols i soldats agrupats en diferents partits.

embarcat en la guerra contra el Japó. Després de la batalla de Tsushima⁴ (que tingué lloc a l'estret entre el mar del Japó i el mar de la Xina oriental), la major part de l'armada russa quedà desarticulada. Les pèrdues humanes de l'exèrcit es comptaren per milers mentre que les del Japó foren poc més d'un centenar. Per a sorpresa del món, sobre tot l'occidental, després d'aquesta transcendental batalla naval que desequilibrà la balança, el vast imperi signà la rendició durant la primavera. El règim absolut trontollava, el tsar es va veure obligat a impulsar un manifest a l'octubre «per a la millora de l'ordre de l'Estat»,⁵ precedent de la primera Constitució russa (1906), en què s'atorgaven determinades llibertats civils (religiosa, dret d'associació, dret de reunió, sufragi universal masculí), es permetia la legalització d'alguns partits monàrquics (Demòcrata Constitucional, Unió de Terratinents i Grup Laborista de Camperols) i la consegüent constitució d'una дума (parlament de caràcter consultiu) amb la voluntat d'assessorar i ajudar Nicolau II en la presa de decisions polítiques.

Un any més tard, si bé és cert que la carta magna reflectia moltes de les deliberacions incorporades al manifest, no és menys cert que aquestes entraven en contradicció en ratificar-se el caràcter autocràtic del règim i en reconèixer el dret de vet del monarca sobre les iniciatives i propostes que la Duma impulsés. Mantenint la mateixa actitud unipersonal que abans, però a partir del 1906 legitimada per la Constitució, el tsar no sols no va ser capaç d'introduir cap reforma important sinó que, a més, dissolia la Duma quan aquesta qüestionava les seves decisions. Els anys que separen la Revolució de 1905 de la del febrer de 1917 estigueren marcats, doncs, per la persecució política i la incapacitat del tsar de complir la seva paraula d'acord amb el compromís que ell mateix s'havia imposat en emetre el Manifest de 1905. Tot i així, el fet que la crisi hagués minvat i que el país s'anés recuperant gradualment de la guerra permetien que la majoria del poble, després d'uns anys amb la soga al coll, reprengués la quotidianitat. No debades, amb l'esclat de la Gran Guerra (1914-1918), totes les potències rellevants d'Europa entraren en conflicte i Nicolàs II entengué que podia ser una nova oportunitat per ampliar les fronteres de Rússia, en aquest cas reduint les de l'Imperi otomà, el germànic o l'austrohongarès.⁶

---

4 Batalla naval entre Rússia i el Japó amb presència de vaixells cuirassats que es produí a finals de maig. L'armada japonesa, amb unes naus menys pesants que tenien una capacitat de maniobra més elevada, es va situar en una posició favorable i va arrasar els vaixells russos.

5 Vegeu <<http://www.elsoca.org/pdf/libreria/Libro%201905.pdf>> [Consulta 15.9.2017]

6 FIGUES, Orlando y KOLONITSKII, Boris. *Interpretar la Revolución Rusa y los símbolos de 1917*. València, Universitat de València, 2001.

Lluny de les expectatives de l'aristocràcia, les derrotes al front oriental no paraven de repetir-se. La major part de l'exèrcit estava pèssimament equipat: molts homes anaven descalços o mal vestits en unes condicions climàtiques extremes, el menjar també era escàs i l'armament era pitjor que l'emprat pels enemics europeus, a la vegada que exigiu; tant, que sovint els soldats havien d'esperar que morís el seu company de primera línia per agafar el fusell i poder disparar. A finals de febrer de l'any 1917, la situació del país, greu des de l'inici de la guerra, es tornà insostenible. Les multitudinàries manifestacions a favor de la pau inundaren els carrers i paralitzaren els pols industrials del país (Moscou i Petrograd).

A causa del conflicte, el tsar havia mobilitzat la guarnició de Petrograd (composta de soldats experimentats) i, per ocupar el seu lloc, hi havia guàrdies novells acabats d'arribar a les casernes militars que empatitzaven molt més amb la població civil perquè encara no estaven imbuïts de l'esperit militarista. Fou per aquest motiu que el 23 de febrer, quan els ordenaren disparar contra la població, com havien fet el 1905, desobeïren les ordres dels superiors. A més, dies més tard, l'assassinat d'oficials per part dels soldats acabà amb la cadena de comandament. Rodzianko, president de la Duma, envià un telegrama al tsar, que era al front per supervisar les operacions militars, en què s'especificava l'anarquia que imperava als carrers de la capital i reclamava un lideratge ferm que comptés amb un ampli consens entre la població i estigués disposat a fer complir la llei. A més, també l'interpel·lava a actuar amb celeritat i afegia que qualsevol retard equivaldria a la mort.⁷

Nicolau II, malgrat els repetits telegrams amb un contingut semblant, es mantingué aliè a les mobilitzacions de la capital. Ignorava fins i tot aquelles veus que en lloc de *manifestació*, l'advertien amb paraules com *revolta* o *revolució*. Fins i tot la tsarina Alexandra, desesperada, pregà al seu marit que prenguéss mesures per frenar la rebel·lió. Però mentre ell feia com si sentís ploure, a Petrograd les manifestacions, organitzades pels soviets, s'anaven eixamplant a mesura que arribaven regiments de tots els indrets disposats a donar suport a la revolta. La massa, que reclamava que la Duma es situés a l'avantguarda de la Revolució, es dirigí al palau de Tàurida per investir-la com a tal i dotar-la dels poders corresponents. Quan el tsar, finalment, es decidí a tornar a Petrograd amb el seu tren cuirassat, la direcció de ferrocarrils el conduí a Pskov, ja que aquest organisme

---

⁷ CHESSIN, Serge. La locura roja. Barcelona, Seix Barral Ed., 1920.

s'inclinava sols per obeir la voluntat de la Duma i el govern provisional constituït encapçalat per Lvov. Humiliat, desposseït d'autoritat, privilegis i títols, Nicolàs II optà finalment per abdicar en el seu germà, el gran duc Miquel, que, en constatar l'abisme que amenaçava Rússia, també decidí abandonar el poder.

Durant el mes de març s'observen dues circumstàncies transcendents. D'una banda, la imposició de la lògica revolucionària que acabà desstituint les autoritats de l'antic règim i utilitzà el mateix palau de Tàurida com a garjola per arrestar les autoritats tsaristes. De l'altra, testimoniem que, cadascun per la seva banda, tant el Soviet com el govern provisional començaren a atresorar força i iniciaren una dualitat de poder que no conclouria fins als mesos següents (Girón, Pajovic, Alisalem, 1998). Diverses persones perseguides per la justícia del tsar, quan es concretà l'establiment del govern provisional, la legalització dels partits i la promesa d'eleccions a l'Assemblea Constituent, tornaren a la seva pàtria natal després, en alguns casos, de dècades a l'exili. Peculiarment, l'exiliat més perseguit fou Lenin, que en aquell moment residia a Suïssa, i quan decidí tornar els serveis secrets del kàiser alemany (país amb el qual Rússia mantenia la guerra) posaren a la seva disposició un tren que ells mateixos segellaren per garantir l'arribada d'ell i la seva comitiva a Finlàndia, ja que, encertadament, entenien que l'Imperi germànic podia sortir beneficiat d'introduir persones a Rússia que poguessin generar discòrdia. Va ser en gran mesura en aquell tren on Lenin enginyà les famoses Tesis d'Abril (Lenin, 2004) que foren la síntesi de l'estratègia que havia de seguir el partit bolxevic i del rumb que havia de prendre la Revolució.

Lenin, en arribar, va convèncer la majoria de membres del seu partit que la veritable revolució, l'obrera, era la que instauraria la dictadura del proletariat per arribar a l'estat socialista, i que, de fet, tot just acabava de començar.⁸ Els bolxevics, que havien tingut una rellevància intermitent fins a aquell moment, es convertiren en els protagonistes dels esdeveniments. Amb tot això, el Soviet optava per fiscalitzar i calumniar totes les mesures aprovades pel govern interí que no li semblaven adequades i el titllava de burgès, sobretot pel seu compromís amb les potències aliades de mantenir Rússia dins de la guerra. Algunes setmanes després de la seva arribada, Lenin fou convidat al Soviet a exposar les seves teories. Amb un elogi

---

8 LENIN, Vladimir. *¿Qué hacer? Problemas candentes de nuestro movimiento*. Caracas, Ministerio del Poder Popular, 2010.

pragmatisme, defensà la seva màxima «Pa i pau», situà la dictadura del proletariat amb «Tot el poder per als soviets» com a fita i exposà les seves estratègies: passar d'una guerra imperialista a una guerra civil, suprimir la policia, la burocràcia i l'exèrcit, nacionalitzar les terres, celebrar una internacional renovada que censurés la socialdemocràcia, etc. Tot plegat havia de servir per transformar la realitat. Així mateix explicità les tàctiques a seguir: confraternització amb l'enemic en tots els fronts i hostilitat absoluta contra el govern provisional.

El Primer de Maig de 1917 es va viure amb una solemnitat especial a Petrograd. En el zenit de la Revolució, aprofitant el Dia Internacional del Treballador, els carrers de la ciutat es tornaren a omplir per reclamar millores de les condicions de vida. Malgrat algunes reformes empreses pel nou govern provisional (llibertat de reunió, de premsa, llibertat dels presos polítics...), el seu inequívoc compromís amb França i Anglaterra de continuar la guerra va empobrir i enfonsar el país, i va sumir la majoria de la gent en la misèria. D'aquesta manera, tot i algunes concessions polítiques, la inflació continuava essent elevada i la fam, que constituïa ja la quotidianitat del poble, provocava a diari nombrosos casos de mort per desnutrició. En acabar la jornada, l'executiu emeté un comunicat on es detallava tant la continuació de Rússia en la Primera Guerra Mundial com el manteniment íntegre dels pactes i compromisos assolits amb els aliats. La majoria de representants al Soviet estaven en desacord amb aquestes decisions, per la qual cosa la fractura entre els dos òrgans de poder es feia evident. Kerenski, integrant del Soviet i ministre d'estat com a representant del Partit Social Revolucionari Rus, cada vegada amb més adeptes, feia d'enllaç entre el Soviet i el govern provisional.⁹

En el primer dels diversos moments crítics que viuria el govern provisional, quan les aturades a les fàbriques i les mobilitzacions paralyzaven el país, els diputats, amb un destacat lideratge de Kerenski, començaren una croada informativa que transmetia seguretat en la revolució fonamentada en els canvis que ja esdevenien una realitat, en la necessitat de realitzar les gestions oportunes en els tempos corresponents i en l'exigència de convocar una assemblea constituent. Tot i que la campanya tingué efecte i s'aturaren unes manifestacions que fins i tot acabaren denunciant i condemnant els bolxevics, la fragilitat del govern era irrefutable per la contínua

---

⁹ ABRAHAM, Richard. *Alexander Kerensky: the first Love of the Revolution*. Nova York, Columbia University Press, 1987.

intromissió dels soviets en les seves iniciatives i l'establiment de comissaris arreu per fer prevaldre l'establiment d'una altra jerarquia. Aquest desgast va portar el gabinet a sol·licitar la implicació total del Soviet perquè, com a tal, prengué part en les decisions i es corresponsabilitzés després a defensar-les davant l'opinió pública. El Soviet, que per la seva banda estava molt còmode a l'oposició després de la dimissió de Kornilov (Reed, 2017) i del perill secessionista d'algunes de les repúbliques annexionades que reclamaven més autonomia, entengué finalment, a mitjans de maig, que el seu destí podia estar ben bé col·ligat amb el de la naixent república i, ambdós, Soviet i govern provisional, van arribar a un acord. La balança tornava a l'estabilitat: la crisi d'abril (del calendari gregorià) quedava resolta.¹⁰

A partir del moment que alguns membres del Soviet es van integrar en un ministeri de coalició, van ser denunciats i desacreditats pels maximalistes, que els acusaven de traïr els ideals de la Revolució. La determinació del partit bolxevic de no donar suport al Soviet per la seva decisió de vincular-se al govern provisional li va permetre seguir abanderant el discurs antibel·licista, que anava calant més a mesura que passaven els dies i la situació s'agreujava al front, moment en què va guanyar adeptes exponencialment. Alhora, Kerenski, nomenat primer ministre de la República, organitzà una gran ofensiva que hauria de canviar el rumb de la guerra. Amb el seu verb inflammat predicava les virtuts de l'exèrcit rus, els drets dels soldats, la disciplina revolucionària que portaria inequívocament a la victòria, i la vergonya que suposaria una pau humiliant. Paraules i res més que paraules. L'ofensiva sobre Galítsia (Lettieri, 2004) resultà dramàtica quan, després d'unes victòries menors, les tropes russes es bateren en retirada descuidant els flancs, fet que va permetre que les potències centrals s'endinsessin en el seu territori. El desastre era absolut i alguns ministres del partit demòcrata dimitiren. La moral de la població estava a ran de terra i la fe en el govern era escassa. Les manifestacions tornaren a estar a l'ordre del dia.

Volent aprofitar el desgast del govern, els bolxevics reclamaren un traspàs total del poder al Soviet i, tot i que els menxevics hi tenien majoria, els maximalistes el pressionaren perquè donés suport a l'aixecament armat que els bolxevics havien organitzat. Alguns destacaments maximalistes es dirigiren als ministeris i a les oficines de l'estat major, però la immensa majoria van posar rumb al palau de Tàurida per investir el Soviet de plenitud

---

¹⁰ CHESIN, Serge, *op. cit.*

de poders.¹¹ En resposta, el govern provisional difongué en els mitjans de comunicació que tant Lenin com alguns dels seus camarades més propers eren espies al servei d'Alemanya. L'anunci, que va causar una commoció profunda entre les masses —incloent-hi les pròpies fileres leninistes, que començaren a desconfiar dels propòsits dels seus dirigents—, va facilitar l'emissió de l'ordre d'arrest de la cúpula maximalista. En aquest clima d'incertesa, el cop d'estat fracassà, però, tot i la desfeta del partit bolxevic, alguns dels seus membres més destacats com Kamenev, Stalin o el mateix Lenin aconseguiren escapar de la detenció orquestrada pel govern interí.¹² Finalment, malgrat la incapacitat per desarticlar totalment el partit bolxevic, que va seguir operatiu dins el Soviet, les Jornades de Juliol es tornaren a saldar a favor del govern provisional.

Analitzant la complicada amalgama de sensibilitats i ideologies que en aquell moment componien el Soviet de Petrograd, podem observar com, en línies generals, durant les últimes setmanes el Soviet s'havia repenjat en el partit bolxevic per mantenir el pols amb el govern provisional i així guanyar la disputa pel favor de les masses. Va ser aquest sentiment de dependència, que s'havia començat a forjar des que alguns membres del Soviet formaren part de l'estat major, el que permeté al partit maximalista, després de les Jornades de Juliol, gaudir d'una gran popularitat per continuar intervenint i influenciant les decisions del Soviet i, de retruc, les del govern provisional.¹³ Durant l'estiu, Kornilov, cap dels comandants de l'exèrcit, que en un primer moment havia donat suport a la Revolució en albirar que el triomf d'aquesta podria ben bé ser extrapolable a l'exèrcit un cop s'haguessin emprès determinades reformes, a mesura que passaven els dies canvià de parer. La desorganització del govern; el descontentament popular; el caos entre els soldats de primera línia i les desavinences amb les reformes militars de Kerenski, que pretenia democratitzar l'exèrcit —quan Kornilov reclamava precisament un augment de la disciplina—; el restabliment de la pena de mort al front; la militarització de les fàbriques i dels ferrocarrils, i l'aplicació de l'estat d'excepció a Petrograd, feren que els dos punts de

---

¹¹ *Ibidem*.

¹² CHASLES, Pierre. Lenin, el dictador rojo. Barcelona, Ed. Iberia, 1929.

¹³ «Tota la debilitat del Soviet i tota la força del maximalisme radicaven en aquesta impotència fatal de la revolució per evitar el contagi del crim. Mentre el maximalisme podia excomunicar impunement els moderats, al Soviet li era impossible viure sense agafar-se a Lenin i formar en el seu seguici. El dia després de la seva derrota, el maximalisme va saber explotar de manera admirable aquesta debilitat del Soviet.» (CHESIN, Serge, *op. cit.*)

vista, el del militar i el del polític, resultessin irreconciliables. D'aquesta manera, el comandant, junt amb els que compartien el seu criteri dintre el govern provisional, va orquestrar un cop d'estat i va començar a mobilitzar algunes unitats situades al front en direcció a Petrograd.

El govern provisional, alarmat en rebre la notícia, va sospesar les pròpies possibilitats i va arribar a la conclusió que la millor opció passava per organitzar una defensa popular a la ciutat, entregant les armes als habitants amb l'objectiu de defensar la República. En qüestió d'hores, els bolxevics, que d'ençà de les Jornades de Juliol havien passat a la clandestinitat, van recuperar tot el vigor perdut.¹⁴ El cop de força de Kornilov va fracassar en no obtenir el suport que esperava ni entre les fileres de l'exèrcit ni entre la classe política. L'executiu, amb Kerenski al capdavant, que un cop més li havia vist les dents al llop, semblava tornar a sortir indemne de l'intent fallit de derrocar-lo però, certament, a partir d'aquell moment seria impossible desfer-se dels bolxevics, que, a banda d'estar armats, gaudien d'un ampli suport a Petrograd i Moscou, en part per haver contribuït a frenar l'intent colpista. Les maquiavèliques màximes «Com més malament millor», en entendre que tot el que perjudicava el govern provisional —i el sector del Soviet que li donava suport— beneficaria el partit bolxevic, i «Tot el que contribueix a la revolució és moral, tot el que no ho fa és infame», justificant crims i barbaritats en nom de la Revolució, van permetre als bolxevics, des de l'arribada de Lenin, beneficiar-se del dessagnament de la República.¹⁵

Rússia estava exhausta, la situació era inaguantable i el país defallia. Els tres anys de guerra i l'anarquia que regnava a les ciutats, als camps i a la línia de combat, agreujada pels bolxevics que sols posaven pals a les rodes, feien insostenible la situació. El problema territorial, encara per resoldre, tornava a evidenciar-se amb l'ultimàtum emès per part d'Ucraïna i Finlàndia. Malgrat l'oposició d'alguns camarades bolxevics de rellevància, com Kamenev i Zinoviev, tot estava llest per a la solside definitiva.¹⁶

---

14 «Impremtes confiscades i engarjolament de sospitosos. Els Soviets estan a l'avantguarda del moviment. La cèlebre Guardia Roja, que tant d'esforç va costar desarmar després de la revolta maximalista, obté de nou fusells i cartutxos [...], el maximalisme disposa en ple Petrograd d'uns cinquanta mil obrers armats de dalt a baix, als quals seria molt difícil, si no impossible, arrancar-los les armes destinades a «salvar la república».» (CHESSIN, Serge, *op. cit.*)

15 BEOVIDE, Ricardo de. *Los bolcheviques. Pinceladas trágicas de la Revolución Rusa*. Barcelona, Librería Salesiana, 1930.

16 FERRO, Marc. «La revolución Rusa», *Cuadernos de Historia* 16, núm. 15, 1995.

Els revolucionaris maximalistes acabaren per fabricar una teoria conspirativa que pretenia liquidar Rússia. Així, John Reed assenyala: «Al abordar el estudio de la sublevación bolchevique, es importante tener en cuenta que no fue el 25 de octubre (7 de noviembre) de 1917, sino muchos meses antes, cuando se produjo la desorganización de la vida económica y del ejército rusos, término lógico de un proceso que se remontaba al año de 1915. Los reaccionarios sin escrúpulos que dominaban la corte del zar habían decidido, deliberadamente, el hundimiento de Rusia, a fin de poder concertar una paz separada con Alemania. La falta de armas en el frente, que tuvo como consecuencia la gran retirada del verano de 1915; la escasez de víveres en los ejércitos y en las grandes ciudades, el cese de la producción y de los transportes en 1916, todo ello formaba parte de un gigantesco plan de sabotaje, que la revolución de febrero vino a contener a tiempo.

«Durante los primeros meses del nuevo régimen, en efecto, a pesar de la confusión consiguiente a un gran movimiento revolucionario como el que acababa de liberar a un pueblo de 160 millones de hombres, el más oprimido del mundo entero, la situación interior, así como la potencia combativa de los ejércitos, mejoraron sensiblemente».¹⁷

A l'Institut Smolni s'últimaven els darrers preparatius; el mes d'octubre estava a punt de concloure. La revolució de la nit del 25 d'octubre, el mateix dia que es reunia el II Congrés General Panrús dels Soviets, tingué una particularitat que la fa singular: fou planejada i dirigida. Es creà un comitè paramilitar revolucionari que dissenyà i assajà, en plena llum del dia, els passos que seguirien durant la nit del cop. Va ser, per tant, una revolució que consumà actes que prèviament havien estat calculats.¹⁸ A través dels Soviets repartits arreu del territori, el Comitè Militar Revolucionari emeté una ordre que instava els diferents regiments militars, com la guarnició de Petrograd, a obeir sols les ordres del Soviet, de manera que es desactivés la cadena jeràrquica de comandament del govern provisional. Seguint la voluntat de Trotski, els comitès de les fàbriques entregaren armament als obrers i a la Guàrdia Roja. A partir d'aquell moment, diferents faccions bolxevics es dirigiren als punts crítics de la ciutat: els ponts, els ferrocarrils, les empreses de telecomunicacions, les oficines governamentals, de correus, les fortaleses de Sant Pere i Sant Pau, el banc central i el Palau d'Hivern, defensat per joves cadets i el batalló de dones.¹⁹

¹⁷ REED, John. *Diez días que sacudieron el mundo*. Madrid, Ed. Nórdica, 2017.

¹⁸ CHALSES, Pierre, *op. cit.*

¹⁹ MALAPARTE, Curzio. *Técnicas de golpe de estado. Como los dictadores alcanzan el poder*. Barcelona, Planeta, 2009.

Lenin, Trotski i els seus seguidors compregueren que polaritzar el Congrés dels Soviets per decidir si avalaven o condemnaven el cop de força maximalista beneficiaria els bolxevics, ja que tot el Congrés giraria entorn seu. Efectivament, l'estratagema va donar els fruits esperats i els bolxevics obtingueren majoria, tant al Soviet de Moscou com al de Petrograd, els dos pols industrials que concentraven la massa obrera més àmplia del país, i quedà legitimada així la consumació del cop. Per primera vegada, les idees marxistes arribaven a controlar l'aparell d'un estat. Lenin, amb el seu realisme característic, va començar a convertir les Tesis d'Abril en decrets llei i, més enllà, va calcar també algun punt del programa electoral d'un altre partit, com el decret agrari extret de l'ideari del Partit Social Revolucionari,²⁰ en què, ignorant la proposta bolxevic de nacionalitzar les terres, firmà l'entrega d'aquestes terres als camperols.²¹ Començava la dictadura del proletariat, estadi indispensable per a l'edificació de l'estat socialista, segons els bolxevics. Caldria esperar per comprovar si les promeses de justícia social s'acabarien materialitzant.

Després que els maximalistes dissolguessin l'Assemblea Constituent, en entrar el seu braç armat dintre l'edifici i un cop constataren que els resultats de la votació no els eren favorables (a excepció de les grans ciutats, els bolxevics sofriren una clara derrota democràtica), el país quedà dividit entre l'Exèrcit Roig i el Blanc. Les previsions de Lenin es complien. La guerra imperialista que obligava les masses de diferents nacions a matar-se entre elles per salvaguardar els interessos de la burgesia, va ser transformada, a Rússia, en guerra civil. Els bolxevics, més disciplinats i organitzats, amb un únic objectiu, un clar lideratge, i també amb el control de moltes de les fàbriques d'armament, s'acabaren imposant després de cinc anys de lluita ferotge. L'Exèrcit Blanc, malgrat el suport de més d'una desena de nacions que s'uniren a la causa per intentar erradicar un embrionari estat socialista des de l'inici i que, aparentment, tenien el suport de la majoria de la població, acabaren perdent la guerra precisament per la gran diversitat de sensibilitats a les seves fileres (en el seu exèrcit hi combatia tant gent de l'esquerra revolucionària democràtica com partidaris de la reinstauració del tsarisme, passant pels partits liberals i socialdemòcrates).

---

²⁰ Vegeu:

<http://www.historiacontemporanea.com/pages/bloque3/la-revolucion-sovietica-y-la-rusia-de-stalin/documentos_historicos/decreto-sobre-la-tierra-19-agosto-1917?theme=pdf>. [15.10.2017]

²¹ FAZIO, Hugo. *Rusia, de los zares a Putin*. Bogotà, Universidad de los Andes, 2015.

L'esgotament de la població, que, després de tres anys patint la Primera Guerra Mundial i uns quants de guerra civil, es mostrava apàtica i aliena davant qualsevol plantejament polític (arribava a posar al mateix nivell el tsar, el govern provisional i el comissariat bolxevic), també fou un factor a tenir en compte en la desmoralització de l'Exèrcit Blanc i la seva derrota posterior. Molts camperols i habitants de Rússia, en lloc de veure un exèrcit patriòtic que s'alçava en defensa del poble, veia una antiga casta lluitant pels seus privilegis. Durant la guerra civil, algunes de les pràctiques més fosques imaginables es vivificaren i justificaren en nom de la victòria de la classe obrera i camperola. Els bolxevics, mitjançant el «comunisme de guerra», legitimaven qualsevol tipus d'iniciativa que els pogués ser beneficiosa: saquejos, intimidacions, coaccions, assassinats, expropiacions, etc. La situació del país ja no podia ser més desesperada. Milers de persones morien de fred, milers de persones de gana. S'arribaren a registrar, fins i tot, diversos casos de canibalisme. Paradoxalment, l'home superior, el socialista, començava ocupant-se del seu instint animal més primari: el de supervivència.

Explicats els fets, cal tenir en compte un seguit de consideracions que ens poden ajudar a reflexionar i prendre consciència sobre aquells esdeveniments que possibilitaren un ordre diferent que alhora projectà una nova societat.²² El primer element decisiu és el pragmatisme (o tacticisme) amb què el partit bolxevic era capaç d'adaptar-se als diferents escenaris. Si bé Marx no va preveure una revolució en un país preindustrial, una de les grans virtuts dels bolxevics seria, doncs, aterrar amb aquells ensenyaments en la seva realitat concreta. Tot i la quimera i la utopia, els partidaris de Lenin eren capaços de plasmar els seus somnis en accions concretes.²³ En aquest sentit, l'hiperlideratge del seu cap, que ajudava a tancar files entorn seu, impedia també que hi pogués haver cap discrepància fora de la línia marcada pel partit.

---

22 La Revolució Russa, seguint la tradició marxista, va voler crear un home nou. Per això, el passat s'havia d'esborrar i destruir amb un exercici nihilista, superant les velles pràctiques en l'àmbit de la cultura i els costums, decapitant l'antiga aristocràcia, modificant l'economia i acabant amb les pràctiques religioses, que es consideraven supersticions. Es pretenia crear una societat ideal, amb un nou sistema polític, econòmic i social que la humanitat no havia experimentat abans. Vegeu GUEVARA, Ernesto: *El socialismo y el hombre nuevo*, Madrid, Siglo XXI, 1979.

23 TROTSKY, León. *Historia de la Revolución Rusa*. Barcelona, Veintisiete Letras, 2007.

Si és just posar aquest mèrit en relleu, no és menys cert que els maximalistes no tenien remordiments de fer un gir de cent vuitanta graus al seu programa si això es revelava com a necessari per seguir mantenint el favor de les masses. En són il·lustratius els exemples de Lenin en proclamar el decret agrari després del cop d'estat, quan dissolgué l'Assemblea Constituent en constatar que no eren majoria, quan prohibí la vaga (excusant-se en el fet que, essent el poble qui governava, no tenia sentit que aquest fes cap tipus de reivindicació) o durant l'aplicació de la nova política econòmica (que introduïa diferents elements de mercat). Més que per una ideologia ferma, Lenin es definia per un tacticisme constant amb l'objectiu de situar-se, en els diferents escenaris que s'anaven plantejant, a l'avantguarda del moviment socialista.

La lliçó de les Jornades de Juliol ajuda a entendre el caràcter dinàmic de la Revolució així com l'evolució estratègica de les persones que, finalment, la van fer possible i hi van deixar la seva empremta particular. Si entenem, d'una banda, que la Revolució passà per moments de contracció i distensió, d'ordre dins el caos i de desgavell absolut —i no és menys cert que durant les dues revolucions de 1917 hi hagué minuts i probablement segons decisius—, copsarem la globalitat en el transcurs dels esdeveniments: l'octubre no hauria estat possible sense el febrer i el juliol. A l'estiu, s'observà un partit bolxevic pràcticament sol, intentant un cop de força quan no disposava d'una majoria ni dintre del mateix Soviet. En canvi, la vespra del cop d'octubre testimoniem la notable coordinació entre Lenin, com a líder estratègic, amagat, actuant des de la penombra, i Trotski, la cara visible, el braç executor, l'home de la tècnica i la tàctica.²⁴ Cal realçar, a la llum dels fets, els matisos ideològics de les persones que van triomfar a l'octubre i que van dotar la mateixa Revolució, ja des dels primers instants, de múltiples identitats.²⁵ De la mateixa manera, sense voler entrar en la polèmica de Deutscher,²⁶ que, corregint Trotski, apuntava que en un procés revolucionari les persones són substituïbles,²⁷ sí que és inestimable

---

24 COLE, G.D.H. *Historia del pensamiento socialista*. México D.F., Fondo de Cultura Económica, 1962.

25 La revolució que finalment seria dogmàtica i unitària, en uns primers instants, agrupava el suport de socialistes utòpics, bolxevics, anarquistes. A més, també trobava suport entre diferents masses de camperols i sindicats votants d'altres partits agrupats al Soviet.

26 CARR, Edward H. 1917. *Antes y después. La Revolución Rusa*. Madrid, Sarpe, 1985.

27 Trotski apunta a les seves memòries que la Revolució Russa no hauria tingut lloc sense el destacat paper que tingueren ell i Lenin agitant i organitzant les masses.

—independentment de la reemplaçabilitat dels individus que hi participaren— la personalitat²⁸ d'aquells que contribuïren al seu èxit; aquell factor que humanitzà la Revolució i la pintà, des de l'inici, d'una diversitat de tonalitats.

Els soviets, com a organismes capaços de coordinar la nova estructura social que reclamava l'estat socialista, també mereixen unes línies a banda. Des del punt de vista bolxevic, les estructures i institucions emanades de la democràcia eren burgeses i, en conseqüència, corruptes. En canvi, els soviets constituïen aquest òrgan vertebrador capaç de substituir els mecanismes de poder existents.²⁹ En entendre, per tant, que la democràcia són les persones i les institucions que li donen suport, veiem com, a mesura que s'apropa l'octubre, amb diverses puntualitzacions, les institucions democràtiques es van buidant de poder a mesura que el Soviet de Petrograd, a través de la instauració de soviets i comissaris en els diferents organismes, és capaç d'establir la seva norma. Així que avançava el temps, es dotaren de més funcions i compongueren una enorme xarxa que s'aventurava fins a zones inhòspites del territori i reaccionava a les necessitats de la societat (polítiques, econòmiques, administratives, executives, judicials) a les quals el poder fàctic no donava resposta.³⁰ Un cop els bolxevics controlaren els dos soviets més importants de Rússia, la força que obtingueren, així com la legitimitat per dur a terme els seus actes, fou, segons ells, inqüestionable.

Si fem història comparada, des de la perspectiva es poden fixar un seguit de trets comuns entre la Revolució d'Octubre i la Francesa que, en tot cas, es poden estendre a d'altres. Més enllà de l'anècdota que en totes dues revolucions les reines eren vistes com a estrangeres (la reina Maria Antònieta era austríaca i la tsarina Alexandra natural d'Alemanya), en tots dos episodis les famílies reials van ser executades per poder posar el punt final a un paràgraf abans d'encetar les següents línies de la revolució. Ambdues revolucions van recórrer al terror per fer complir les seves lleis i mantenir l'ordre públic i, totes dues van experimentar una burocratització de la mateixa revolució com ho prova el cop de força de Napoleó i l'arribada al poder de Stalin, respectivament. També s'observa, en tots dos períodes,

---

²⁸ S'ha de tenir en compte l'invaluable paper, testimoni i exemple de personatges com Kollontai o Krupskaja, de Lunatxarski, comissari del poble amb una gran sensibilitat artística i cultural, o de Kamenev i Zinóviev, ambdós contraris a la insurrecció maximalista d'octubre i destacats membres del posterior govern bolxevic.

²⁹ LENIN, Vladimir, *op. cit.*

³⁰ CHESSIN, Serge, *op. cit.*

que alguns dels personatges més emblemàtics que en possibiliten l'èxit són després devorats per la mateixa revolució: és el cas de Danton o els girondins a França, i el de Trotski o els anarquistes a Rússia. Finalment, presenciem també com ambdues van intentar ocupar l'imaginari espiritual de l'home buscant un substitut per a la fe cristiana. Amb respostes diferents, les dues cosmovisions embrionàries s'esforçaven per ocupar totes les esferes i vessants de l'home; la francesa propulsà una nova religió guiada per la deessa Raó, mentre que els bolxevics esperonarien una fe anunciada per Marx i profetitzada per Lenin.

Ja per acabar, és interessant apuntar, si més no a tall de reflexió, la possibilitat que, malgrat aquesta esquizofrènia política que en menys de cent anys ha portat Rússia a canviar el tsarisme per una democràcia parlamentària, passant per una incipient república (que sols durà uns mesos) i la dictadura del proletariat, la mentalitat comuna del poble rus no s'hagi alterat gaire al llarg d'aquest temps. Perquè resulta que si obviem les diferències antitètiques entre els règims, hi identifiquem algunes similituds. En qualsevol dels moments històrics d'aquests darrers cent anys, Rússia tenia la pretensió, i la segueix tenint, d'esdevenir una de les pedres angulars del món (que si bé en algun moment ho ha pogut ser, en d'altres el seu paper ha estat secundari). El patriotisme o nacionalisme ja posat en relleu a la manifestació del Diumenge Sagnant (1905), en la qual, malgrat la protesta, molts manifestants portaven pancartes i símbols de suport a la monarquia —patriotisme que segueix vigent avui en dia (com ho revela l'ample suport a Putin i les seves actuacions en política exterior)—, també va estar molt present quan l'URSS abanderava la lluita proletària. No debades, també s'ha de posar en relleu el paternalisme sobre el poble rus, que durant tants anys ha estat tutelat i sotmès, fet que denota una psicologia preparada per acceptar, conviure i obeir. Aquests trets, de manera comuna i independentment del règim establert, s'han repetit al llarg d'aquesta darrera centúria.

Bibliografia

- ABRAHAM, Richard. *Alexander Kerensky: the first Love of the revolution*. Nova York, Columbia University Press, 1990.
- BEVIDE, Ricardo de. *Los bolcheviques. Pinceladas trágicas de la Revolución Rusa*. Barcelona, Librería Salesiana, 1930.
- CARR, Edward H. 1917. *Antes y después. La Revolución Rusa*. Madrid, Sarpe, 1985.
- CHASLES, Pierre. *Lenin, el dictador rojo*. Barcelona. Ed. Iberia, 1929.
- CHESSIN, Serge de. *La locura roja*. Barcelona, Seix Barral Ed., 1920.
- COLE, G. D. H. *Historia del pensamiento socialista*. México D.F., Fondo de Cultura Económica, 1962.
- FAZIO, Hugo. *Rússia, de los zares a Putin*. Bogotá, Universidad de los Andes, 2015.
- FERRO, Marc. «La Revolución Rusa». *Cuadernos Historia* 16, núm. 15 (1995).
- FIGES, Orlando; KOLONITSKII, Boris. *Interpretar la Revolución Rusa y los símbolos de 1917*. Valencia, Universitat de València, 2001.
- GUEVARA, Ernesto. *El socialismo y el hombre nuevo*. Madrid, Siglo XXI, 1979.
- GIRÓN, José; PAJOVIC, Slobodan; ALISALEM, Mohamed Ali. *El Mediterráneo a finales del siglo xx*. Oviedo, Universidad de Oviedo, 1998.
- LENIN, Vladimir. *¿Qué hacer? Problemas candentes de nuestro movimiento*. Caracas, Ministerio del Poder Popular, 2010.
- *El Estado y la Revolución*. Buenos Aires, Ed. Longseller, 2007.
- *La revolución proletaria y el renegado Kautsky*. Madrid, Fundación Engels, 2007.
- LETTIERI, Alberto. *La civilización en debate: historia contemporánea de las revoluciones burguesas al neoliberalismo*. Buenos Aires, Prometeo, 2004.
- MALAPARTE, Curzio. *Técnicas de golpe de estado. Como los dictadores alcanzan el poder*. Barcelona, Planeta, 2009.
- REED, John. *Diez días que sacudieron el mundo*. Madrid, Ed. Nórdica, 2017.
- RENOUVIN, Pierre. *La crisis europea y la Primera Guerra Mundial*. Madrid, Akal, 1990.
- TROTSKY, León. *Historia de la Revolución Rusa*. Barcelona, Ventisiete Letras, 2007.

LAS REVOLUCIONES COMUNISTAS DE LENIN, STALIN Y TROTSKI

Oliver Klein Bosquet

Universitat Rovira i Virgili

Resumen. En el marco del centenario del triunfo de la Revolución Rusa, el trabajo académico que aquí se presenta intenta situar en su contexto histórico, político y social a los tres grandes protagonistas de aquel acontecimiento —Lenin, Stalin y Trotski— partiendo de la división del proceso revolucionario en tres episodios concretos concatenados: los precedentes de los hechos revolucionarios de 1905, la Revolución de Febrero de 1917 y, finalmente, la célebre Revolución de Octubre del mismo año.

El objetivo fundamental del autor es poner énfasis en que esas tres vidas, esas tres miradas y, por consiguiente, esos tres acercamientos a un mismo proceso revolucionario permiten definir sus actuaciones y su influencia en unos hechos que transformarán definitivamente la historia de la humanidad en el pasado siglo xx.

Palabras clave: Lenin, Stalin, Trotski, Revolución de Octubre, Vladimir Putin.

Abstract. In the frame of the centenary of the Russian Revolution, this article seeks to place in their historical, political and social context the three great protagonists of that event; that is Lenin, Stalin and Trotsky. The article begins by dividing the revolutionary process into three specific and connected episodes: the precedents of the revolutionary events of 1905, the February Revolution of 1917 and, finally, the famous October Revolution of the same year.

The author's fundamental objective is to emphasize the extent to which these three lives, these three perspectives and, therefore, these three approaches towards the same revolutionary process enable us to define their influence and actions during events that definitively transformed the history of humanity in the 20th century.

Key words: Lenin, Stalin, Trotsky, October Revolution, Vladimir Putin.

Durante la Primera Guerra Mundial millones de balas alcanzaron su objetivo [...], pero ninguna fue más decisiva para la historia reciente de la humanidad que los hechos ocurridos en San Petersburgo cuando se consigue hacer saltar el orden de la época a pedazos.

Stefan Zweig, en *Momentos estelares de la Humanidad*

A los que piensan que los regímenes comunistas eran exclusivamente el producto de unos criminales se les escapa una verdad fundamental: los regímenes criminales no fueron creados por criminales sino por entusiastas convencidos de haber descubierto el único camino que les llevaría al paraíso.

Milan Kundera, *La insostenible levedad del ser*

1. Introducción: las ideas, los hechos y las personas

Al haberse celebrado el aniversario de los cien años del triunfo de la Revolución rusa este trabajo académico que aquí presentamos intenta poner en su contexto histórico, político y social a los tres grandes protagonistas de dicho magno evento, como son Lenin, Stalin y Trotski, partiendo de un mismo proceso revolucionario que se subdivide en tres episodios concretos y concatenados, como son los precedentes de los hechos revolucionarios de 1905, la revolución de febrero de 1917 y, finalmente, la más famosa revolución de octubre del mismo año 1917¹.

El objetivo fundamental del autor es poner énfasis igualmente en la determinación de que son capaces tres vidas, tres miradas y, por consiguiente, tres acercamientos de un mismo proceso revolucionario, las que definirán las actuaciones e influencias de Lenin, Stalin y Trotski sobre unos hechos que transformarán definitivamente la historia de la humanidad durante el pasado siglo veinte.

El hecho de ordenar a dichos protagonistas fundamentales del relato en dicha forma, primero Lenin, luego Stalin, y finalmente Trotski, corresponde a la voluntad de definir al que para gran parte del pueblo ruso y de su historiografía resultó ser «el primero», o sea, «el padre» de lo que acabaría sucediendo; luego, en segunda posición consideramos al que «consagra» el mismo comunismo en la nueva creación, que resultará

---

¹ La revolución de octubre de 1917 es igualmente conocida según su acepción por Revolución rusa, Revolución comunista, Revolución bolchevique o Revolución soviética. A lo largo del texto iremos matizando cada uno de sus significados.

ser la Unión de Repúblicas Socialistas Soviéticas (URSS²), con la evidente preeminencia de Rusia³, ganadora de la Segunda Guerra Mundial y gran superpotencia durante el periodo conocido como Guerra Fría; y, finalmente, situamos al transversal Trotski, tan partícipe y elemento nuclear en el éxito inicial del proceso, como apartado en su consolidación, tratándose de un auténtico *outsider*, o sea, aquel protagonista que «pudiendo ser más, o el que más, al fin y al cabo no llegó a sus propósitos, o no fue».

La historia escrita hoy en día se dedica pues a sincretizar los valores revolucionarios aportados por Lenin y Stalin, con más o menos edulcoraciones, con el objetivo de justificar los tiempos que se viven bajo el Nuevo Imperio del presidente Vladímir Putin⁴, sobre lo cual realizaremos parte de nuestras conclusiones, para lo que la figura de un perdedor, en definitiva, como es Trotski, no tiene demasiado interés ni relevancia futura.

Por otro lado, al escribir un texto sobre cualquier gran protagonista de la historia universal conviene analizar cuáles son sus orígenes y el medio ambiente en el que forjó su personalidad para llegar a entender de manera empática el alcance de sus decisiones encaminadas a influir sobre la vida de millones de personas durante décadas sumadas hasta nuestros días como decíamos anteriormente. En este sentido, las biografías de la infancia y juventud de los personajes que aquí nos ocupan son totalmente dispares y hasta cierto punto antagónicas, lo que marcará definitivamente

---

2 La URSS se proclama en 1922, durante los últimos meses de existencia de Lenin, y se desintegra y desaparece en 1991. Antes de 1922 debemos hablar siempre de Imperio ruso, o, en todo caso, Rusia, a lo que sumar sus áreas tradicionales de influencia; a partir de 1991 el heredero internacional de dicho episodio pasará a llamarse Federación Rusa.

3 El cronista polaco, nacionalizado británico, Ryszard Kapuscinski realizó entre 1989 y 1991 un largo viaje por los vastos territorios de la Unión Soviética durante el cual presentaba ya síntomas de derrumbe tras la caída del Muro de Berlín y los procesos vividos en los diferentes países de Europa del Este, lo que acabaría derivando en la configuración de quince repúblicas independientes políticamente aunque con estrechos lazos que se acabaron rediseñando para una parte de ellas bajo el nombre de Comunidad de Estados Independientes (CEI). La hipótesis de Kapuscinski, tras hacer referencia también a sus primeros viajes a Rusia en 1939 y 1969, plasmada en su obra *El Imperio*, era que la lógica del control de dicho territorio siempre se había expresado bajo la visión supremacista del pueblo originalmente ruso y la madre patria rusa.

4 La actual democracia rusa ha hecho posible que Putin haya ganado las recientes elecciones presidenciales rusas con más del 75% de los votos, lo que son más de 56 millones de votos, 10 millones más sobre los conseguidos en los últimos comicios de 2012.

su forma de entender la Revolución y las consecuencias de su concepción sobre los hechos vividos y dictaminados.

Indagar en las personalidades de los máximos líderes de la Revolución rusa desde el punto de vista de sus mejores biógrafos y acudir a los mejores análisis y descripciones de los hechos sucedidos durante casi dos décadas de formulación y cimentación a principios del siglo pasado en el antiguo Imperio de los Zares, Rusia, nos obligan al mismo tiempo a pronunciarnos a grandes rasgos sobre lo que serían, en definitiva, tres revoluciones, o si se prefiere tres procesos revolucionarios diferentes, aunque concatenados, y tres figuras de la historia universal que a su vez entendieron dichos procesos de forma particular, aunque desde luego bajo una misma inspiración.

Evidentemente existe previamente un gran prólogo o fase inicial que conecta la historia, las voluntades y las experiencias personales en un mismo baúl de recuerdos y vivencias, aunque a medida que va transcurriendo el propio desarrollo de los hechos, con lo cual cada protagonista es capaz de concebir su propio espacio, pudiéndose diferenciar muy bien entre los propios objetivos marcados por el momento y la posibilidad de mantener sus personalísimas convicciones, el particularismo en cada caso no hace más que acrecentarse.

Tal como definía el historiador británico Eric Hobsbawm, el «siglo corto» que va desde la Primera Guerra Mundial (1914-1918) y misma eclosión en medio de la propia Revolución rusa hasta la caída del Muro de Berlín (1989), que representó *de facto* la derrota de un modelo político y económico alternativo que se aplicó de hecho a casi media parte del planeta Tierra y a gran parte de su población, enmarca la génesis de una ideología como pocas ha habido antes. Con lo cual se puede concluir fácilmente que la historia de encarnación y eclosión del comunismo, junto con su paulatina desaparición, resulta ser la misma historia concentrada durante ochenta sucesivos años de forma aproximada.

Como testimonios directos no vinculados internamente al proceso *per se*, el funcionario del Foreign Office británico E. H. Carr⁵ y el corresponsal estadounidense John Reed, que ya nos había narrado los hechos pocos años antes de la Revolución mexicana al grito de «tierra y libertad» en su obra *México insurgente*, resultan dos piezas fundamentales para en-

---

5 La obra de E. H. Carr *La Revolución rusa, de Lenin a Stalin (1917-1929)* resulta un muy buen manual de cómo se origina la cimentación de un régimen que sería imitado y líder allende de sus fronteras.

tender de primera mano el tema que nos ocupa. En *Diez días que estremecieron el mundo*, Reed es capaz de acercarnos a las diferentes coyunturas y psicologías que llegan en un mismo momento de eclosión revolucionaria. No hay autor, como sucediera en su documento mexicano, que capture de forma más magistral y veraz el idealismo de las masas excitadas durante la caída del Gobierno provisional ruso de la época, el asalto al Palacio de Invierno y la toma del poder por parte de los sóviets.

Siguiendo diferenciando entre sus protagonistas, de la misma manera que encontramos mucha obra escrita del propio Lenin, sobre el tipo de la construcción de la teoría revolucionaria, Trotski es capaz de sintetizar durante el mismo proceso, e incluso después, durante su exilio, su análisis de los sucesos y las observaciones de desviación inicial de la revolución que caracterizarán su opción. Por su lado, aparte de su premiada poesía y algunos artículos de interés propagandístico, poco tiempo le quedó a Stalin para congraciarse con la escritura y plasmar la vertiente intelectual que fluye paralela a cualquier movimiento revolucionario.

Si hablamos desde el punto de vista español resulta relativamente fácil comparar y llegar a entender los hechos históricos de la Rusia de principios del siglo pasado si nos retrotraemos a la propia historia inmediatamente anterior a los años de la dictadura del general Primo de Rivera, e inmediatamente posterior, hasta los años treinta, en plena efervescencia de la Segunda República, en un mundo de enfrentamiento insólito y sin tregua aparente entre dos opciones alternativas y totalitarias, como serían el propio comunismo, junto con el fascismo, enfrentados ambos a una democracia débil y esquilmada en gran parte del continente europeo.

2. Los hechos revolucionarios de 1905

Pese a ser reconocida como Revolución rusa de 1905, preferimos hablar de los diferentes procesos revolucionarios que se desarrollaron alrededor de 1905, algunos de los cuales incluso empezaron antes en una misma lógica y se alargan durante 1906 y hasta 1908, en el territorio del Imperio del Zar de Rusia. Desde nuestro punto de vista igualmente no consideremos dichos actos, por parte de movimientos denominados entonces como «populistas», agravados por los motines de hambre que se sucedían en el campo del vasto territorio en cuestión, independientemente de los hechos que sucederían más tarde en 1917.

Consideramos, pues, los hechos de 1905 como los antecedentes más directos de las revoluciones posteriores, de febrero y octubre de 1917, entre otras cosas por la influencia de la difusión del marxismo que sacudirá el país a partir de entonces.

Sin duda, desde dentro, y no debido a los efectos de las guerras constantes con enemigos exteriores, por primera vez el poder monárquico establecido se ve amenazado por la fuerza de unas ideas y unos personajes que forjarán su futuro a partir de entonces mismo de forma decisiva para la historia futura de la misma nación.

Durante los primeros días de enero de 1905 se produjo el Domingo Sangriento a raíz de la convocatoria de una marcha pacífica de protesta de obreros en la capital de entonces, San Petersburgo. El objetivo de la marcha era entregar al Zar una petición de mejoras laborales sin contar con ninguna consigna política concreta aunque representando una unión fundamentalmente obrera y campesina.

Dicha manifestación fue salvajemente aplastada por soldados de infantería y tropas cosacas que dispararon sin descanso desde el siempre omnipresente Palacio de Invierno. La prensa del momento habló de al menos dos mil muertos. El zar Nicolás, mientras tanto, no se encontraba en la ciudad, ya que la había abandonado temiendo por su seguridad. Cuando se difundieron las noticias de la sangrienta represión en la capital se generó una oleada de protestas que se extendió por toda Rusia y acentuó el divorcio entre el gobernante y sus gobernados.

Muy a última hora, el Zar supo reaccionar y aparentemente resistir realizando las primeras concesiones serias de tipo democrático y liberal burgués, bajo un control igualmente severo y una mano dura que no distaba mucho del antiguo régimen expresada sin duda bajo nuevas maneras. En general, pues, debemos contar con múltiples casos de terrorismo, huelgas de trabajadores, disturbios campesinos y motines militares, teniendo todos en común una insatisfacción popular generalizada hacia el régimen del zar Nicolás II de Rusia. En la práctica dichos efectos revolucionarios condujeron al establecimiento de una aparente monarquía constitucional de tipo limitado y a la creación de una Duma Estatal del Imperio como cámara parlamentaria de mera inspiración formal.

Debemos entender paralelamente las dificultades ocasionadas por el proceso de paso de economía feudal a una incipiente penetración del capitalismo, triunfante ya en todo el continente europeo, que produciría muchísimos recelos entre la clase dominante tradicional y las propias cla-

ses populares, que hasta hacía muy poco tiempo habían sido consideradas y tratadas como siervos o vasallos, un paso previo al de la concepción ciudadana.

Durante esa época tomaría relevancia el Partido Obrero Social Demócrata de Rusia (POS DR), de tendencia marxista, y predecesor más directo del Partido Comunista, habiendo sido creado en 1898, y dividiéndose en 1903 abiertamente, dando lugar a las tendencias menchevique y bolchevique⁶. De igual forma aparecieron otros partidos relevantes, como pudiera ser el Partido Demócrata Constitucional, más conocido como Kadete, y empezaría a publicarse más medios escritos de diferentes tendencias que acabarían ejerciendo una presión inaguantable para el *statu quo* del momento.

3. La revolución de febrero de 1917

Tomando la estela de los acontecimientos de 1905, empezaba un nuevo año con una profunda crisis económica y hambre entre el campesinado de todo el territorio ruso, que no veía solución en la tiranía del Zar y de su mano derecha, Rasputín. Para esta ocasión ya sea habían confabulado los principales partidos democráticos y constitucionalistas, junto con aquellos considerados socialistas o revolucionarios que ya se habían jactado durante bastante tiempo de una literatura marxista que a la sazón resultaría determinante.

A pesar de que el líder *in pectore* del socialismo ruso, Lenin, se encontraba exiliado en Suiza, los bolcheviques tuvieron un destacado papel en la organización de las huelgas y manifestaciones de esos días, que llegaron a concentrar a más de doscientas mil personas en San Petersburgo, mientras se iban produciendo nuevas manifestaciones en la misma línea en el resto de ciudades importantes del reino. Kérenski, líder del partido Kadete, parecía controlar los movimientos desde la Asamblea Legislativa, conocida como Duma, mientras los socialistas retomaban la idea de construir una asamblea de trabajadores conocida como Sóviet, la cual también tenía su primer antecedente en el San Petersburgo de 1905.

---

⁶ Sobre los calificativos bolchevique o menchevique que iremos comentando a lo largo del texto que hacen referencia a las corrientes «mayoritaria» o «minoritaria» dentro del POS DR, especificar que, aparte de los personajes que se podían situar más cercanos a una u otra corriente, su diferencia teórica pertinente era según la cual desarrollar la organización del partido, si de forma más centralizada (bolchevique) o abierta y plural (menchevique).

Pese a la proclama del estado de excepción, y al saberse la toma por parte de los manifestantes de Moscú y la base naval de Kronstadt, que comunicaba con San Petersburgo, finalmente el Zar decide abdicar en marzo y pasa a constituirse un Gobierno provisional de acuerdo entre la Duma y el Sóviet inicialmente constituido.

En un inicio, incluso el primer presidente, Lyov, no descartaba mantener una monarquía liberal como forma de gobierno cuando los socialistas aún no querían entrar a gobernar. En verano fue Kérenski quien le sustituyó, demostrándose igualmente incapaz de tratar los problemas a los que se enfrentaba el país al continuar participando Rusia en la Primera Guerra Mundial o Gran Guerra, que tanta penuria le había ocasionado. Los partidarios del Zar intentaron de nuevo volver al poder en verano con el golpe de Estado del general Kornílov, pero para entonces los bolcheviques, al frente del partido que Lenin ya había rebautizado como comunista, ya estaban bien dispuestos y organizados en múltiples sóviets por todas las ciudades y territorios del país, con lo cual ya se habían erigido como los principales garantes y dominadores de la situación.

Desde el mes de abril, cuando Lenin había llegado en tren a San Petersburgo⁷ y dado a conocer sus tesis, se había abierto un periodo calculado durante el cual el régimen establecido en la revolución de febrero sería reemplazado por la fuerza finalmente en octubre. El zar Nicolás, su esposa y sus hijos, huidos y marginados desde entonces, serían asesinados por agentes del sóviet de la región de los Urales un año más tarde, concretamente en la madrugada del 18 de julio de 1918 en la ciudad de Ekaterimburgo.

4. La revolución de octubre de 1917

Tras el intento de golpe de Estado del general Kornílov, básicamente frenado por el ímpetu bolchevique, dicha organización, liderada *de facto* por Lenin, ya había concebido la manera de llegar más pronto que tarde al poder, a lo que debieran sumarse una vez más la crisis económica y las necesidades del pueblo ruso más humilde, que se iban agravando.

---

⁷ *El tren de Lenin*, aparte de su valor literario, también representa un documento audiovisual, cuyo autor es Damiano Damiani, imprescindible para iniciarse en los estudios rusos y soviéticos, así como otras películas destacadas, entre las cuales destacaría *Octubre* y *El Acorazado Potemkin*, de Serguéi Eisenstein; *Doctor Zhivago*, de David Lean; y *Reds*, de Warren Beatty.

Tradicionalmente la propia historiografía rusa y comunista entiende la revolución de octubre como una segunda fase de la ruptura radical tras los primeros hechos de la revolución de febrero durante el año 2017. No obstante, hay que matizar que la fecha del 25 de octubre corresponde al calendario juliano vigente entonces en la Rusia zarista, posteriormente abolido por los comunistas, que correspondería al 7 de noviembre del calendario gregoriano por el cual nos regimos de forma común en el resto de Europa. Dicha fecha coincide, pues, con la captura del Gobierno provisional de Kerenski a manos del Sóviet y Comité Revolucionario de San Petersburgo, bajo la actuación directa de Trotski.

Más difícil sería la toma de Moscú, la posterior capital de la URSS, y del resto del país, en una pugna abierta dentro del campo bolchevique entre los partidarios moderados del cambio, al frente de los cuales se encontraban líderes revolucionarios también muy populares como podían ser Kámenev o Zinóviev⁸, y los que tenían más prisa por alcanzar un Gobierno único en todo el país de signo socialista sin alianza alguna con elementos burgueses u otro tipo de partidos, liderados por Lenin y su brazo ejecutor, Trotski.

La discusión sobre el devenir de la guerra abierta con Alemania, la posibilidad de que pudieran triunfar otros golpes contrarrevolucionarios y la propia retórica sobre el derrotismo y la incapacidad del Gobierno liberal para sacar el país adelante fueron argumentos clave en el triunfo de los movimientos estratégicos encabezados por Lenin para asaltar el poder en Rusia, pese a las múltiples adversidades y complejidad del panorama político y social del momento.

Desde los hechos fundamentales de San Petersburgo se observa cómo el régimen provisional va disminuyendo sus apoyos, básicamente concentrados en las fuerzas armadas cosacas, mientras en las calles soldados, marineros y el pueblo llano, obreros y campesinos sobre todo, van siguiendo las instrucciones de los respectivos comités revolucionarios organizados a lo largo de todo el vasto territorio, con el objetivo de alzarse con el poder, momento álgido del cual se produce con la misma toma del Palacio de Invierno con la sorpresa de no haber derramado en ello ni una gota de sangre.

---

⁸ Ante el extenso número de nombres de revolucionarios rusos, léanse Kámenev, Zinóviev, Martov, Plejanov o Bujarin, que pudieran haber obtenido la misma gloria que finalmente alcanzaron los mismos Lenin, Stalin o Trotski, simplemente al abordar la observación del hecho de que siempre la historia reconoce a quien triunfa no solo en los inicios sino sobre todo al final de cada proceso.

Tras el control de las principales ciudades y resortes institucionales para desarrollar la labor revolucionaria en el nuevo país, Lenin vio su opción popularmente y orgánicamente premiada, hasta el punto de desaparecer la candidatura de Martov, líder menchevique, lo cual le dejaría como principal cara visible de la alternativa política engendrada.

Poco después, una vez constituido ese nuevo Gobierno bajo el patronazgo de Lenin, con el control de las principales ciudades del país desde la rebautizada Petrogrado y Moscú hasta las urbes industriales fronterizas con los Urales, se empezaron a dedicar esfuerzos ingentes para trasladar la revolución a los territorios vecinos de Ucrania, el Cáucaso, Asia central y hasta Siberia, al mismo tiempo que se intentaba pasar página a la Primera Guerra Mundial, y de esa manera abrir paso a la depuración interna en forma de guerra civil con los aún organizados defensores del régimen monárquico. La revolución había triunfado finalmente y poco a poco constituiría un nuevo estado todopoderoso bajo el nombre de Unión de República Socialistas Soviéticas (URSS).

5. Lenin: el primero y padre artífice de la revolución

La revolución no se hace, sino que se organiza.

Una minoría bien organizada siempre se impone a una mayoría desorganizada.

La democracia es una forma de gobierno en la que cada cuatro años se cambia de tirano.

Por consiguiente la revolución deberá producirse mediante la dictadura del proletariado obrero y del campesinado.

Vladimir Lenin

Nacido bajo el nombre de Vladímir Ilich Uliánov (1870-1924), más conocido popularmente bajo el diminutivo Volodia, fue el principal líder del sector bolchevique del Partido Obrero Social Demócrata de Rusia (POS-DR), que acabaría rebautizando él mismo como Partido Comunista. Por todos es conocido como el máximo dirigente de la revolución de octubre de 1917, siendo proclamado años después como líder supremo de la recién fundada Unión de Repúblicas Socialistas Soviéticas (URSS).

Su origen reside en el seno de una familia acomodada, siendo su padre, inspector de educación, un liberal favorable en principio a las reformas del zar Alejandro II, en la región de Simbirsk, a orillas del río Volga. Solo el hecho del encarcelamiento y muerte posterior de su hermano Alexander en la prisión de San Petersburgo, debido a su participación en el intento de asesinato del jefe de Estado, le hizo despertar su interés por el cambio político en el país. En sus tiempos universitarios da con la obra básica de Karl Marx, *El capital*, y paulatinamente, cuando ya ejerce de abogado en Smara, va tomando contacto con círculos considerados socialrevolucionarios. Después de un primer viaje para conocer a los padres de la socialdemocracia en Europa occidental, a su vuelta es descubierto y acusado de propaganda política, por lo cual pasa un año encerrado y tres más en el exilio en Siberia. En el año 1900, junto con Martov, que era el máximo representante de la corriente menchevique del POSDR, funda el periódico de ideología socialista *Iskra*. En 1903 los bolcheviques («mayoritarios») se imponen a los mencheviques («minoritarios») en el Congreso del POSDR en el exilio entre Bruselas y Londres.

Durante los hechos revolucionarios de 1905, aunque los partidarios de Lenin están presentes, aún son poco representativos, y de aquí su derrota y refugio personal en Ginebra, periodo durante el cual prepararían su definitivo asalto al poder. Tras el estallido de la Primera Guerra Mundial, Lenin aprovecharía en consecuencia el malestar de la población rusa debido a su precaria situación para realizar un discurso antibelicista que le daría mucho protagonismo intelectual allende el país. Más tarde, la revolución de febrero, la abdicación del Zar, la formación del Gobierno provisional de Kérenski⁹ y la fuerza demostrada por el sóviet de Petrogrado ayudaron a Lenin a interpretar la ocasión para hacerse con el mando de la situación a partir de su llegada en tren en abril desde Suiza, atravesando la Alemania imperial y cruzando la frontera finlandesa.

En sus tesis de abril se configura, sin duda alguna, un primer plan de gobierno que cada vez más irá acatando su mano derecha allí establecida,

---

⁹ Alexander Kérenski forma parte de aquella insigne lista de personajes históricos a los cuales se antepone una de sus principales derrotas (en este caso haber sido reemplazado al frente del Gobierno constitucional provisional de 1917) a su protagonismo constante en el objetivo de promover el cambio en el país desde un espacio quizá no mayoritario y bastante incomprendido como fue el estrictamente democrático, pero con la mayor coherencia política posible desde sus inicios hasta su final. De ello quizá que lo odiaran tanto a la vez la Iglesia ortodoxa como el Partido Comunista de Rusia.

León Trotski, al frente de la nueva mayoría bolchevique. Debido a su conspiración ya desde un inicio contra el Gobierno provisional debe partir de nuevo al exilio de Helsinki, y aunque colabora en la oposición al golpe de Estado finalmente fallido de Kornílov, definitivamente participa de forma activa en el proceso revolucionario (¡a la tercera va siempre la última!) que culminará en el asalto del Palacio de Invierno del 7 de noviembre, según el calendario gregoriano, 25 de octubre, según nuestra forma de contabilización juliana.

A grandes rasgos generales, tras revisar su biografía antes de su llegada al poder, en lo ideológico, a Lenin le podemos otorgar la capacidad de reinterpretar las tesis de Marx, o sea, el marxismo, para intentar aplicarlas en Rusia, lo que conoceremos como marxismo-leninismo, al mismo tiempo que debemos reconocerle su capacidad para manejar de la mejor manera posible las oscilaciones de la principal organización política revolucionaria para conseguir con ella cometer su principal objetivo, que desde siempre fue alcanzar el poder popular en Rusia.

Podemos observar en él la doble vertiente de grandes líderes de la humanidad que tuvieron igual fuerza, a nivel intelectual, lo que en un principio lo hace ser observado como un idealista, y a nivel práctico, en el momento de tener que llevar a cabo la revolución y aplicarla a millones de rusos y futuros ciudadanos soviéticos, con sus dosis adecuadas de pragmatismo y sentimiento de supervivencia.

Es Lenin el que elabora en sí misma una teoría del poder que se desarrollará durante décadas de forma harto eficaz; él es en cierta manera el iniciador de todo lo que Stalin llevaría al punto de su máxima expresión, retorciendo las teorías economicistas de Marx y recogiendo el legado del periodo jacobino y robesperiano después de la Revolución francesa de 1789 y de la posterior Comuna de París. A nivel retrospectivo todo lo ocurrido en este sentido en Rusia también se viviría en menor o mayor manera en los procesos revolucionarios de China, Cuba, Camboya o Nicaragua, por solo citar algunos ejemplos de forma generalista.

También es Lenin quien inicia el culto a la personalidad y se sitúa como líder mesiánico para todo el pueblo comunista, no solo de Rusia y de la URSS, sino de medio planeta radicalizado. Cuando Lenin se encuentra moribundo y reiteradamente le piden sus camaradas quién piensa él que pudiera ser su sucesor, sin hacerlo de forma demasiado explícita, considera que las artes políticas y conspirativas, que él por otro lado también tan bien cultivó, de Trotski serían más beneficiosas que las de Stalin, que para la época ya había conseguido el control orgánico del partido único y de sus jerarquías.

6. Stalin: el líder pragmático y artífice del éxito de la URSS, pese a todo

Una única muerte es una tragedia, un millón de muertes resulta pura estadística.

Las ideas son más poderosas que las armas. ¡Y es por ello mismo que no dejamos que nuestros enemigos desarrollen sus ideas!

Iósif Stalin

Iósif Vissariónovich Dzhughashvili nació en Gori (Georgia), en 1878, y murió en Moscú, en 1953, fue más conocido como Iósif Stalin, apodo que viene a significar «hombre de acero», aunque sus más allegados le llamaran igualmente Koba, haciendo referencia al nombre de un héroe ancestral de su región.

Después de la muerte muy joven de los dos primeros hijos de sus padres, Stalin creció en un ambiente oscuro y desarraigado en un hogar en plena decadencia en el que se decía que su madre ejercía la prostitución y su padre alcoholizado mostraba maneras extremadamente violentas. Al no poderse preocupar de su Stalin por su precaria situación, y debido también a la frágil salud de este, sus padres consiguieron que la Iglesia ortodoxa lo aceptara en sus escuelas y seminarios. Siendo un estudiante ejemplar, agradecido por haber escapado del ambiente familiar, en 1900 el joven Stalin empieza a mantener contactos con aquellos que difunden el ideario marxista en la capital de la región, Tiflis. A partir de esta época pasa a la clandestinidad hasta la misma fecha de la revolución de octubre de 1917, resultando arrestado y exiliado en varias ocasiones a Siberia. En la época posterior a los hechos revolucionarios en torno a 1905 el Partido Obrero Socialdemócrata de Rusia (POS DR) le encarga el sabotaje de diferentes bancos del Cáucaso para conseguir la financiación de sus propias actividades insurreccionales contra el poder del Zar.

El hecho de labrarse con un nombre reconocido en la movilización interna, y sobre todo el hecho de convertirse en un referente para los revolucionarios socialistas en las regiones al sur de San Petersburgo y Moscú, le permitirá gozar de gran popularidad, y a partir de la revolución de octubre de 1917 ser uno de los líderes más laureados, reconocibles y distinguidos del mismo proceso, lo que se traduce en las sucesivas votaciones para ocupar los cargos del partido único, en las cuales siempre resultará muy bien parado. Otra característica paralela que acompañará a Stalin hasta su

llegada al poder más absoluto sobre los designios de la URSS será rodearse de fieles seguidores, muchos de ellos camaradas ya desde su juventud y oriundos de su región caucásica, en las luchas más intestinas y decisivas previas a posteriores hechos gloriosos que seguirían compartiendo¹⁰.

La misma existencia y permanencia en el poder de Stalin garantiza la permanencia del comunismo o éxito en la nueva URSS. Es por ello que bajo su punto de vista personal cualquier fin en esa línea fundamental justifica los medios para conseguirlo. Su periodo será conocido como el del «estalinismo», y por estalinismo entenderemos el periodo de mayor limitación de libertad y depuración de aquellos que no compartieran o desarrollaran los intereses de dicha ideología totalitaria en su país, bajo un punto de vista totalmente subjetivo y arbitrario.

En esta línea argumental, tras agravarse la situación terminal de Lenin, Stalin consigue el permiso de los dirigentes ejecutivos del partido para teóricamente velar por su salud, cuando en la práctica lo que lleva a cabo es un control exhaustivo y una labor de espionaje de todo lo que le envuelve en un periodo en que este ya tiene sus facultades totalmente mermadas y no puede evitar la imposición del núcleo estalinista en su seno.

Por otro lado, para muchos ciudadanos rusos, Stalin es quien gana la Segunda Guerra Mundial y planta primero la bandera soviética en Berlín, o sea, quien gana la guerra al fascismo, y ello permite que se dejen en un segundo término las atrocidades realizadas bajo su mandato.

Si Lenin es el iniciador de una práctica consumada durante los primeros años de comunismo en la URSS, la mayor parte de represión ante la población acusada de no simpatizante de la única causa se produce durante la época estalinista. En *Archipiélago Gulag*, Alexandr Solzhenitsyn¹¹ describe la red de campos de trabajo diseñada en la cual se calcula que murieron casi tres millones de presos de los dieciocho que por allí pasaron. En Katyn finalmente se ha podido saber que los soviéticos asesinaron a unas veinte mil personas que formaban la élite intelectual, religiosa y

---

¹⁰ Beria en este sentido sería el más fiel escudero de Stalin, convertido en el cerebro del espionaje y la policía secreta soviética, más conocida como KGB, que defendería hasta la muerte los privilegios obtenidos por su gran hermano y camarada Stalin.

¹¹ Para introducirse en la historia de Rusia o de la URSS resulta imprescindible tanto leer su literatura clásica a cargo de Pushkin, Gógol, Tolstoi, Nabokov, Turguénev, Dostoyevski, Pasternak o Bunin, como alcanzar su literatura posterior a la revolución, incluso crítica con el comunismo, con autores entre los cuales destacan al propio Aleksandr Solzhenitsyn o Svetlana Aleksíevich, reciente Premio Nobel de Literatura.

militar polaca en abril de 1940. Para no ir muy lejos, en invierno de 1936, tras los primeros meses de alzamiento y guerra civil en España, bajo conocimiento del Partido Comunista, en Paracuellos del Jarama, se autoriza la ejecución dos mil quinientos supuestos simpatizantes franquistas.

Su grado de pragmatismo más recalcitrante, siendo él un exponente georgiano de las diferentes naciones que habitaban la región del Cáucaso, fue el de relegar el principio de autodeterminación de los pueblos que acompañaba a la misma proclamación de la URSS, junto con su mandato ideológico marxista y leninista, con lo cual conseguía al mismo tiempo la equiparación de la nueva ciudadanía soviética para todos de forma igualitaria y asimilacionista, intentando borrar cualquier tipo de singularidad o particularidad, lo que también se traduciría en la deportación y exilio forzado para millones de habitantes del nuevo país, así como reclusión en campos de trabajo alejados de sus lugares de origen para muchos de ellos.

La URSS con Stalin al frente recuperaría las antiguas áreas de influencia que se habían sacrificado tras la Primera Guerra Mundial por parte de Lenin y Trotski, con lo cual al final de la Segunda Guerra Mundial también este pudo ayudar a construir las repúblicas comunistas vecinas que quedarían bajo su órbita enfrentadas a la Europa occidental y capitalista. Más allá, la proyección de Stalin, negociando el final de dicha guerra en Yalta y Potsdam, le daría una imagen de capacidad de concentración de poder a la cual solo se acercaría el nuevo líder de la poderosa China, Mao Zedong, nuevo aliado suyo. La efectividad en el control de sus intereses geoestratégicos en las guerras de Corea y Vietnam, la ayuda para materializar la independencia de los países colonizados en África y Asia, y el apoyo a los movimientos guerrilleros en América Latina, entre muchas otras actuaciones, marcaron su política exterior.

7. Trotski: el idealista al cual la ortodoxia comunista asesinó

No puedo, bajo ningún concepto, en nombre de la disciplina del partido, entregarme al culto al personalismo.

Stalin, como el héroe de Gógol, reúne las almas muertas, porque le faltan almas vivas.

Que Stalin alcanzase su posición fue la suprema expresión de la mediocridad del aparato del partido comunista soviético.

El patriotismo es la principal parte de la ideología mediante la cual la burguesía envenena la conciencia de la clase de los oprimidos y paraliza su voluntad revolucionaria.

León Trotski

Lev Davidovich Bronstein, más conocido como León Trotski, nació en Ucrania en 1879, y fue asesinado en México en 1940 por el espía comunista catalán Ramón Mercader.

Trotski tiene su origen en el seno de una familia de pequeños terratenientes judíos, aunque no demasiado practicante, o sea, en un hogar de clase media rural de la actual Ucrania. Remarcable resulta que, ante las dificultades impuestas a los descendientes hebreos para progresar en el Imperio de los Zares, la familia de Trotski consiguió relacionarse y progresar en dicha coyuntura. Pese a ello, las determinaciones judía y ucraniana marcarán igualmente posteriormente el desarrollo de la vida de este gran personaje de la historia revolucionaria mundial.

Al tratarse de un portento intelectual sus padres lo mandarían a estudiar a la ciudad de Odesa, a orillas del mar Negro, donde mantendría sus primeros contactos y participaría en tertulias políticas con los futuros agitadores del país que a su vez fueron detenidos progresivamente por la policía. Él mismo pasaría meses de cautiverio tras los cuales se casaría, ante la irritación de sus padres, con la también revolucionaria Aleksandra Sokolóvskaya. Gracias a su influencia iniciaría las lecturas de Ferdinand Lassalle y Karl Marx, y entraría en contacto con el recién partido revolucionario creado en 1898 y su plataforma escrita, el periódico *Iskra*. En esta época empezó a salir su nombre entre los jóvenes potencialmente revolucionarios más preparados, y socialistas europeos lo ayudaron a exiliarse en Viena y posteriormente en Londres, donde por primera vez entraría en contacto con Lenin, Martov y Plejánov, otros líderes destacados del momento en el extranjero.

A nivel político formal, en un principio formó parte de la orientación menchevique del POSDR, lo cual siempre se utilizó como crítica directa y reiterada por parte de sus principales detractores. Así pues, después de marginarlo en un inicio, Trotski vuelve a Rusia y participa en los hechos revolucionarios de 1905, lo cual a su vez le provocará un segundo exilio.

Debido a su actividad política cada vez más influyente en Europa, las autoridades francesas lo expulsan y consigue pasar unos cuatro meses en España antes de partir desde Barcelona hacia Estados Unidos, donde se encontraría con otro exiliado político revolucionario como era Bujarin. Finalmente volvería a Rusia para participar en los hechos de San Petersburgo en mayo de 1917.

Si nos acercamos a los principales episodios revolucionarios articulados, Trotski es el más activo y aplaudido en el desarrollo del Sóviet de San Petersburgo a partir de su llegada; Trotski es quien negocia y dibuja la estrategia de la Paz de Brest-Litovsk con la cual se termina la Primera Guerra Mundial; y Trotski es quien construye y doma el nuevo Ejército Rojo, bajo el encargo del propio Lenin, para derrotar finalmente a las tropas del Ejército Blanco, defensor de la vuelta del Zar.

En vida Trotski afirmó que nunca sería candidato alternativo a Lenin y que siempre le serviría como lugarteniente. A su muerte nadie puede negar que deseaba relevar a su líder carismático, pero para entonces Stalin ya había controlado a gran parte del partido y de los próceres del comunismo soviético, utilizando siempre las palabras críticas de Trotski como arma arrojadiza a todo el proyecto socialista, acusándole de desviacionista y traidor.

Siendo el pragmatismo de Stalin lo que llevaría a este a concentrarse en el concepto de «revolución en un solo país», que era la URSS, Trotski nunca renunciaría a la voluntad de realizar la «revolución mundial y permanente», con lo cual también recabó discípulos en todos los países que buscaban vías alternativas, no centralizadas, y tal vez más puras y menos orgánicas y dictatoriales, para llevar a cabo sus respectivos procesos emancipatorios.

Nada más lejos de la realidad, Trotski siempre marcó un perfil propio entre los grandes pensadores del comunismo, que a su vez pretendía no alejarse de una lectura técnica y práctica, rigorista por lo que se refiere al grado de cumplimiento de los objetivos revolucionarios marcados en 1917 y su forma de lograrlos.

Destituido de sus cargos debido a una conspiración contra las posibilidades reales de que él pudiera ostentar el poder en la URSS tras la muerte de Lenin, tras ser igualmente expulsado del partido, fue primero deportado a Kazajstán, antes de obligarle a abandonar el país por el que daría la vida, con lo cual empezó de nuevo otro periplo internacional pasando por Turquía y Francia, antes de instalarse a la vera de Diego Rivera y Frida Kahlo en México.

Lo mismo que ocurriera a su discípulo catalán Andreu Nin¹², ordenado matar por los servicios de espionaje soviéticos, pese a la propaganda de que había sido eliminado por los fascistas en Burgos o Berlín, a Trotski lo persiguieron y alcanzaron para hacer callar su voz crítica ante el desarrollo de la revolución comunista. Sin ningún tipo de duda en este caso se alinean una vez más la historia española con la historia rusa o soviética.

8. Conclusiones: de tales palos tales astillas; a vueltas con Putin

Quien no extraña la Unión Soviética no tiene corazón. Quien quiere su vuelta no tiene cerebro.

Vladímir Putin

El actual presidente reelegido de Rusia, Vladímir Putin, que fue miembro del Ejército Rojo y alto cargo de sus servicios de espionaje, viviendo de primera mano la política exterior soviética en la República Democrática Alemana (RDA) y Berlín Oriental, hoy en día cree que cualquier tiempo futuro puede ser mejor para su país.

En todo caso, el nuevo héroe nacional ruso no puede eludir ni escapar, porque forma parte directa de ella, de más de ochenta años de historia de su gran patria, cuyos principales líderes, Lenin y Stalin, labraron su respectivos crecimiento y desarrollo, Trotski aparte; a los cuales debemos sumar a los archiconocidos Jruschov, Breznev, Gorbachov y Yeltsin, entre algunos de los dirigentes más destacados de la antigua nomenklatura soviética, como muestras de decadencia del proyecto común posterior, representando la otra cara de una misma moneda.

---

¹² El político de El Vendrell Andreu Nin fue protagonista constante en España de los movimientos políticos y sindicalistas izquierdistas durante la Segunda República y la Guerra Civil Española. Habiendo fundado el Partido Obrero de Unificación Marxista (POUM), fue acusado de seguir los dictámenes e inspiración del movimiento trotskista, por lo cual fue mandado eliminar por la ortodoxia de la Komintern o Tercera Internacional y Partido Comunista de España (PCE), único reconocido por la URSS.

Valga tan solo Gorbachov¹³, tan laureado por el mundo entero, fuera de Rusia, para demostrar cómo la historia del orgullo patrio no reconoce en él más que al acelerador convulso y accidentado de un sistema que había funcionado y repartido gloria, aunque gozaba de síntomas estrictos de decadencia profunda, que no supo mitigar él mismo en todo caso.

Pese a los cuadros que hoy decoran las paredes de la recién inaugurada colección del Museo Ruso de Arte Moderno de San Petersburgo en Málaga, ni la Revolución rusa fue tan amable en sus orígenes y desarrollo ni sus grandes artífices, Lenin, Stalin y Trotski, fueron tan guapos, fuertes o buenas personas en su dedicación al pueblo ruso.

Sorprendentes son los orígenes de nuestros protagonistas, así como sorprendentes son sus muertes: larga enfermedad, borrachera de Stalin y asesinato de Trotski, por lo cual nos hemos concentrado en demostrar los caracteres fundamentales de los forjadores de un nuevo país, la URSS, el primero en donde se implantaría la ideología socialista de forma práctica, representando así la única alternativa práctica posible a la democracia liberal y al capitalismo triunfantes hasta entonces. En esa misma línea sucesoria debemos encontrar al propio Putin, que sabe en estos momentos construir igualmente una nueva historia que le reconcilie a la par con el Imperio de los Zares y su poderosa Iglesia ortodoxa, hoy gran legitimador de su poder.

En todo caso, no debemos perder de vista que el nacionalismo e imperialismo rusos son anteriores a la Revolución rusa, y permanecen aún hasta hoy en día, superando a la propia ideología comunista, por lo que resulta lógica la fusión de sus efectos con un discurso de mayor importancia como es el de la preeminencia y triunfo por encima de todo del poder de la madre patria.

El gran viaje desde la construcción de una revolución comunista, que realmente hemos explicado que es la suma de tres revoluciones concatenadas, hasta la proclamación del nuevo Estado que es la URSS, bajo las particularidades de Lenin, Stalin y Trotski, hasta los años de Guerra Fría y posterior decadencia por derrota económica implícita, nos llevan a una misma Rusia fascinada por alzar su voz y su influencia en los designios de la nueva geopolítica y geoestrategia mundial durante el siglo veintiuno.

---

13 Bajo el nombre de Perestroika se conoce la política reformista llevada a cabo tras la subida al poder de Gorbachov a partir de 1985, caracterizada por una apertura hacia los países de Europa occidental, cierta liberalización del sistema económico y transparencia informativa.

Pero ¿cuál fue esa revolución comunista en su germen? Seguramente podemos afirmar que no fue, ni desde sus inicios conceptuales, la misma en las mentes privilegiadas y poco saciadas de Lenin, Stalin y Trotski. ¿Qué queda hoy de dicha revolución gloriosa que puso a Rusia, rebautizada como URSS, en el lugar de gran potencia mundial? Seguramente nada, más allá del Partido Comunista Ruso, que gana algunos votos, más bien pocos, desde hace décadas, con Guennadi Ziugánov al frente. Rusia Unida es la plataforma polític, que hace ganador de nuevo a Vladímir Putin, tal como si se tratara de un nuevo Zar, una de las organizaciones mundiales que mayor financiación recibe y mayor número de afiliados mantiene en el mundo entero. ¿Sirven los modelos de Lenin y Stalin, o el del antiguo Zar, por no citar a Trotski, que no hace falta, para el actual presidente todopoderoso Putin?

Llegados a este punto nos preguntamos: ¿cuál es el eje vertebrador de la historia que aquí les hemos comentado? Sin duda, la misma Rusia. ¿Qué hemos perdido en el camino, pues? La misma ideología, el comunismo, lo que pudo ser, fue de una manera u otra, y hoy ya no está ni se le espera; un siglo veinte, junto con sus precedentes anteriores, resumido en ochenta años de historia rusa y mundial. Frente a todo ello, en cambio, lo que sí parece perdurar es la potencia de Rusia.

Finalmente, aprovechemos la ocasión para recordar y aprender algo más sobre las convergencias y cortocircuitos personalísimos e históricos que hemos comentado a modo también de conclusión:

El camarada Stalin, al haberse convertido en secretario general, ha reunido en sus manos una enorme cuota de poder. Y no estoy seguro de que él siempre sepa usar ese poder con cuidado y precaución. Por otro lado el camarada Trotski, como fue probado tras la lucha contra el Comité Central en relación con el asunto del Comisariato del Pueblo en Formas de Comunicación, se distingue no solo por la excepcional habilidad que personalmente posee, y que me hace pensar en que sea el hombre más capaz del Comité Central, sino el que más vocación tiene de manejar asuntos por el lado puramente administrativo.

[...]

El comportamiento de Stalin es demasiado rudo y brutal, y esta falta, soportable en las relaciones entre los comunistas, se convierte en insostenible en la Oficina del Secretario General. Propongo a los camaradas encontrar una manera de sacar de su cargo al camarada Stalin y proponer otro hombre que difiera de Stalin, principalmente que sea más paciente, más leal, atento y respetuoso de sus camaradas, menos caprichoso, etc.

«Carta de Lenin al Congreso del Partido Comunista de la URSS de 1922»

Bibliografía

- CARR, E. H. *La Revolución rusa, de Lenin a Stalin (1917-1929)*. Madrid, Alianza Editorial, 1979.
- CASANOVA, Julián. *La revolución de los siervos*. Madrid, Crítica, 2017.
- FERNÁNDEZ BUEY, FRANCISCO. *Conocer Lenin y su obra*. Barcelona, Ropasa, 1997.
- FIGES, Orlando. *La Revolución rusa (1891-1924), la tragedia de un pueblo*. Barcelona, Edhasa, 2000.
- FONTANA, Josep. *El siglo de la Revolución*. Madrid, Editorial Crítica, 2017.
- GIDE, André. *Regreso de la URSS*. Madrid, Alianza Editorial, 2017.
- KAPLAN, MORTON A. *Las diversas facetas del comunismo*. México, Noema Editores, 1982.
- LENIN. *Hablemos de política social e internacionalismo proletario*. Moscú, Editorial Progreso, 1978.
- . *La alianza de la clase obrera y el campesinado*. Moscú, Editorial Progreso, 1975.
- . *Obras completas*. Moscú, Editorial Progreso, 1951.
- . *Sobre el internacionalismo proletario*. Moscú, Editorial Progreso, 1981.
- LUKÁCS, Georg. *Lenin (la coherencia de su pensamiento)*. Barcelona, Grijalbo, 1970.
- MARCUSE, Herbert. *El marxismo soviético*. Madrid, Alianza Editorial, 1985.
- MERRIDALE, Chaterine. *El tren de Lenin*. Madrid, Editorial Crítica, 2017.
- REED, John. *Diez días que conmocionaron al mundo*. Madrid, Editorial Nórdica y Capitán Swing, 2017.
- . *México insurgente*. Bilbao, Editorial Txalaparta, 2005.
- RUBENSTEINS, Joshua. *León Trotski, una vida revolucionaria*. Madrid, Península, 2013.
- TROTSKI, León. *Historia de la Revolución rusa*. Madrid, Editorial Capitán Swing, 2017.
- . *Stalin*. Barcelona, Los libros de nuestro tiempo, 1947.
- VV. AA. *Economía política. Socialismo. Teoría Marxista-Leninista*. Moscú, Editorial Progreso, 1977.
- VV. AA. *Los protagonistas de la Revolución rusa*. Madrid, Conversaciones, 2017.
- VV. AA. *URSS. Juventud de los Ochenta*. Moscú, Editorial de la Agencia de Prensa Novosti, 1984.
- ZIZEK, Slavoj. *A propósito de Lenin. Política y subjetividad en el capitalismo tardío*. Buenos Aires, Atuel, 2003.

MUJER Y REVOLUCIÓN

Aïda Sánchez Martínez

Universitat Rovira i Virgili

Resumen. Cuando se habla de historia se piensa habitualmente en hitos protagonizados por hombres. La falta de estudios sobre la importancia de la mujer como sujeto histórico o la propia historiografía llevan a reincidir una y otra vez en el mismo error. En este sentido, la Revolución Rusa no es una excepción: poco se habla del rol que tuvieron las mujeres como instigadoras de la Revolución de Febrero de 1917 y del hecho de que durante la Revolución de Octubre conquistaron derechos tan importantes como el divorcio o el aborto. Para entender aquellos avances y el papel femenino en uno de los hechos más influyentes del siglo xx, es necesario recordar la figura de Aleksandra Kollontai, quien estuvo muy unida a Lenin y formó parte del gobierno bolchevique, desde donde trabajó para conseguir la plena igualdad entre sexos.

Palabras clave: Mujeres, Revolución Rusa, Kollontai, Unión Soviética, socialismo.

Abstract. Discussions of history have traditionally focused on events carried out by men and men alone. This oversight is perpetuated by historiography itself and by the lack of studies on the importance of women as historical subjects in their own right. In this regard, the Russian Revolution is no exception: there is little mention of the role that women played in instigating the February Revolution in 1917 and of the fact that during the October Revolution they secured major rights for themselves such as the rights to divorce and abortion. To understand these advances and the role of women in one of the most important events of the 20th century, we need to turn to the figure of Alexandra Kollontai, who was very close to Lenin and who was a member of the Bolshevik government, a position that she used to work for full equality between the sexes.

Key words: Women, Russian Revolution, Kollontai, Soviet Union, socialism.

1. Introducción

Desde el principio, las diferentes corrientes obreristas que surgieron hacia el siglo XIX ya fueran marxistas o anarquistas, o con diferentes variantes como el cooperativismo o la utopía fueron incorporando lo que denominamos como cuestión femenina en sus proyectos y planteamientos. Siguiendo el relato del historiador Tariq Ali, el socialismo es el primer movimiento que se preocupa y entra en debate sobre la opresión de la mujer¹. A pesar de los intentos, los esfuerzos y la cantidad de teorías que se han ido realizando sobre la llamada cuestión femenina, la verdad, y haciendo un breve recorrido sobre la historia, rápidamente podemos afirmar que las relaciones han estado muy tormentosas y muy poco duraderas.

Así lo relatan varias autoras, como por ejemplo Katya Weimbaun, quien titula en su libro esta tensión como un «curioso noviazgo²», o Heidi Hartmann, la cual cataloga la relación como «un matrimonio mal avenido».

Siguiendo este hilo, se explica que el feminismo se haya convertido en una causa desplazada e incluso en algunos momentos ha llegado a ser ignorada o incomprendida dentro de las diferentes revoluciones que se han producido. En este contexto, Weimbaun relata: «El fondo del argumento de Engels era: la mujer no necesita una lucha especial por sus derechos ahora, necesita la revolución³». Con esta afirmación nos damos cuenta de que Engels y otros intelectuales contemporáneos como August Bebel⁴ observaron y estudiaron diversos aspectos sobre la opresión femenina, como, por ejemplo, lo que entendían por esclavitud de la maternidad y el trabajo doméstico⁵.

---

1 ALI, Tariq. *Los dilemas de Lenin: terrorismo, guerra, imperio, amor, revolución*. Madrid, Alianza editorial, 2017, p. 345.

2 Para saber más: WEIMBAUN, Katya. *El curioso noviazgo entre el feminismo y el socialismo*. Madrid, Siglo XXI, 1984.

3 WEIMBAUN, Katya. *El curioso noviazgo entre el feminismo y el socialismo*. Madrid, Siglo XXI, 1984, p. 34.

4 Dirigente y participante en la fundación del partido socialdemócrata alemán (SPD). Destaca su obra *La mujer y el socialismo*, que se convirtió en referencia para los socialistas alemanes.

5 «El mezquino trabajo doméstico», se enfurecía Lenin en 1919, «aplata, estrangula, atrofia y degrada, encadena a ella a la cocina y a la cuna, y desperdicia su trabajo en una bárbaramente improductiva, mezquina, enervante, degradante y aplastante tarea penosa». ALI, Tariq. «Las mujeres de Octubre». *Las mujeres en la Revolución rusa*. Biblioteca Virtual. OmegaAlfa, 2017, p. 53.

En estudios posteriores, Betty Friedman continuó la línea y lo corroboró con esta idea: «Las nuevas necesidades e intereses de las mujeres entran en contradicción con la función y el espacio que la ideología patriarcal les tiene asignado: hogar y niños⁶». Una simple frase que resume el ideario social que durante muchos años ha perdurado en las mentalidades de una sociedad que vive, o sobrevive, a la sombra del machismo. Pero es un error pensar que la mujer solo sufrió exclusión en el ámbito familiar, sino que esto se puede extrapolar a la exclusión en un contexto social en su amplio entender: la ciudadanía.

2. Rusia a las puertas de la Primera Guerra Mundial

En 1914 había un censo de 20 millones de mujeres asalariadas en el Imperio ruso⁷. A finales del siglo XIX una quinta parte de ellas trabajaba en la industria, la mayoría del sector textil, cifra que aumentó hasta llegar a 7,5 millones de mujeres en 1914⁸. Fue en este contexto donde empezaron a entrar en contacto con las diferentes mentalidades que podríamos definir como diferentes o novedosas y en cierta manera en contacto con los activistas. Estas cifras son significativas porque en la Revolución las mujeres tendrían un peso muy importante y me atrevería a decir, incluso, esencial. Por tanto, es evidente la importancia del rol femenino en el contexto que nos encontramos. El antecedente lo encontramos en 1905, en el intento de revolución contra el zar Nicolás II, en ese momento empezaron a surgir las primeras sensibilidades y consideraciones hacia la mujer, que fue aumentando de una manera importante.

La cuestión femenina fue acompañada de otras ideas que afectaron al ámbito político-social. Eran unos años en que se habían expandido unas ideas novedosas y atractivas que se convirtieron en populares no solo para el proletariado, sino que conquistaron a una parte importante de la élite. Un ejemplo, en este contexto, sería la rusa Alexandra Kollontai, que llegó a dejar a su marido, Vladímir Lúdvigovich, y a su hijo para ir a Zúrich para estudiarlas y conocerlas, y cuya figura recuperaremos y ampliaremos más adelante.

---

6 FRIEDMAN, Betty. *La mística de la feminidad*. Madrid, Júcar, 1965, pp. 57-58.

7 MARTÍNEZ, Josefina L. «Las mujeres y la Revolución que cambió la historia del siglo». <<http://ctxt.es/es/20170307/Politica/11457/revolucion-rusa-feminiso-dia-de-la-mujer-trabajo-domestico.htm> 30/11/2017>.

8 *Ibidem*.

3. La guerra y la revolución (1914-1918)

Fue con la Primera Guerra Mundial cuando Rusia, que participó activamente en el conflicto, se vio inmersa en una miseria extrema y, en consecuencia, en una grave crisis social que se traducía en el crecimiento de odio del pueblo hacia los patronos, ya que ellos continuaban disfrutando de sus riquezas mientras el pueblo solo sufría⁹.

Pero la Gran Guerra, que traería una derrota detrás la otra para los rusos, significó la incorporación de un número importante de mujeres formadas y capacitadas para ocupar por primera vez lugares de trabajo sustituyendo a los hombres, ya que se movilizaron 15 millones de rusos, de los cuales hubo dos millones de muertos en el campo de batalla¹⁰. Aquellas importantes oportunidades laborales significaron, según Barbara Alpern, que en 1914 las mujeres ocupasen un 26,6% de la fuerza de trabajo en el país. Este porcentaje fue aumentando hasta llegar al 43,2% en 1917¹¹. Aproximadamente un cuarto de millón de mujeres trabajaba en la industria. Pero la cifra fue aumentando hasta llegar a cerca del millón de mujeres, de manera que rompió con creces las barreras laborales que históricamente se les habían impuesto por razones de género. Esta incorporación de la mujer al trabajo por situación de guerra no es exclusiva, podremos encontrarla pasados unos años en la Guerra Civil Española o en la Segunda Guerra Mundial, donde las condiciones serían repetitivas a las ya comentadas.

Pero no todas las mujeres se quedaron en la retaguardia o se limitaron a dar apoyo y ayuda material a las unidades en lucha¹². Muchas de ellas trabajaron de enfermeras, e incluso sorprendentemente, mujeres cercanas a la familia del Zar, en hospitales como el de Tsarskoe Selo Court Hospital, realizando tareas relacionadas con la cirugía, operaciones o vendajes

---

9 MARTÍNEZ, Josefina L. «Hace 100 años la Revolución rusa comenzaba con la huelga de las obreras de Petrogrado». *Las mujeres en la Revolución rusa*. Biblioteca Virtual. OmegaAlfa, 2017, p. 4.

10 FONTANA, Josep. *El siglo de la Revolución*. Barcelona, Ed. Crítica, 2017, p. 59.

11 ALPERN ENGEL, Barbara. *Women in Russia, 1700-2000*. Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 131.

12 Era habitual que las mujeres realizaran donaciones al frente y a los soldados. Estas donaciones normalmente eran materiales o en especie, pero en algún caso también resultaron ser económicas.

de heridas, altruistamente¹³. Es en ese mismo momento cuando la guerra intentó empezar a obviar las diferencias de género y donde las mujeres empezaron a desplazarse hacia la lucha en el frente, sin importar la clase social o la procedencia. Estas mujeres, tenían que mostrar cualidades que eran consideradas masculinas, como el coraje o la dureza¹⁴. Así lo recoge Alpern a partir del testimonio de Lída Zakhárova, una mujer de la clase alta que se movilizó con unas botas y una chaqueta de piel: «Con la ayuda de Dios, mi transformación fue buena, mi feminidad fue disminuyendo más y más, y no sabía si estar triste o contenta con esto¹⁵». La misma autora relata cómo se tenían que disfrazar para parecerse a los hombres y poder llegar a coger las armas: «Se cortaron el pelo, intentaron adquirir una actitud masculina, se pusieron un uniforme, y se intentaron alistar en una unidad del ejército». A pesar de los esfuerzos, un gran número de ellas fueron rechazadas¹⁶.

Paralelamente, en aquel contexto de crisis política, económica y social entre 1913 y 1914, surgieron movimientos huelguistas, donde las mujeres cogieron protagonismo haciendo diferentes reivindicaciones, en las que se incluyeron los derechos políticos¹⁷.

Con el aumento de las penurias empezaron a escasear alimentos de primera necesidad, como el pan. En Moscú los productos básicos subieron un 131% y a finales de 1915 las mujeres hacían horas de cola para poder conseguir azúcar y harina¹⁸. En el Día de la Mujer, 8 de marzo o 25 de febrero (según el calendario gregoriano o juliano), de 1917, hubo una situación crítica de 90.000 hombres y mujeres sin trabajo¹⁹. Se organizaron y se realizaron manifestaciones y mítines de mujeres, el motivo era la exigencia de la paz. Hubo un descontento generalizado, se habían desencade-

---

13 ALPERN ENGEL, Barbara. *Women in Russia, 1700-2000*. Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 129.

14 *Ibidem*, p. 129.

15 *Ibidem*, p. 129.

16 En febrero de 1917, con la caída del Zar, hay un incremento de mujeres soldado. La más destacada fue María Bochkareva. *Ibidem*, p. 130.

17 BENGOCHEA, Soledad y SANTOS, María Cruz. «Las mujeres en la Revolución rusa». *Revista Viento Sud*, núm. 150. Madrid, 2017, p. 19.

18 MARTÍNEZ, Josefina L., *op. cit.*

19 BENGOCHEA, Soledad y SANTOS, María Cruz. «Las mujeres en la Revolución rusa». *Revista Viento Sud*, núm. 150. Madrid, 2017, p. 20.

nado masivas protestas llegando a 50.000 trabajadores manifestándose²⁰, y se podían escuchar gritos de «¡Queremos pan!» procedentes de aquellas mujeres que querían conseguir alimentos y a la vez en contra de la guerra. A raíz de estos acontecimientos, y a diferencia de la revolución de 1905, los sindicatos y las organizaciones obreras fueron reticentes a unirse a las protestas por discrepancias, debidas a los fracasos anteriores²¹. El diario *Pravda*, vinculado al partido bolchevique, informaba, una semana después de los hechos:

Las mujeres fueron las primeras en salir a las calles en su día en Petrogrado. Las mujeres de Moscú, en muchos casos, determinaron el estado de ánimo de los soldados; iban a las barracas y los convencían de ponerse del lado de la Revolución²².

Sobre aquella jornada escribieron, unos años más tarde, María y Anna Ulianov:

El Día Internacional de las Mujeres, el 23 de febrero, fue declarada una huelga en la mayoría de las fábricas y plantas. Las mujeres estaban con un estado de ánimo muy militante —no solo las mujeres trabajadoras, sino las masas de mujeres que hacían largas filas por pan y kerosene—. Organizaron actos políticos, salieron a las calles, se movilizaron hasta la Duma con la demanda de pan, pararon los tranvías. «¡Camaradas, afuera!», gritaban con entusiasmo. Fueron a las fábricas y convocaron a los trabajadores para que se sumaran a la huelga. De conjunto, el Día Internacional de las Mujeres fue un suceso enorme que avivó el espíritu revolucionario²³.

Los hechos se precipitaron y en el mismo mes de febrero el zarismo cayó. En ese momento entró un Gobierno provisional de mayoría menchevique, ya que una parte de los bolcheviques se encontraba en el exilio y no pudo participar²⁴. En ese momento la movilización femenina se radicalizó y creció la afluencia de mujeres de diferente procedencia social al partido bolchevique. En aquel contexto de desconcierto, el 19 de marzo en Petrogrado las mujeres salieron de forma masiva a la calle, así lo relata

---

20 ALI, Tariq, *op. cit.*

21 TROTSKY, León. *Historia de la Revolución Rusa (I)*. Madrid, Sarpre, 1985, p. 106.

22 MARTÍNEZ, Josefina L., *op. cit.*

23 MARTÍNEZ, Josefina L., *op. cit.*

24 BENGOCHEA, Soledad y SANTOS, María Cruz. «Las mujeres en la Revolución rusa». *Revisita Viento Sud*, núm. 150. Madrid, 2017, p. 20.

Edmonson: «Abarrotado con dos bandas de viento que tocaban La Marselesa, con banderas rojas, con pancartas y con algunas “amazonas a lomos de Caballos²⁵».

Las reacciones del Gobierno provisional permitieron garantías de que el sufragio femenino formaría parte de la ley electoral que se había propuesto, llegando a hacerse realidad: «Ciudadanos rusos de ambos sexos que hayan alcanzado la edad de veinte años el día de las elecciones²⁶». Fue tal la implicación de este Gobierno provisional, que propulsó la creación de unidades militares compuestas por mujeres muy fieles al Gobierno. También se conoce o se habla del llamado Batallón de la Muerte de Mujeres²⁷. Se organizaban en una quincena de unidades, no más grandes que un batallón, y fueron reclutadas entre junio y agosto de 1917. El objetivo que tenía era la rehabilitación de las tropas, completamente agotadas y desanimadas por las circunstancias bélicas vividas. Hay que mencionar que muchas de ellas se ofrecieron voluntarias para prestar servicio en la primera línea. No hay un número exacto, pero se cifra en unas 5.000 mujeres sirviendo a finales de 1917²⁸.

Tal y como explica Barbara Evans, las acciones de las mujeres continuaron. En mayo del mismo año, unas 40.000 lavanderas protagonizaron una gran huelga. La primera contra el Gobierno provisional que se había establecido después de la abdicación del Zar. Reclamaban solo una mejora de las condiciones laborales. La realidad era que en aquellos momentos las jornadas podían llegar a las 12 o incluso a las 14 horas trabajadas sin descansos; todo esto a cambio de un salario muy bajo²⁹. Estas mejoras se centraban en conseguir un aumento del salario, 8 horas de trabajo y mejores condiciones laborales.

En octubre la situación dio un nuevo giro con la llegada de los bolcheviques al poder, mediante la Revolución, descontentos con las promesas incumplidas de Kérenski, basadas en la paz, el pan y el trabajo, tomando el

---

25 EDMONSON, Linda H. *Feminism in Russia, 1900-1917*. Tesis doctoral presentada en la University of London en 1980.

26 OFFEN, Karen. *Feminismos europeos, 1700-1950. Una historia política*. Madrid, Akal, 2015, p. 382.

27 *Ibidem*, p. 383.

28 BENGOCHEA, Soledad y SANTOS, María Cruz, *op. cit.*

29 MARTÍNEZ, Josefina L. «Hace 100 años la Revolución rusa comenzaba con la huelga de las obreras de Petrogrado». *Las mujeres en la Revolución Rusa*. Biblioteca Virtual. OmegaAlfa, 2017, p. 3.

control del Gobierno. Mientras que en la revolución de febrero las mujeres fueron las protagonistas, en este caso parece que tuvieron un papel aparentemente secundario pero que resultó ser vital. En un principio, fueron las encargadas de gestionar la vuelta de los dirigentes bolcheviques desde la clandestinidad³⁰, pero posteriormente, con el estallido revolucionario, fueron partícipes de la toma del poder. Así relataba el periodista norteamericano John Reed un episodio de la revolución de octubre:

Después de haber franqueado el arco de triunfo de la Puerta de Moscú, colosal monumento de piedra gris, adornado con jeroglíficos de oro, enormes águilas imperiales y nombres de zares, tomamos por la larga carretera completamente recta, blanqueada por la primera nevada. Estaba llena de guardias rojos a pie. Los unos, cantando y gritando, se dirigían al frente revolucionario; los otros, de regreso, venían cubiertos de barro y con el rostro terroso. La mayor parte tenía cara de niños. También se veían mujeres, con palas, algunas con fusiles y cartucheras en bandolera, otras con los brazaletes de la Cruz Roja, mujeres de barrios miserables, encorvadas y agotadas por el trabajo [...]. En los campos, a ambos lados de la carretera, mujeres y ancianos abrían trincheras y tendían redes de alambre de púas.

—Aquí —indicó el chofer, al tiempo que subimos una colina desnuda— mataron a Vera Slutskaya. Sí, la diputada bolchevique de la Duma. Fue por la mañana, temprano. Iba en automóvil con Zalkind y algún otro. Se había pactado una tregua, y se dirigían al frente. Charlaban y reían cuando, de repente, del tren blindado en que se encontraba el propio Kérenski, alguien, al divisar el automóvil, disparó un tiro. El proyectil alcanzó a Vera Slutskaya, matándola³¹.

Con la toma del poder, los bolcheviques empezaron a legislar, y una de las acciones más importantes por la cual destacaría este Gobierno fue la emancipación de la mujer como una parte del proyecto de reorganización de la sociedad³². Es en este momento cuando destacaría la figura de Aleksandra Kollontai, una de las únicas mujeres dentro del Comité Central Bolchevique, juntamente con Elena Stásova³³. Desde aquel órgano, a partir de una visión ideológica y estratégica, plantearían e intentarían romper

---

30 BENGOCHEA, Soledad y SANTOS, María Cruz. «Las mujeres en la Revolución rusa». *Revista Viento Sud*, núm. 150. Madrid, 2017, p. 21.

31 REED, J. *Diez días que estremecieron el mundo*. Madrid, Akal, 1982, pp. 191-192.

32 OFFEN, Karen, *op. cit.*

33 ALI, Tariq, *op. cit.*

con la visión tradicionalista de la cuestión femenina³⁴. De esta manera introdujeron unas reformas que favorecerían a las mujeres en el ámbito del matrimonio y la ley de la familia. Lenin era consciente de esta necesidad de reforma, y en 1919 él mismo afirmaba que el papel de las mujeres dentro de la familia era la clave de la opresión, estableciendo prioridades y mecanismos para cambiar aquella situación. Para llevar a cabo estos cambios, Lenin contó con un consejo formado por mujeres pensadoras, revolucionarias e influyentes que defenderían y trabajarían para las mujeres. Destacaron muchas dirigentes, entre ellas: Eugenia Bosch, Inessa Armand y la ya nombrada Aleksandra Kollontai; donde todas ellas tenían una importante producción intelectual. Se dedicaron a hacer discursos, artículos y reuniones, y sobre todo eran colaboradoras activas en la organización de la Revolución.

En el proceso de consolidación del nuevo Gobierno, se empezó a legislar para establecer por decreto el divorcio por consentimiento mutuo y el matrimonio civil. En 1918 se promulgó el Código Familiar, que, según Wendy Goldman, fue: «La familia y la legislación de género más progresista que el mundo hubiera visto antes³⁵». Y aquí tendría un papel clave Kollontai, ya que a finales de 1917 sería nombrada comisaria en Bienestar Social. Una de sus primeras acciones fue la de proteger a las mujeres como trabajadoras e intentar promover sus derechos. Tenía un programa de maternidad donde incluía todas las facilidades y comodidades: permiso de maternidad de ocho semanas pagadas íntegramente, horas de lactancia e instalaciones de descanso, entre otras³⁶.

En julio de 1918, se proclamó la Primera Constitución de la República Soviética. Fue en ese momento cuando la mujer consiguió derecho voto y a ser escogida para ejercer cargos públicos³⁷. Es más adelante cuando se conceden el divorcio y los derechos relacionados con la maternidad y la legitimidad de los hijos extramatrimoniales³⁸. La mujer se encontraba tan presente que el mismo Lenin afirmaba: «De la experiencia de todos los

34 *Ibidem*, p. 374.

35 KRUKS, Sonia, RAPP, Rayna y YOUNG, Marilyn B. *Promissory Notes: Women in the Transition of socialism*. Nueva York, Monthly Review Press, 1989, p. 62.

36 OFFEN, Karen. *Feminismos europeos, 1700-1950. Una historia política*. Madrid, Akal, 2015, p. 384.

37 BENGOCHEA, Soledad y SANTOS, María Cruz, *op. cit.*

38 OFFEN, Karen, *op. cit.*

movimientos de liberación, cabe señalar que el éxito de una revolución puede medirse por el alcance de la participación de las mujeres en ella³⁹».

Un año después de la toma de poder, en presencia de Aleksandra Kollontai e Inessa Armand, se celebró el Congreso de las Mujeres Trabajadoras y Campesinas de Todas las Rusias, donde el mismo Lenin exigió la igualdad en derechos y, entre otras cosas, el final del trabajo más pesado para la mujer y el fin de la esclavitud doméstica: «El objetivo de la República Soviética es abolir [...] todas las restricciones de los derechos de las mujeres⁴⁰».

En la misma línea, Inessa Armand también realizó su aportación:

Mientras no se destruya la prostitución, mientras no se abolan las viejas formas de la familia, la vida doméstica y la crianza de los niños, será imposible destruir la explotación y la esclavización, será imposible construir el socialismo. Si la emancipación de las mujeres es impensable sin comunismo, el comunismo es impensable sin la completa emancipación de las mujeres⁴¹.

La visión de Kollontai era de transformación, con una redefinición del papel de la mujer en el que los servicios domésticos quedarían en servicios socializados y, por tanto, remunerados. Con esta idea las mujeres llegarían en igualdad de condiciones a la esfera pública respecto al hombre⁴². Una teoría que sería prácticamente imposible de llevar a la realidad debido a las condiciones muy desfavorables a las que tuvieron que hacer frente en 1918.

En 1919, después de repetidas reivindicaciones, se logró formar el Zhenotdel⁴³, a pesar de la oposición de muchos hombres y de algunas mujeres por discrepancias ideológicas, como Rosa de Luxemburgo o Vera Zasúlich⁴⁴, dedicado específicamente a la organización de las mujeres al-

---

39 ALI, Tariq, *op. cit.*

40 OFFEN, Karen, *op. cit.*

41 *Ibíd.*, pp. 384-385.

42 GOLDMAN, Wendy Z. «“Del pasado hay que hacer añicos”: la liberación de las mujeres y la Revolución rusa». ANDRADE, Juan y HERNÁNDEZ SÁNCHEZ, Fernando (eds). *1917. La Revolución rusa cien años después*. Madrid, Akal, 2017, p. 135.

43 Departamento de la Mujer del Comité Central del Partido Comunista.

44 No era una oposición a la iniciativa, sino que se consideraba que podría ser una distracción en el conjunto de la humanidad cuando tenían grandes tareas para lograr vinculadas al triunfo de la Revolución.

Para más información: ALI, Tariq. *Los dilemas de Lenin: terrorismo, guerra, imperio, amor, revolución*. Madrid, Alianza Editorial, 2017, p. 384.

rededor de temas interesantes para ellas y luchando para conseguir todos los propósitos mencionados anteriormente de socializar los servicios. No era una cuestión solo de mujeres del partido, sino que Lenin también se pronunció:

Las tareas triviales del hogar aplastan, estrangulan, atontan y degradan a la mujer, la encadenan a la cocina y a la habitación de los niños, y ella desperdicia su trabajo en unas faenas bárbaramente improductivas, mezquinas, enervantes, anquilosantes y apabullantes⁴⁵.

De esta manera, y con el apoyo de Lenin, se creó la primera organización de masas fundada por mujeres para responder a sus propios intereses. Las bases y las estructuras de estas ideas las tenemos que buscar en el Congreso Nacional de la Mujer (1918) celebrado en Moscú, donde participaron 1.200 mujeres llegadas de todos los puntos del país⁴⁶.

En 1919 se creó la Sección para el Trabajo entre las Mujeres, liderada por Inessa Armand. El objetivo era coordinarse con los otros ministerios y organizar la educación política y la movilización en masa de las mujeres⁴⁷. Con la muerte de la dirigente, Lenin nombró a Kollontai para que se hiciera responsable del cargo hasta 1922.

Ya en 1920, los bolcheviques habían legalizado el aborto, se había planteado abordar el tema de la prostitución⁴⁸ e incluso se había legalizado la homosexualidad⁴⁹. El Zhenotdel tenía su propio medio de difusión a través de un diario mensual llamado *Kommunistka*, dirigido por Inessa Armand y Aleksandra Kollontai⁵⁰. Su expansión fue tan grande que en 1921 imprimía unos 30.000 ejemplares⁵¹.

Fue en ese mismo año, 1921, cuando la Nueva Política Económica (NEP) supuso el retroceso de las mujeres a la situación anterior a la de la Revolución. Las causas de ese retorno fueron varias: dificultades para poder aplicar la legislación laboral y el retorno de los hombres del frente, y

---

45 *Ibidem*, p. 379.

46 GOLDMAN, Wendy Z, *op. cit.*

47 ALI, Tariq, *op. cit.*

48 OFFEN, Karen, *op. cit.*

49 BENGOCHEA, Soledad y SANTOS, María Cruz, *op. cit.*

50 WOOD, Elizabeth A. *The Baba and the Comrade: Gender and Politics in Revolutionary Russia*. Indiana University Press, 2001, p. 100.

51 BENGOCHEA, Soledad y SANTOS, María Cruz, *op. cit.*

esto comportó que el trabajo lo volviesen a ocupar los hombres en una posición preferente frente a las mujeres⁵². De esta manera el paro femenino se incrementó considerablemente hasta llegar a la disolución del Zhenotdel en 1930 debido a las nuevas políticas estalinistas.

4. Aleksandra Kollontai

Aleksandra Kollontai (o Aleksandra Mijáilovna Kollontaj) fue la responsable principal y directa del cambio de la situación de las mujeres en los primeros años de la Rusia leninista, y algunos autores la consideran la madre ideológica del comunismo⁵³. Además sin ella no se entiende la historia del feminismo socialista y de la Revolución rusa. Su pensamiento la llevaba a la liberación de las mujeres de las principales cadenas sociales que históricamente han tenido: la sexualidad, la maternidad y la familia⁵⁴.

Nacida un 31 de marzo de 1872 en una familia acomodada de la Rusia zarista, concretamente en San Petersburgo, pertenecía a la aristocracia rusa del momento y era hija de un general al servicio del Zar. Fue gracias a su padre que Kollontai se interesó por la política desde la óptica más liberal; en cambio, con su madre tuvo conflictos a la hora de decidir sobre su futuro académico, debido al pensamiento clasista de que una mujer no tenía necesidad de continuar sus estudios. En 1891, con diecinueve años, conoció al que sería su marido y con quien tendría su único hijo. En 1896, visitó la fábrica de Kregolm⁵⁵ y se le despertó su conciencia política, fue cuando decidió encarar su vida hacia la lucha política. Dos años más tarde abandonó a su familia para ir a Zúrich para completar sus estudios sobre el socialismo y el marxismo⁵⁶. Así lo relataba en una carta a su amiga Zoia:

---

52 B *Ibíd.*, p. 23.

53 BENEDÍ ALTÉS, Meritxell. «La revolució traïcionada»: dones russes durant els primers anys de la unió soviètica». NASH, Mary y TAVERA, Susana (eds.). *Las mujeres y las guerras. El papel de las mujeres en las guerras de la Edad Antigua a la Contemporánea*. Barcelona, Ícaria, 2003, p. 289.

54 KOLLONTAJ, Aleksandra Mikhajlovna. *La mujer nueva y la moral sexual y otros escritos*. Madrid, Ayuso, 1976.

55 DE MIGUEL ÁLVAREZ, Ana. *Alejandra Kollontai*. Madrid, Ediciones del Orto, 2001, p. 11.

56 *Ibíd.*, p. 11.

Aunque mi corazón no aguante la pena de perder el amor de Kollontai⁵⁷, tengo otras tareas en la vida más importantes que la felicidad familiar. Quiero luchar por la liberación de la clase obrera, por los derechos de las mujeres, por el pueblo ruso⁵⁸.

Después de un año en Suiza volvió a San Petersburgo entrando en clandestinidad al Partido Socialista Ruso, más tarde, en 1915, se decantaría por los bolcheviques. Este hecho hace que durante los primeros años del siglo xx se vea obligada a exiliarse en Europa e incluso en Estados Unidos hasta que estalló la Revolución de 1917⁵⁹. En sus acciones organizó asociaciones de trabajadores rusos. Kollontai siempre actuaría con un objetivo: proteger a las mujeres como trabajadoras y promover la igualdad en los derechos. Así comentaba ella misma, en 1927, el papel de la mujer en la revolución de octubre:

¿Quiénes fueron las mujeres que participaron en la Gran Revolución de Octubre? ¿Fueron casos aislados? No; hubo multitudes de ellas: decenas, centenas de miles de heroínas anónimas que marcharon —codo a codo— con los obreros y campesinos, bajo la Bandera Roja y la consigna de los Sóviets, pasando sobre las ruinas de la teocracia zarista hacia un nuevo futuro...

Si uno mira hacia atrás, al pasado, uno puede verlas: masas de heroínas anónimas que octubre encontró viviendo en ciudades desfallecientes, en aldeas empobrecidas saqueadas por la guerra... Una bufanda en la cabeza (raras veces una pañoleta roja), un vestido gastado, un abrigo de invierno remendado. Jóvenes y adultas, obreras y campesinas esposas de soldados y amas de casa pobres de la ciudad. Muy raro, mucho más raro en aquellos días: mujeres trabajadoras de oficina y profesionales, educadas y cultas. Pero hubo también mujeres de la *intelligentsia* entre las que llevaron la Bandera Roja a la victoria en octubre —maestras, empleadas de oficina, jóvenes estudiantes de las escuelas secundarias y universidades, doctoras⁶⁰ —.

Estos son los orígenes de su carrera política, donde introdujo la cuestión femenina en la política socialista. Ella trabajaba para conseguir derechos y libertades para las mujeres. El objetivo que tenía con la Revolución era poder establecer unas bases para la igualdad real entre el hombre y la

---

57 Carta de Aleksandra a su amiga Zoia. En esa alusión quiere hacer referencia al que es su marido.

58 DE MIGUEL ÁLVAREZ, Ana, *op. cit.*

59 *Ibidem*, p. 17.

60 <<https://www.marxists.org/archive/kollonta/1927/fighters.htm> 14/11/17>.

mujer; la liberación de la mujer de las relaciones familiares y sexuales, la aprobación del divorcio y el aborto y que las mujeres pudieran gozar de beneficios sociales con base en la maternidad, derechos que fueron consiguiendo. Durante su periodo en el poder, modificó las leyes para poder ir liberando a las mujeres de la subordinación que tenían del hombre; llegando a poner en marcha casi todas estas cuestiones. Además, realizaba campañas de información para dar a conocer a las mujeres y sus nuevos derechos.

Estas ideas surgieron en un contexto tan lejano, y no cayeron en el olvido. Un buen ejemplo de estos ítems a favor de los derechos y libertades de las mujeres es que muchas de estas manifestaciones ideológicas y acciones llegaron a España con la Segunda República Española, donde podemos ver muchas de estas leyes aprobadas y vigentes en todo el territorio, de una manera muy suave si las comparamos con las aplicadas con anterioridad en territorio ruso.

Su obra política, como ya hemos comentado, se encuentra tan ligada a Lenin que en el momento en que le retira su apoyo la destituye del Zhenotdel. Finalmente su influencia política decayó en 1922, iniciando un periplo como embajadora de Rusia en países como Noruega, Suecia e incluso México⁶¹.

5. Conclusiones

¿Qué influencia tiene el papel de la mujer de la Revolución rusa? Se puede resumir en una sola cuestión: la intención es incluir a las mujeres y sus intereses como parte integral de la coalición insurgente, basando su discurso en la igualdad entre ambos sexos.

Por lo tanto, podemos afirmar que con la Revolución rusa llegaron conquistas para las mujeres que hasta la fecha no se habían conseguido en ningún país capitalista. La causa femenina fue uno de los ejes, de manera que el socialismo estaba muy ligado y comprometido con la cuestión femenina. Y así lo demostraría el Código Soviético de 1918, que constituiría la legislación familiar más *progresista* que se había visto hasta el momento, consiguiendo anular el estatus legal inferior que tenía la mujer y quitándola de la exclusión tanto en el ámbito social como en el familiar. A este contexto no se llegó por conciencia social, sino que el desarrollo de los acontecimientos obligó a introducir cambios. La Primera Guerra Mundial hizo que la mujer se incorporara al mundo laboral industrial. Este hecho fue muy significativo, ya que se acerca y se pone en contacto a las mujeres con las nuevas ideas socialistas, pero también entre las élites y las clases

---

61 DE MIGUEL ÁLVAREZ, Ana, *op. cit.*

acomodadas europeas. Estas novedosas corrientes ideológicas ayudaron a crear una conciencia no solo de clase sino también igualitaria, y sobre todo vinculada a la equidad entre los géneros. Esto comportó la introducción de la mujer en nuevos mundos, y no me refiero solo al laboral, sino también al bélico, y también al militar, con algunas de ellas intentando ir al frente, como por ejemplo Lidia Zakharova, o haciendo todo lo posible para acabar consiguiendo un arma y llegar a batallar.

Estas nuevas ideas creaban unas esperanzas, unas nuevas metas que había que conseguir y una nueva mentalidad que se ven presentes en un contexto de miseria y de crisis social agravada por las pésimas condiciones de la vida del momento. En estos instantes, la gente quería y pedía cambios que acabaron llegando de manos de las mujeres. Recordemos que el acceso de las mujeres al trabajo, que había hecho que se rompieran las cifras históricas de mujeres en la industria, hizo que se impregnaran de nuevas ideas y de nuevos movimientos y que la necesidad las llevara a la Revolución. Las grandes necesidades del momento (falta de alimentos de primera necesidad, como el pan, la subida de precios, etc.) dieron pie a grandes movimientos donde las mujeres estaban presentes e incluso llegaron a ser organizadoras de mítines y manifestaciones. El cúmulo de circunstancias provocó que el 25 de febrero o 8 de marzo (según el calendario que cojamos de referencia) de 1917 los grandes movimientos organizados y llevados a término por las mujeres, que animaron y alentaron al resto de trabajadores, fueran los principios de la Revolución, del inicio del cambio político y social que estaba engendrándose. A partir de este momento la situación se agravó, teniendo una continuación importante de manifestaciones y protestas en las diferentes ciudades del Imperio.

El cambio político, con la caída del zarismo y la introducción del socialismo en el Gobierno, comportó la transformación de la conciencia que la sociedad del momento tanto necesitaba y reclamaba. Empezaron a incluirse las mujeres en el Gobierno, se adoptaron las mejoras igualitarias como el sufragio, las mejoras laborales y salariales... A pesar de la introducción de estas mejoras, el peso de la mujer continuó siendo importante, tanto que llegó a ser clave en el Gobierno bolchevique. Su hoja de ruta se basó primordialmente en la emancipación de la mujer como proyecto principal y reorganizativo de la sociedad. Además, llegaron más reformas que favorecieron a la mujer por ley, en ámbitos como el matrimonio y la familia, en contra de la opresión que sufrían en estos entonos. Los bolcheviques tienen una concepción sobre la emancipación de la mujer que se

construían en la unión libre y la liberación femenina a través del trabajo asalariado (que en el texto es nombrado como sociabilización del trabajo), entre otros. Todo esto es un contexto en el cual Lenin ya quería, y exigía, una igualdad en derechos y el final de la esclavitud doméstica.

Aleksandra Kollontai, con sus obras, buscaba la síntesis satisfactoria entre el marxismo y la mujer. Esto lo acaba consiguiendo realizando una crítica, bastante dura, de algunos de los postulados tradicionales marxistas, además de teniendo una visión muy avanzada a su época. Hecho que le comportó la enemistad y la opinión desfavorable de muchos compañeros y compañeras ideológicos por radicalidad.

Pero lo que buscaba Kollontai principalmente era el surgimiento de una nueva mujer, afirmando su personalidad, protestando por la servidumbre dentro del Estado y de la familia, y sobre todo luchando por sus derechos, dejando de ser un complemento para el esposo. Tal y como describe Ana de Miguel⁶², «con el cargo Kollontai asume una doble misión: lucha contra la indiferencia de la clase obrera y de sus dirigentes de la presión específica de las mujeres y combate los postulados que tiene el feminismo igualitarista burgués acusándolo de no ver las diferencias que separan a las mujeres». Por lo tanto, la cuestión femenina no puede morir en la lucha de clases. El cambio de la estructura ideológica, social y económica del capitalismo que la estaba oprimiendo debía ir acompañado de una revolución de la vida privada, costumbres y relación entre sexos, y es justo en estas cuestiones donde se encuentran las bases de casi todas sus obras.

El momento culminante de estos hechos queda demostrado en la formación del Zhenotdel, un departamento de mujeres que tenía como objetivo ser el mecanismo para mejorar las condiciones de las mujeres, y donde casualmente en la cabecera había dos mujeres importantes para la Revolución y el socialismo ruso: Inessa Armand y Aleksandra Kollontai.

Kollontai, fue una figura clave para la Revolución pero se encontraba demasiado ligada a la figura de Lenin, un hecho que le pasó factura en el momento en que Lenin prescindió de ella. De esto se acaba resintiendo debido a que su influencia decae cuando aparece la falta de confianza y de apoyos.

En el mismo tiempo en que Kollontai se vio desplazada la situación dio un giro. Las condiciones de la mujer sufren un retroceso importan-

---

⁶² DE MIGUEL ÁLVAREZ, Ana, *op. cit.*

te con la ampliación y aplicación de la nueva política económica (NEP) y el retorno de los hombres del frente volvió a reemplazar a las mujeres de la industria. Con la NEP, las mujeres fueron las primeras despedidas del mundo industrial y según Goldman, entre 1921 y 1927, el número de mujeres paradas se multiplicó por seis, pasando de 60.975 a 369.80063, y muchas de ellas se vieron obligadas a volver a trabajos tradicionalmente femeninos. Además, se tiene que tener en cuenta que el Estado destinó menos recursos a cuestiones sociales propuestas en aquellos años de Revolución, como podían ser las guarderías o instituciones creadas por mujeres para dar apoyo a las madres trabajadoras.

---

63 GOLDMAN, Wendy Z. *La mujer, el Estado y la Revolución. Política familiar y vida social soviéticas 1917-1936*. Buenos aires, Ediciones del IPS, 2011.

6. Bibliografía

- ALI, Tariq. *Los dilemas de Lenin: terrorismo, guerra, imperio, amor, revolución*. Madrid, Alianza editorial, 2017.
- . «Las mujeres de Octubre». *Las mujeres en la Revolución Rusa*. Biblioteca Virtual. OmegaAlfa, 2017.
- ALPERN ENGEL, Barbara. *Women in Russia, 1700-2000*. Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 131.
- ANDRADE, Juan y HERNÁNDEZ SÁNCHEZ, Fernando (eds.). *1917. La revolución rusa cien años después*. Madrid, Akal, 2017.
- BENEDÍ ALTÉS, Meritxell. «“La revolució traïcionada”: dones russes durant els primers anys de la unió soviètica». NASH, Mary y TAVERA, Susana (eds.). *Las mujeres y las guerres. El papel de las mujeres en las guerras de la Edad Antigua a la Contemporánea*. Barcelona, Ícaria, 2003.
- BENGOECHEA, Soledad y SANTOS, María Cruz. «Las mujeres en la Revolución rusa». *Revista Viento Sud*, núm. 150. Madrid, 2017.
- CLIFF, Tony. *Lenin: Building the party: 1893-1914*. Londres, Bookmarks, 2010.
- DE MIGUEL ÁLVAREZ, Ana. *Alejandra Kollontai*. Madrid, Ediciones del Orto, 2001.
- EDMONSON, Linda. *Feminism in Russia, 1900-1917*. Standford, Standford University Press, 1984.
- FONTANA, Josep. *El siglo de la Revolución*. Barcelona, Ed. Critica, 2017.
- FRIEDAN, Betty. *La mística de la feminidad*. Madrid, Júcar, 1965.
- GOLDMAN, Wendy Z. «“Del pasado hay que hacer añicos”: la liberación de las mujeres y la Revolución rusa». ANDRADE, Juan y HERNÁNDEZ SÁNCHEZ, Fernando (eds.). *1917. La revolución rusa cien años después*. Madrid, Akai, 2017.
- . *La mujer, el Estado y la Revolución. Política familiar y vida social soviéticas 1917-1936*. Buenos aires, Ediciones del IPS, 2011.
- HARTMANN, Heidi I. «Un matrimonio mal avenido: hacia una unión más progresiva entre marxismo y feminismo». *Zona Abierta*, núm. 24 (1980).
- KOLLONTAJ, Aleksandra Mikhajlovna. *Autobiografía de una mujer sexualmente emancipada*. Barcelona, Anagrama, 1975.
- . *La mujer nueva y la moral sexual y otros escritos*. Madrid, Ayuso, 1976.
- . *Mujer, historia y sociedad: sobre la liberación de la mujer*. Barcelona, Fontamara, 1982.

- KRUKS, Sonia; RAPP, Rayna y YOUNG, Marilyn B. *Promissory Notes: Women in the Transition of socialism*. Nueva York, Monthly Review Press, 1989.
- MARTÍNEZ, Josefina L. «Hace 100 años la Revolución rusa comenzaba con la huelga de las obreras de Petrogrado». *Las mujeres en la Revolución rusa*. Biblioteca Virtual. OmegaAlfa, 2017.
- OFFEN, Karen. *Feminismos europeos, 1700-1950. Una historia política*. Madrid, Akal, 2015.
- REDD, J. *Diez días que estremecieron el mundo*. Madrid, Akal, 1982.
- TROTSKI, León. *Historia de la revolución rusa (I)*. Madrid, Sarpres, 1985.
- WEIMBAUN, Katya. *El curioso noviazgo entre feminismo y socialismo*. Madrid, Siglo XXI, 1984.
- WOOD, Elizabeth A. *The Baba and the Comrade: Gender and Politics in Revolutionary Russia*. Indiana University Press, 2001.

7. Webgrafía

- MARTÍNEZ, Josefina L. «Las mujeres y la Revolución que cambió la historia del siglo». <<https://ctxt.es/es/20170307/Politica/11457/revolucion-rusa-feminismo-dia-de-la-mujer-trabajo-domestico.htm>>.
- KOLLONTAJ, Aleksandra Mikhajlovna. «Women Fighters in the Days of the Great October Revolution». <<https://www.marxists.org/archive/kollonta/1927/fighters.htm>>.

LA REPRESIÓN A LOS INTELLECTUALES ANTES DEL GRAN TERROR

Ángel Belzunegui-Eraso

Josep Sánchez Cervelló

Universitat Rovira i Virgili. Centro de Estudios sobre los Conflictos Sociales

Resumen. En 1920, Lenin reconocía a Fernando de los Ríos que, para el triunfo de la Revolución, habría que esperar un tiempo hasta que se sometiera la voluntad de una población en su mayoría refractaria. Aquellas declaraciones dejaban entrever que la libertad no era un objetivo inmediato de los bolcheviques y que se iba a poner en marcha una maquinaria represiva que acabaría afectando, especialmente, a muchos intelectuales vanguardistas.

Esta investigación analiza el horror que precedió al Gran Terror de Stalin y cómo el régimen instaurado por Lenin inició la represión contra intelectuales contrarrevolucionarios o desviados, quienes en sus años de condena escribieron grandes obras que dieron testimonio de aquel trágico episodio.

Palabras clave: Represión, literatura, intelectuales, vanguardias, movimiento acmeísta.

Abstract. In 1920, Lenin told Fernando de los Ríos that the full victory of the Revolution would have to wait until a largely resistant population had been brought to heel. Such a comment reveals that liberty was not the Bolsheviks' immediate objective and that they were going to implement a repressive state machine that would ultimately effect many leading intellectuals.

This study analyses the horror that preceded the Great Terror and how the regime installed by Lenin began the repression of counterrevolutionary or deviant intellectuals, who at the same time wrote great works giving witness to this tragic episode.

Key words: Repression, literature, intellectuals, vanguard, Acmeist movement.

Se ha acabado este año maldito. ¿Qué nos espera ahora?

Tal vez atrocidades aún mayores.

Sí, seguramente será eso lo que nos espera.

Iván Bunin

Días malditos (Un diario de la Revolución)

1 de enero de 1918

La cita inicial de este estudio es el comienzo del libro *Días malditos*, de Iván Alexeievich Bunin (1870-1953). Se trata de uno de sus textos más sociológicos (etnometodológico, más exactamente), en el que se recogen las impresiones de una multitud de actores, unos anónimos, otros de su entorno, acerca del presente que concurre con los acontecimientos de la Revolución bolchevique. Bunin, primer escritor ruso en recibir el Premio Nobel de Literatura (1933), forma parte del elenco de escritores que fueron represaliados por el régimen comunista por el hecho de no ser suficientemente entusiastas con los avances de la Revolución rusa (RR, en adelante) o por manifestarse abiertamente contrarios a la misma.

La represión ejercida por los bolcheviques no se hizo esperar. Pruebas bien explicadas de esta represión fueron la Rebelión de Tambov (1920-1922), que supuso uno de los mayores levantamientos del campesinado contra los bolcheviques o la Rebelión de Kronstadt, el alzamiento de los marinos soviéticos de la isla de Kotlin en 1921. El argumentario en el que se basó dicha represión fue básico: los enemigos del pueblo fueron todos aquellos que no mostraron suficiente entusiasmo con los postulados revolucionarios. Ni tan siquiera se salvaron de esta represión los intelectuales afines que fueron perdiendo la disposición de ánimo tras observar los acontecimientos de los primeros meses revolucionarios. A partir de diciembre de 1917 se crearía la comisión extraordinaria para la lucha contrarrevolucionaria, el germen de la sistematización posterior del aparato represivo bolchevique.

El propio Lenin reconocería en una conversación privada a Fernando de los Ríos, socialista español que había sido enviado en 1920 por el PSOE para conocer *in situ* la realidad de la Revolución, que sería necesario un periodo de tiempo prolongado para someter las voluntades de la mayoría de la población refractaria a la revolución.

La RR contradecía la idea marxista de la acumulación de fuerzas obreras contra el capitalismo, sencillamente porque Rusia no era un país de obreros, sino de campesinos, y tampoco su economía era industrial, sino feudal. Como un cruel destino paralelo, otra contradicción, en términos

del materialismo histórico, acabaría sucediendo años después con la acomodación de la clase obrera alemana al sistema que los espartaquistas de Rosa Luxemburg querían superar. Lejos de levantarse en armas contra los capitalistas, la masa obrera industrial alemana no solo no daría apoyo suficiente a la revolución roja sino que una buena parte abrazaría el nazismo. El análisis de esta contradicción fue lo que llevaría a generar, posteriormente, la denominada Escuela de Frankfurt, cuyos componentes mayoritariamente fueron intelectuales alemanes judíos que huyeron de la persecución nazi.

Pero volvamos al relato que nos ocupa. Fuentes¹ añade que en aquella entrevista De los Ríos inquirió a Lenin sobre la libertad en el nuevo régimen, a lo que el líder revolucionario contestó: «Libertad, ¿para qué?». La posterior represión, agudizada, la de la época estalinista (el Gran Terror), fue la previsible e inevitable continuación de la represión ejercida por los bolcheviques ya en los años de gobierno de Lenin. La historiografía ha mostrado esa solución de continuidad, desmintiendo la interesada descripción histórica de un antes y un después, esto es, de un antes leninista épico, necesario y liberador, y de un después estalinista desviado, oscuro y represivo. Nada más lejos de la realidad. La maquinaria represiva comunista fue desde el inicio la forma política de control social sin la cual la RR no hubiera triunfado. Según Fuentes (2017: 10):

[...] la persecución del adversario había sido ya masivamente practicada por el fundador de la Rusia soviética, quien consideraba indispensable la eliminación de los enemigos de la revolución para que esta pudiera culminar su labor redentora. Así pues, aunque el georgiano llevó el terror hasta extremos nunca vistos, había un discurso legitimador y un férreo aparato represivo que venían ya de la época anterior. ¿No se había lamentado Lenin de que su Gobierno era demasiado moderado, que parecía de gelatina en vez de mostrarse duro como el hierro? Pues ahí estaba Stalin («Acero»), discípulo aventajado, para darle el rigor implacable que, según Lenin, le había faltado en los años anteriores.

O sea, en la matriz de la RR, en el esquema mental del orden concebido por los revolucionarios, o al menos por los que acabaron siendo los dirigentes de la misma, la libertad no era un objetivo ni inmediato ni necesario. En opinión de Yelena Zhemkova, directora ejecutiva de la organización Memorial, «algunos dirán que los arrestados eran pocos, que el gran terror vino después, pero las raíces y el enfoque ya estaban en los

---

¹ FUENTES, J. F. «De Lenin a Stalin. El triunfo del voluntarismo». *Revista Letras Libres*, 193, 2017, pp. 9-11.

orígenes²». ¿Sería esta la razón por la que poetas tan jóvenes que inicialmente abrazaron impetuosamente la Revolución decidieron acabar con sus vidas tan tempranamente, como Serguei Esenin (1895-1925) (el poeta campesino, según Gorki) o Vladimir Maiakovsky (1893-1930)?

El terror formaba parte consustancial de la RR. El terror fue anterior al gran terror. Y formó parte como un ingrediente más de la victoria final de la revolución de los sóviets. El terror no fue ajeno a ella, ni circunstancial, ni un *mal necesario* y *pasajero*, sino que formó parte de un proyecto totalitario que fue alcanzando la forma final de la dictadura del proletariado que habían preconizado Marx y Engels en sus escritos, particularmente en el *Manifiesto comunista*. El terror formaba parte de la escena de las relaciones políticas entre las clases sociales, antes ejercido fundamentalmente en una sola dirección y que ahora volvía las tornas. Pero el terror no fue solo una forma de dominación de determinadas clases sociales que podrían abortar la incipiente revolución, sino que enseguida se convirtió en la forma de control social que dominaría todo el régimen comunista hasta su colapso. Y como tal forma de control se extendió a toda la población. Anna Ajmátova lo refleja preclaramente en el prólogo de su *Réquiem* en esta poesía-diálogo:

Diecisiete meses pasé haciendo cola a las puertas de la cárcel, en Leningrado, en los terribles años del terror de Yezhov. Un día alguien me reconoció. Detrás de mí, una mujer —los labios morados de frío— que nunca había oído mi nombre, salió del acorchamiento en que todos estábamos y me preguntó al oído (allí se hablaba solo en susurros³):

—¿Y usted puede dar cuenta de esto?

Yo le dije:

—Puedo.

Y entonces algo como una sonrisa asomó a lo que había sido su rostro⁴.

El historiador Viktor Zemskov⁵ cifra en 2,5 millones las detenciones en el periodo del «gran terror» (1937-1938) y en 800.000 las personas fusiladas entre 1921 y 1953, cifra que queda englobada en los más de 4 millones

2 Declaraciones en *El País*, 5 de noviembre de 2017, página 10.

3 FIGES, Orlando. *Los que susurran: la represión en la Rusia de Stalin*. Madrid, Edhasa, 2009.

4 AJMÁTOVA, Anna (2005). *Réquiem*. En *El canto y la ceniza*, pág. 41. Fragmento escrito posteriormente al Réquiem, el 1 de abril de 1957.

5 Entrevista en *La Vanguardia* (03/06/2001, actualizado a 19/12/2008). <<http://www.lavanguardia.com/internacional/20010603/53596492212/todos-los-muertos-de-stalin.html>>

de personas que fueron inculpadas por «actividad contrarrevolucionaria y otros crímenes graves contra el Estado». A la cifra de fusilados habría que añadir las aproximadamente 600.000 muertes producidas en los centros de internamiento, cárceles y gulags, por lo que una estimación (quizá conservadora) resultaría en 1,4 millones de personas aniquiladas directamente por la máquina de la represión comunista. En el programa estatal de la construcción del «hombre nuevo» parece que el excedente humano era evidente.

Desde los inicios, una parte importante de los esfuerzos represivos fue la dirigida hacia los intelectuales rusos. Esto tenía un efecto simbólico importante. No hay que olvidar que el contexto del inicio del siglo xx es el de las vanguardias y que en el caso ruso muchos intelectuales vanguardistas ya habían sido expulsados, exiliados o simplemente habían emigrado a grandes ciudades europeas activamente vanguardistas como Viena o París durante la época zarista. Una buena parte había viajado por Europa occidental y había entrado en contacto con los movimientos de ruptura canónica en todas las artes, movimientos que trascendían el hecho artístico para situarse en el terreno de lo político. Y también algunos de ellos habían vuelto a la Rusia convulsionada por la Gran Guerra y por el inicio de la Revolución, atraídos por la construcción de un orden nuevo que prometía liberar del yugo feudal a la nación. Sin embargo, estos intelectuales retornados se encontraron con un inesperado recibimiento por parte de los revolucionarios rusos: no fueron bienvenidos, de hecho, estos recelaban en buena medida de lo que procedía de Occidente y las denominadas vanguardias no dejaban de ser un producto más de ese orden caduco burgués. Este antioccidentalismo se había visto reforzado por la agresión de los ejércitos napoleónicos, agresión que modificó la percepción que en Rusia se tenía del pensamiento europeo (recordemos que Catalina II fue inicialmente favorable a la Ilustración y ejerció de mecenas de Voltaire y Diderot). Sin embargo también hubo una parte de la sociedad rusa que cultivó lo que podríamos denominar como Ilustración rusa (de la que sería partícipe la familia de Lenin) y que sería el fruto de movimientos aperturistas en el terreno de la literatura y el arte en general⁶.

---

⁶ De hecho, el marxismo propugnado por Lenin vendría a ser, en la teoría, la síntesis de la dialéctica entre el eslavismo (la defensa de la tradición rusa) y el occidentalismo (la apertura modernizadora), aunque en la práctica la Revolución rusa tuvo más de continuidad de estructuras de dominación que de cambio.

Por tanto, este tipo de intelectuales fue clasificada enseguida como intelectuales refractarios al pueblo, pequeñoburgueses y occidentalizados y occidentalizantes, enemigos a batir por lo peligroso de sus ideas y por la posible influencia que pudieran tener en otros intelectuales «interiores» (no tanto en un pueblo que mayoritariamente era analfabeto).

Durante los últimos años de la Rusia zarista y en los primeros de la soviética también se crearon vanguardias propias que fueron tras la Revolución minuciosamente escrutadas para ver si podían ser asimiladas y formar parte de la construcción de la cultura popular soviética. En algunos casos, este proceso fue exitoso, en la mayoría chocó con la resistencia de las personas que las formaban o cuando menos con la indiferencia, otra actitud también sospechosa en el nuevo régimen.

Así, un grupo de intelectuales inmediatamente represaliados fue el de los vanguardistas rusos denominados los acmeístas, que se opusieron a la violencia revolucionaria desde el inicio, denunciando los desmanes y la falta de control de los guardias rojos, los ajustes de cuentas y la instauración de un régimen político completamente ajeno al ideal de democracia. A este grupo pertenecieron el propio Iván Bunin, al que ya hemos hecho referencia al inicio, el escritor Ósip Mandelstam y su esposa, Nadiezhda Mandelstam, Evgeny Nikolayevich Chirikov (1864-1932) (autor de *La bestia del abismo*) y exiliado en Praga donde moriría, Ekaterina Kuskova (1869-1958), publicista y periodista que propuso el 16 de febrero de 1918 dejar de publicar los periódicos como señal de protesta ante la censura bolchevique, Sergei Petrovich Melgunov (1879-1956), historiador y publicista que fue sentenciado a muerte en 1919 y cuya pena fue conmutada por prisión, y que fue liberado en 1921 y obligado a exiliarse en 1922 (autor del estudio *El Terror Rojo en Rusia*); Lidia Yavorskaya (1871-1921), actriz y fundadora del Teatro Nuevo de San Petersburgo, que marchó al exilio en 1918. Y también hubo intelectuales de origen aristocrático, como Nikolai Aleksándrovich Berdiáyev (1874-1948), que, a pesar de ser marxista y de su participación en actividades revolucionarias, nunca asumió como suya la revolución bolchevique y tuvo que exiliarse en Alemania primero y en Francia después.

Y aún podemos señalar a un tercer grupo de represaliados, el formado por intelectuales «desviados», aquellos que en inicio adoptaron una posición favorable e incluso militante a favor de la Revolución pero que paulatinamente fueron cuestionando las prácticas de la misma. Este tipo de intelectuales engrosó los números de la represión de la época estalinista

y nutrió los campos de exterminio conocidos como gulags, y dados a conocer al gran público por el escritor Aleksandr Solzhenitsyn (1918-2008, y premio Nobel de Literatura en 1970), en su libro *Archipiélago Gulag*, donde narra su experiencia en los campos de trabajos forzados desde 1945 a 1956. No escapó a esta vorágine represiva el propio Anatoly Lunacharsky (1875-1933), comisario de Educación y Cultura en los primeros años de la Revolución y embajador en España (1930) y en la Liga de las Naciones. Tras su muerte, su nombre fue borrado de la historia del Partido Comunista y sus memorias, prohibidas, para ser posteriormente rehabilitado durante los años sesenta. El propio Lunacharsky reconocería en 1927 que los artistas consagrados rusos no brindaron su apoyo a la Revolución rusa, emprendiendo la huida del país algunos (iniciando así, un movimiento conocido después como literatura rusa en el exilio), mientras que otros se quedaron en una especie de ostracismo interno que les prohibió ejercer su profesión, en el caso de la literatura se les prohibió publicar durante décadas.

Aunque hay que señalar un matiz importante en dicha represión que comportó, visto ahora en perspectiva histórica, una mayor ignominia, si cabe, para con los intelectuales. Por un lado, la violencia y las ejecuciones físicas fueron el procedimiento ampliamente ejercido por los Guardias Rojos sobre los militares, jueces, religiosos y aquellos considerados burgueses y terratenientes que sostenían el viejo orden zarista.

Llegó D. Vino huyendo de Simferópol. Según dice, allí se ha desatado «un horror indescriptible», y soldados y obreros «van de sangre hasta las rodillas». A un anciano coronel lo asaron vivo en la caldera de una locomotora

I. A. Bunin, *Días Malditos*, p. 15

Pero a la intelectualidad disidente le esperaba otro destino, igualmente fatal en muchos casos, el de la reeducación en campos de concentración que fueron conocidos como *gulags*. El sistema de gulags comenzó su andadura en 1918, aunque fue ideado siguiendo el modelo de los campos forzados del Imperio ruso. Y fue utilizada una compleja clasificación de los mismos en función de los delitos de los reos: así hubo campos para delincuentes comunes, para prisioneros de la guerra civil rusa, para saboteadores, para enemigos políticos y disidentes...

Sobre estos gulags escribe magistralmente Monika Zgustova en su libro *Vestidas para un baile en la nieve*, donde desgrana las infinitas pe-

nalidades y atrocidades que vivieron (sufrieron) miles de mujeres no solo disidentes, sino también aquellas que tuvieron que penar por ser las madres, las mujeres o las compañeras de intelectuales disidentes. Un castigo añadido que perseguía el aislamiento completo de todas aquellas personas bajo la sospecha de la disidencia. Svetlana Aleksíevich (premio Nobel de Literatura en 2015) ha criticado de manera demoledora en toda su obra el experimento soviético y los centros de reclusión de lo que ella denominó el «laboratorio comunista», centros en los que a la entrada colgaba un cartel que decía: «Con mano de hierro llevamos la felicidad a la humanidad».

El nuevo régimen surgido de los sóviets necesitó bien pronto contrarrestar la intelectualidad contraria y/o crítica con la Revolución y una manera eficaz que encontró fue el cine, accesible a todo tipo de público, a la gran masa que todavía no estaba alfabetizada. El cine se convirtió en el gran medio de persuasión que llegó a todos los rincones de las repúblicas soviéticas. Ejemplos como *El acorazado Potemkin* (1925) u *Octubre* (1928), de Serguéi Eisenstein (1898-1948); *Los frutos del amor* (1926), de Aleksandr Petróvich Dovzhenko (1854-1956); *En el Frente Rojo* (1920), de Lev Vladímirovich Kuleshov (1899-1970), y otros más. Precisamente Kuleshov colaboró en la creación de la primera escuela de cine del mundo (la Escuela de Cine de Moscú), donde trabajó como docente. Vsévolod Pudovkin (1839-1953) es otro de los grandes cineastas (de hecho se les considera a él y a Eisenstein como los más grandes cineastas soviéticos) produjo una trilogía, *La Madre* (1926, inspirada en la novela de M. Gorki), *El fin de San Petersburgo* (1927) y *Tempestad sobre Asia* (1928), en donde se ensalza el proceso revolucionario en sus escenarios transcendentales. Otro cineasta fue Dziga Vértov (1896-1954), un fiel exponente de la corriente que se conocería como el realismo soviético. Este director abogó por incorporar actores no profesionales y rodar en escenarios vivos y naturales para poder mostrar al mundo la revolución proletaria desde ella misma.

Por otra parte, el Círculo de Escritores Proletarios (1928) y después la Unión de Escritores Soviéticos (1932), creado el primero por figuras como Maximo Gorki (1868-1936) y Alexander Tijonov (1880-1956) y por el Partido Comunista de la Unión Soviética el segundo, sirvieron para contrarrestar la creación de los intelectuales críticos y ensalzar los logros de la patria soviética. Los temas recurrentes de los literatos prosoviéticos giraron en torno a la colectivización agraria, como la novela *Campos roturados*, de Mijail Aleksándrovich Shólojov (1905-1984, premio Nobel de Literatura en 1965), o a la creación del hombre nuevo, como en la obra *Así se*

templó el acero, de Nikolai Ostrovski (1904-1936), cuyo protagonista, Pavel Korchaguin, era el prototipo del hombre soviético. La lista de escritores prosoviéticos es extensa también. Un ejemplo más, el de Nikolai Semiónovich Tijonov (1896-1979), que ganó el premio Stalin en 1942, 1949 y 1952, y el premio Lenin en 1970. Tijonov, junto con otros escritores soviéticos, participó en el frente de Leningrado, luchando contra las tropas nazis, con el arma de la escritura.

De todas formas, la formalización legal de la represión se produjo con el artículo 58 del Código Penal de la República Socialista Federativa Soviética de Rusia (que entró en vigor el 25 de febrero de 1927), que permitía detener a las personas sospechosas de actividades contrarrevolucionarias. Esta formalización legal permitió también la inclusión de nuevas formas jurídicas delictivas como la de «enemigo de los trabajadores», en su versión de «traidores» y de «saboteadores».

El milenarismo soviético y la redención de la humanidad

En el ímpetu revolucionario de los sóviets convergen paradójicamente muchos elementos compartidos con la tradición religiosa rusa e incluso con la adscripción ciega que el zarismo demandaba de sus súbditos-esclavos campesinos. El propio Dostoievski había abogado en repetidas ocasiones, a finales del siglo XIX, por una fraternidad universal de la que Rusia sería el centro expansivo.

La respuesta revolucionaria puede enmarcarse paradójicamente como una respuesta contraria a los avances impetuosos del recién estrenado siglo XX, un capitalismo industrial creciente, una burguesía adinerada que reclamaba poder institucional, y en el plano artístico, la efervescencia de toda una serie de vanguardias que atacaban directamente los preceptos básicos del prototipo ruso, vanguardias que conectaban con el siempre temido Occidente, lugar de donde venía la amenaza a la gran patria rusa.

¿La persistente lucha contra la modernidad occidental fue la amalgama que hizo posible que un campesinado mayoritariamente analfabeto y apolítico protagonizara la RR? Bien es cierto que sin la Primera Guerra Mundial y la masiva movilización del campesinado no hubiera sido posible la rebelión, pero desde un punto de vista intelectual la clave podría estar en el rechazo hacia esa modernidad impostada, rechazo en el que confluían los comunistas, la religión ortodoxa, los grandes terratenientes, la nobleza decadente y hasta el propio campesinado, cada uno, es obvio,

con sus diferentes interpretaciones y objetivos. Sin embargo, pronto los bolcheviques fueron conscientes de que en un estadio más avanzado la Revolución tendría que ser una revolución (también) contra los campesinos (Figes, 2017), carentes de conciencia política y defensores de tradiciones que no encajaban con la necesidad de industrializar el país de forma galopante. En consecuencia, la RR fue una doble revolución, contra las dinastías seculares, por un lado, y contra la masa campesina, por otro.

En este sentido es en el que las vanguardias, especialmente las literarias cuyo impacto podría ser mayor, fueron o bien instrumentalizadas (como el caso de algunos componentes del futurismo ruso, especialmente Vladímir Maiakovski) o bien perseguidas y tildadas de agentes occidentales al servicio del capitalismo.

La represión de los versos libres: el caso del acmeísmo

En los comienzos del siglo xx proliferaron los movimientos artísticos conocidos como vanguardias. Uno de ellos, circunscrito a la literatura y especialmente a la poesía, fue el movimiento acmeísta, de origen ruso. Entre sus miembros, destacaron nombres como Nikolái Gumiliiov (1886-1921) (esposo de Anna Ajmátova), Anna Ajmátova (1893-1966) y Ósip Mandelshtam (1891-1938). Sin embargo, Serguéi Gorodetski (1884-1967), uno de los fundadores del movimiento, abrazó enseguida los postulados de la Revolución y fue considerado un poeta soviético. Muy en síntesis, desarrollaron un estilo poético opuesto al simbolismo ruso, y abogaron por una poesía directa, clara y sin artificios.

Inmediatamente fueron considerados enemigos del pueblo y de la Revolución, por lo que la gran mayoría fue duramente represaliada y/o ejecutada, aunque algunos pudieron exiliarse a ciudades como París o Berlín, desde donde siguieron apoyando un movimiento que ya a mitad de los años veinte era claramente inexistente. La Revolución lo aniquiló.

Ajmátova fue deportada y su marido, Nikolái Gumiliiov, fusilado. Sus respectivas obras fueron prohibidas, primero por el régimen zarista y posteriormente por el régimen soviético. Mandelshtam escribió el famoso *Epígrama contra Stalin* («Vivimos sin sentir el país a nuestros pies / nuestras palabras no se escuchan a diez pasos. / La más breve de las pláticas / gravita, quejosa, al montañés del Kremlin [...]»). Su esposa, Nadiezhda Yákovlevna Mandelstam (1899-1980), tuvo una vida errante escapando de la represión. Memorizó prácticamente toda la obra poética de su marido

y escribió *Contra toda esperanza*, un relato que describe la persecución de la disidencia intelectual a cargo de la Revolución y la degradación moral de la misma. Fue una de las pocas supervivientes de aquella generación que pudo ver en 1956 la exoneración de los cargos de los que se acusó a su marido, aunque su nombre y obra no fueron rehabilitados hasta 1987, siete años después de la muerte de Nadezhda. Mandelshtam, denunciado y arrestado en 1934, fue condenado a tres años de destierro en los Urales y deportado después a Kolymá, donde moriría en un gulag en 1938.

Su detención queda versificada por Anna Ajmátova en la introducción de su poemario *Réquiem* (escrito entre 1935-1940⁷):

De madrugada vinieron a buscarte.
Yo fui detrás de ti como en un duelo.
Lloraban los niños en la habitación oscura
y el cirio bendito se extinguió.
Tenías en los labios el frío del icono
y un sudor mortal en la frente. No olvidaré.
Me quedaré, como las viudas de los soldados del zar Pedro,
aullando al pie de las torres del Kremlin.

Las vidas de todos estos autores tuvieron algo de previsible en lo que atañe a su situación respecto a la Revolución. No es que podamos afirmar esto con la perspectiva histórica que nos da el tiempo, sino que son sus propias palabras las que lo confirman. Al respecto, Nadezhda Mandelshtam reconoce:

La muerte de un artista no es una casualidad, sino el último acto creador que como un haz de rayos ilumina toda su vida. Mandelstam lo comprendió muy pronto, en la época en que escribió su artículo sobre la muerte de Skriabin. ¿Por qué se asombran de que los poetas prevean con tanta clarividencia su destino y sepan qué muerte les espera? El final y la muerte son elementos de la estructura de la vida, potentísimos, a los que se subordina todo lo demás. No hay en ello ningún determinismo, sino que debe considerarse, más bien, como una libre manifestación de la voluntad. Mandelstam condujo su vida de modo autoritario hasta el final que le acechaba, a la forma de muerte más extendida en nuestro país «en tropel y en manada» (Nadezhda Mandelstam, 2012: 252⁸).

---

7 АЙМАТОВА, Anna y ТSVETÁЙЕВА, Marina. *El canto y la ceniza. Antología poética*. Barcelona, Galaxia Gutenberg, Círculo de Lectores, 2005.

8 MANDELSTAM, Nadezhda. *Contra toda esperanza. Memorias*. Barcelona, Acanalado, 2012.

Acabamos con una reflexión que ya se hacía Iván Bunin el 10 de febrero de 1918 y que suponía una especie de advertencia a las trágicas vidas que vivieron muchos intelectuales de su círculo más próximo:

«Todavía es pronto para emprender un análisis desapasionado y objetivo de la Revolución rusa...». Esta frase la escuchas ahora en todos lados. ¡Desapasionado, dicen! En realidad, jamás se podrá hacer un análisis liberado por completo de pasiones. Y más: precisamente nuestro «apasionamiento» será de extrema utilidad para los historiadores del futuro. ¿O acaso las únicas «pasiones» que valen son las del «pueblo revolucionario»? ¿Qué hay de nosotros, entonces? ¿No contamos, acaso? (Bunin, 2007: 18⁹).

En conclusión, como todos los acontecimientos históricos de gran calado, la Revolución bolchevique inauguró una nueva etapa histórica ya que por primera vez puso en práctica un sistema político basado en la dictadura del proletariado y que marcaría el devenir del movimiento obrero internacional, la política de emancipación de muchas de las colonias de los antiguos imperios europeos en todo el mundo, la Guerra Fría, la lucha por la conquista espacial... La Revolución supuso un cambio de las estructuras feudales del Imperio ruso a una Unión de Repúblicas, que fueron industrializadas forzosamente y modernizadas según lo que podríamos llamar una variante autoritaria de la modernización. En el camino transcurrido, muchos fueron los represaliados para lograr el sueño soviético de generar un *hombre nuevo*, entre los que hemos escogido algunos intelectuales como acto de reparación.

---

9 BUNIN, Iván. *Días malditos (Un diario de la Revolución)*. Barcelona, Acontilado, 2007.

Bibliografía y webgrafía

- AJMÁTOVA, Anna y TSVETÁIEVA, Marina. *El canto y la ceniza. Antología poética*. Barcelona, Galaxia Gutenberg, Círculo de Lectores, 2005.
- BUNIN, Iván. *Días malditos (Un diario de la Revolución)*. Barcelona, Acantilado, 2007.
- FIGES, Orlando. *Los que susurran: la represión en la Rusia de Stalin*. Madrid, Edhasa, 2009.
- FUENTES, J. F. «De Lenin a Stalin. El triunfo del voluntarismo». *Revista Letras Libres*, 193, 2017, pp. 9-11.
- MANDELSTAM, Nadiezhda. *Contra toda esperanza. Memorias*. Barcelona, Acantilado, 2012.
- <<http://www.lavanguardia.com/internacional/20010603/53596492212/todos-los-muertos-de-stalin.html>>

LA GENERACIÓ DE LA REVOLUCIÓ RUSSA¹

Josep Puigsech Farràs

Universitat Autònoma de Barcelona

Resum. L'impacte de la Revolució Russa, un dels fets cabdals del segle xx, es va fer sentir per tot el món. A Catalunya, la generació de catalans que visqueren l'esclat de la Revolució d'Octubre fins a la Guerra Civil fou la generació de la Revolució Russa, joves que visqueren l'impacte del triomf dels bolxevics.

Aquest article analitza l'impacte que tingué la Revolució Russa d'octubre de 1917 a Catalunya i les diverses visions i discursos (des del maximalisme al comunisme) que es construïren sobre aquest fet.

Paraules clau: Generació de la Revolució Russa, Catalunya, Andreu Nin, Francesc Macià, Josep Pla, CNT, POUM.

Abstract. The impact of the Russian Revolution, one of the defining events of the 20th century, was felt around the world. In Catalonia, the generation of Catalans who lived through the events of the October Revolution up to the Civil War was known as the generation of the Russian Revolution, young people who experienced the impact of the Bolshevik triumph.

This article analyses the impact of the October Revolution in 1917 on Catalonia and the various visions and discourses (from Maximalism to Communism) that were constructed around this fact.

Key words: Generation of the Russian Revolution, Catalonia, Andreu Nin, Francesc Macià, Josep Pla, CNT, POUM.

---

¹ Els resultats que s'exposen en aquest capítol han estat possible a través del suport del projecte de recerca finançat «Culturas políticas, movilización y violencia en España, 1930-1950» del Ministeri d'Economia i Competitivitat espanyol, codi HAR2014-53498.

La generació de catalans i catalanes que protagonitzaren la vida política, social, cultural i econòmica de la Catalunya compresa entre l'esclat de la Revolució d'Octubre a Rússia i la finalització de la Guerra Civil a Catalunya pot ser considerada perfectament, encara que no exclusivament, la generació de la Revolució Russa. Una generació que visqué a Catalunya, en tota la seva extensió, l'impacte de l'esdeveniment històric més determinant del segle xx. Com plantejà ja fa anys Eric Hobsbawm,² i ben recentment ha ratificat, entre d'altres, una de les figures emblemàtiques de la historiografia catalana com és Josep Fontana,³ la Revolució Russa d'octubre de 1917 fou el factor que definí temàticament el segle xx. El segle passat fou, sense cap mena de dubte, el segle de la Revolució Russa, el segle del triomf de la primera revolució obrera que consolidava el seu control sobre un estat i, a partir d'aquí, projectava un model alternatiu al sistema capitalista amb la voluntat d'esdevenir mundialment hegemònic. I, a més, ho feia amb uns ingredients que li conformaven una barreja de misticisme i heroisme que encara la feien més rellevant, atractiva o temuda segons els casos: es portava a terme en el país més extens del planeta, en un territori a cavall entre Europa i Àsia, en una zona que els teòrics de la revolució obrera en cap cas situaven entre els pronòstics principals —i, de fet, tampoc secundaris— i, a més, la seva supervivència passaria per la victòria en una duríssima guerra civil que, en bona mesura, fou també una guerra d'intervenció atesa l'àmplia coalició de potències internacionals que participaren en aquell conflicte contra els revolucionaris russos.⁴

Així, doncs, la generació de la Revolució Russa configurarà una generació de catalans i catalanes que no romangueren aliens als nous aires renovadors que bufaven des de Rússia i, amb ells, als aires del motor que definí el segle xx pel que fa a la temàtica. De fet, les notícies del que succeïa al país dels antics tsars es precipitaren a Catalunya de forma quasi simultània

---

2 HOBBSAWM, Eric. *Historia del siglo xx*. Barcelona, Crítica, 1995, p. 11-25.

3 FONTANA, Josep. *El siglo de la revolución. Una historia del mundo desde 1914*. Barcelona, Crítica, 2017, p. 11-12.

4 Vegeu, entre moltes altres aportacions realitzades arran del centenari de la Revolució Russa, els exemples de FAULKNER, Neil. *La Revolución Rusa. Una historia del pueblo*. Barcelona, Pasado&Presente, 2017; MIÉVILLE, China. *Octubre*. Madrid, Akal, 2017; VEIGA, FRANCISCO; MARTÍN, Pablo; SÁNCHEZ MONROE, Juan. *Entre dos octubres. Revoluciones y contrarrevoluciones en Rusia (1905-1917) y guerra civil en Eurasia*. Madrid, Alianza, 2017; SHUBIN, Aleksandr. *Старт Страны Советов. Революция. Октябрь 1917 - март 1918 (Start Stranii Sovetov. Revoliutsiia. Oktiabr 1917 - mart 1918)*. Sant Petersburg, Piter, 2017, i WADE, Rex A. *1917. La Revolución Rusa*. Madrid, La esfera de los libros, 2017.

al mateix assalt al Palau d'Hivern. Això sí, no foren ni precisos ni de primera mà, ja que esdevingueren el resultat de la reproducció de les notícies de les agències de premsa internacionals que informaven, amb limitacions evidents, del que estava succeint a Rússia.⁵ I ho feien en un context català que no era aliè a la dinàmica de sacseig que es vivia a Europa, la qual cosa explica en bona mesura aquest ressò a Catalunya. No només pels efectes de la Primera Guerra Mundial, que no era una qüestió menor, sinó també pels efectes interns catalans, marcats per la ressaca de la triple crisi de 1917 que es visqué al conjunt d'Espanya però que tingué en el cas català un dels seus vectors determinants en clau de crisi política i social. Així, doncs, les convulsions que es vivien a Rússia no partien del no res a Catalunya. La realitat catalana era la d'un territori que havia estat sacsejat per una onada de mobilitzacions que, vista en perspectiva europea, era una més dins del complex context europeu de la Gran Guerra, el testimoni de la qual ara agafava Rússia.⁶

I seria precisament aquesta mateixa generació la que progressivament durant els anys vint, i intensament durant els anys trenta, aniria fent cada vegada més seva la Revolució Russa. En uns casos per identificar-s'hi sincerament des d'una perspectiva ideològica i social. En d'altres, per identificar-s'hi estratègicament. En uns quants més, per identificar-s'hi en la seva essència però no en la seva praxi. I, finalment, també tingué els seus detractors. En definitiva, fou la generació que protagonitzà la realitat catalana fins que la derrota republicana a la Guerra Civil, el febrer de 1939, suposà el silenci majoritari per a aquella generació que havia mostrat algun tipus de simpatia o empatia envers la Revolució Russa —però també per a aquells que s'hi havien situat en contra—, alhora que implicava també un punt i a part en la trajectòria interna catalana que s'havia gestat des de finals de la segona dècada del segle passat.⁷

---

5 AVILÉS, Juan. *La fe que vino de Rusia. La revolución bolchevique y los españoles (1917-1931)*. Madrid, Biblioteca Nueva, 1999, p. 88-107.

6 ROIG ROSICH, Josep Maria. «Catalanisme, anticatalanisme i obrerisme, 1900-1930». RISQUES, Manel (dir.). *Història de la Catalunya Contemporània*. Barcelona, Pòrtic, 1999, p. 248-263.

7 Aquesta tesi ha estat desenvolupada més detalladament a PUIGSECH, Josep. *La Revolució Russa i Catalunya*. Vic, Eumo, 2017, p. 10-17.

1. La Revolució Russa i Catalunya: maximalisme i comunisme

La generació de la Revolució Russa es mostrà primer dubitativa, i després precisa, a l'hora de caracteritzar ideològicament la Revolució Russa durant els primers catorze anys d'aquell episodi revolucionari. Primer, va ser percebuda com a maximalista, en tant que procés revolucionari dut a terme per uns revolucionaris que maximitzaven la revolució viscuda el febrer de 1917 —març, segons el calendari occidental— a Rússia, és a dir, el radicalitzaven. En altres paraules, obrien una nova etapa revolucionària que no només superava la Revolució de Febrer, sinó que no es tenia gens clara la seva caracterització ideològica ni el seu projecte més enllà de la radicalització que implicava respecte a l'episodi de febrer de 1917. Així, doncs, una percepció gens clara en termes ideològics i programàtics que, de fet, en cap cas la va considerar una revolució comunista o socialista. El més proper a aquesta darrera consideració va ser la percepció d'una revolució obrera en el sentit més genèric del terme. De fet, així seria com la identificarien els sectors de l'àmbit anarquista que, per altra banda, a l'hora de mostrar la seva empatia no deixarien de banda l'impacte que la Revolució tindria en la Primera Guerra Mundial.

En canvi, a partir de març de 1919 es produí un salt qualitatiu. La Revolució d'Octubre de 1917 va ser percebuda com a comunista. El gir d'aquesta apreciació es produí arran de la dinàmica russa. I l'instrument que ho permeté fou la fundació de la Internacional Comunista o III Internacional. El seu naixement clarificava a ulls del món que la Revolució d'Octubre tenia un contingut ideològic i programàtic precís: el desenvolupament d'una revolució comunista a escala mundial, l'episodi rus de la qual —hi havia aquest convenciment— havia estat la guspira que encenia la flama. Així, doncs, des de la mateixa Rússia es clarificava quin era el tarannà de la Revolució.⁸ Però es feia dins d'un context rus i europeu que era sinònim de qualsevol cosa menys d'estabilitat. En el primer cas, en el marc d'una guerra civil que s'havia iniciat un any abans i que tenia com a objectiu ofegar la Revolució d'Octubre. I, en el segon, la confiança d'una previsible onada revolucionària a Europa en el marc de la Primera Guerra Mundial que, de fet, es traduiria, primer, el 1918, en mobilitzacions obreres i camperoles a Alemanya i Holanda, així com en mobilitzacions camperoles al sud d'Espanya, a més de la proclamació d'una república de soviets a Finlàndia, Estrasburg i Baviera; i, segon, el 1919, amb la proclamació de

---

⁸ *Ibidem*, p. 22-23, 67-70 i 105-106.

noves repúbliques de soviets a Hongria, Eslovàquia i Mongòlia, així com la insurrecció espartaquista a Berlín i diferents dinàmiques d'insurreccions obreres i camperoles a Itàlia com a elements més rellevants.⁹

Des de novembre de 1917 el component ideològic fou determinant a l'hora de caracteritzar la Revolució Russa i definir el posicionament de les principals forces polítiques i sindicals catalanes davant aquest esdeveniment. Com era previsible, els sectors conservadors s'hi situaren en contra. Però, i aquí hi hagué la sorpresa inicial, també aquells espais que inicialment podien semblar favorables o, com a mínim, es creia que es mantindrien a l'expectativa davant els esdeveniments russos. Formacions de l'àmbit liberal progressista marcaren clarament distàncies envers la Revolució d'Octubre i els socialistes buscaren l'equidistància. Mentrestant, l'esfera anarquista hi mostrà simpaties. Però en tots els casos pesà decisivament un segon factor: l'impacte que podia tenir aquella revolució en el context de la Primera Guerra Mundial i, per extensió, en la dinàmica bèl·lica i en la propagació revolucionària dins dels estats implicats en el conflicte.

Des de les files de la formació política hegemònica a Catalunya, la Lliga Regionalista, es va desacreditar i deixar sense legitimació la Revolució Russa. S'hi oposaren frontalment perquè, precisament, era una revolució i, per tant, implicava subvertir l'ordre polític, econòmic i social. La Revolució en ella mateixa implicava una conceptualització que topava frontalment amb la lògica que definia l'essència de la Lliga. I més encara si tenim present que aquesta formació pensava en clau interna espanyola i, més específicament, catalana. Des de la seva òptica s'havien d'evitar els camins coincidents entre Rússia i Espanya, especialment en la mesura que tots dos països havien tingut un punt de partida relativament similar durant la primera meitat de l'any 1917, arran de la tensió política i social que havien viscut des de la primera part de l'any. Però el desenllaç havia de ser diferent. Per tant, la Lliga no dubtava a deixar palès que els camins finals dels dos estats no mostraven cap possibilitat de coincidència.¹⁰

El liberalisme progressista republicà català, del qual era un dels seus millors exemples —encara que no l'únic— el Partit Republicà Català (PRC) de Francesc Layret i Marcel·lí Domingo, també es mostrà crític amb els maximalistes. La Revolució Russa fou interpretada com una

---

9 GARRIDO, Magdalena. «El impacto internacional de la Revolución de Octubre. Aproximación a los movimientos a favor y en contra de la Rusia soviética». *Nuestra Historia. Revista de Historia de la FIM*, 4, 2017, p. 60-62.

10 Vegeu *La Veu de Catalunya*. 09/11/1917, p. 4.

traïció. Per a ells pesaven molt més els efectes en el joc d'aliances de la Primera Guerra Mundial que no pas els beneficis que se'n podien obtenir en clau interna russa. De fet, no rebutjaven la revolució com a concepte, a diferència de la Lliga. Però sí que s'oposaven a una revolució que pogués portar a l'afebliment de l'Entesa i, amb ella, a la potenciació del triomf dels imperis centrals en el conflicte mundial. Per aquest motiu no dubtaren a estereotipar els revolucionaris russos com a agents alemanys que buscaven un acord de pau per separat entre Rússia i els imperis centrals que portés al trencament dels acords internacionals del seu país amb l'Entesa. Així, doncs, el seu concepte de progrés, basat en els principis laics, republicans i liberals progressistes, no passava pel món germànic sinó per l'essència que representava el món occidental, i especialment una França amb la qual identificaven totes les virtuts del liberalisme progressista i amb qui precisament Rússia havia teixit una de les seves aliances més sòlides durant la Primera Guerra Mundial.¹¹

Els socialistes catalans tampoc destacaren precisament pel seu suport a la Revolució Russa. Tanmateix, es situaren en un punt equidistant, la qual cosa ja era tota una diferència significativa vistos els precedents anteriors. Integrat per uns tres-cents militants i com a federació regional catalana del Partit Socialista Obrer Español (PSOE), el partit dels socialistes catalans seguiria la línia marcada per la direcció estatal. No es pogué ni un mil·límetre de la posició oficial de la direcció del PSOE: equidistància. No s'hi mostrà en contra, perquè ideològicament apostava per la revolució com a instrument de canvi polític i social. Però, per altra banda, tampoc era favorable als maximalistes arran de les implicacions que tenia aquesta posició per a la Primera Guerra Mundial. Des del seu punt de vista, la nova revolució afectava directament la lògica de les aliances de la Primera Guerra Mundial, conflicte en el qual els socialistes espanyols s'havien situat al costat de l'Entesa amb l'argument que era la millor garantia per combatre l'imperialisme germànic en tant que portador dels valors conservadors i retrògrads en l'escenari europeu.¹²

Així, doncs, l'únic focus de seguidors del maximalisme es va trobar a l'esfera del món anarquista català i, dins d'aquest, especialment, la Confederació Nacional del Treball (CNT). Els cenetistes donaren la benvinguda als maximalistes i, a més, ho feren considerant l'escenari internacional com

---

¹¹ Vegeu *La Lucha*. 10/11/1917, p. 1.

¹² Vegeu *El Socialista*. 10/11/1917, p. 1-2.

el factor determinant en la seva posició. La seva interpretació prioritzava el context internacional europeu respecte a la transformació social en clau interna russa, com havien fet el liberalisme progressista republicà i el socialisme català, però, a diferència d'aquests dos últims, aquesta priorització els portava a mostrar-se partidaris de la Revolució Russa. Des del seu punt de vista, el maximalisme rus era la millor conquesta en el camí del pacifisme enfront de la Primera Guerra Mundial, mentre que deixava en un segon terme les transformacions socials que aquella revolució pogués generar dins de les fronteres russes. No en desprestigiaven els èxits en el camp social, però prioritzaven la fi d'una guerra que, clarament, identificaven com una carnisseria. El procés revolucionari era considerat legítim i, al mateix temps, inevitable i admirable, ja que es tractava d'una acció a favor de la llibertat: l'alliberament de l'opressió política i l'explotació econòmica i social a la qual estava sotmès el poble rus des de feia segles. L'opressió havia arribat als seus límits suportables amb la continuada presència russa a la Primera Guerra Mundial. Les penúries de la guerra, especialment les morts en el camp de batalla, s'havien sumat a les deficiències cròniques del país pel que fa a la falta d'aliments entre els sectors populars i les dificultats d'accés al món laboral. I el resultat havia estat la Revolució d'Octubre.

Els cenetistes radiografiaren aquella revolució com una grandiosa revolució popular. No era ni comunista, ni llibertària, ni tampoc una revolució de soviets. Era la revolució del poble rus contra l'opressió que havia exercit durant segles el tsarisme i, posteriorment, la continuació que havia dut a terme la burgesia russa a través dels diferents governs provisionals. La revolució era popular perquè els seus protagonistes eren identificats com a dipositaris de la voluntat popular. Un terme genèric que no només era el resultat de la poca claredat de les dades que arribaven des de Rússia, sinó també de la voluntat premeditada dels cenetistes per diluir el paper central que hi havien jugat els bolxevics que, no ho oblidem, eren un partit polític, i això topava amb el model sindicalista que defensaven els cenetistes. La base fonamental de la revolució popular la formaven els camperols, que s'havien identificat amb la revolució a través de la promesa de l'accés a la propietat de la terra de qui la treballava, i s'havien convertit així en el principal referent de l'emancipació econòmica. I, de fet, confiaven que aquest camí tindria una continuïtat en el cas català. Per això establiren un vincle entre la situació russa i la catalana i, per extensió, l'espanyola: a Rússia s'havia encès una flama que servia com a referent mundial per a la lluita revolucionària. La Revolució d'Octubre era un clar advertiment per

a la burgesia a Catalunya i a tot Espanya, ja que l'exemple rus demostrava que, com més opressora fos, més violenta seria la revolució en contra seva. L'únic escull que la CNT trobava era com podia emparentar els camperols russos, considerats la principal base revolucionària a Rússia, amb els obrers, identificats com el col·lectiu revolucionari a Catalunya. La solució fou caracteritzar el procés revolucionari rus com a popular, una terminologia que permetia encabir obrers i camperols dins dels seus límits.

Aquesta visió idíl·lica de la Revolució d'Octubre va seguir durant mesos, encara que se'n van precisar alguns aspectes. La CNT va reconèixer el maig de 1918 que Rússia es trobava immersa en un procés de revolució social, perquè la propietat privada havia estat eliminada i s'havien perseguit els burgesos per transferir les seves propietats al col·lectiu; però, també, en una dinàmica de fragmentació, ja que el poder revolucionari no s'havia pogut estendre arreu del país. Com veiem, durant l'any 1918 seguia viu l'interès pels esdeveniments russos. Però cada vegada s'anava desinflant més, a causa de les escasses notícies que arribaven des de Rússia. Malgrat això, des de la CNT no van dubtar a mostrar-se contraris a la coalició internacional que havia decidit intervenir militarment a Rússia contra el govern revolucionari. De fet, l'inici de la guerra civil russa va ser considerat un acte deplorable, resultat de la coalició entre estats monàrquics, imperialistes i republicans capitalistes que no pretenien altra cosa que avortar les conquestes en matèria de llibertat i justícia social que havien consolidat els revolucionaris russos. Unes acusacions que s'estenien també a les autoritats espanyoles, a les quals s'acusava de complicitat pel fet d'enviar recursos a Rússia contra els revolucionaris. Per això mateix la CNT feia una crida al proletariat del conjunt d'Espanya, inclòs el català, per iniciar un moviment de solidaritat amb als revolucionaris russos i, el que era més important, els animava a reproduir les accions revolucionàries que s'havien dut a terme a Rússia.

Va ser precisament aleshores quan, per primera vegada, els cenetistes consideraren la Revolució d'Octubre una revolució comunista. Però ho van fer només en termes ideològics. El protagonisme, en canvi, el situaven en la voluntat del poble rus —obriers i camperols— organitzat en soviets, la qual cosa permetia mantenir l'essència d'aquella revolució com una revolució popular en termes socials. De fet, tot i la distància ideològica cenetista respecte al projecte d'aquella revolució, reconeixien un doble mèrit als seus dirigents. En primer lloc, havien sabut actuar amb intel·ligència durant les jornades d'octubre per tal d'enderrocar el govern provisional. I,

en segon lloc, havien sabut garantir un futur material millor per al poble rus. De fet, no s'amagaven de reconèixer que es podia qualificar de gran gesta comunista la capacitat de recuperació que havia tingut el país després del col·lapse en el qual l'havien deixat tant el tsarisme com el govern provisional. En aquest sentit ressaltaven especialment les fites aconseguïdes en l'àmbit industrial, on ja s'havien començat a recuperar els nivells de producció, amb els soviets com a instrument de representació democràtica popular i com a eficaç eina organitzativa.

Per altra banda, els cenetistes tampoc posaren cap però a l'aspecte polític que havia estat més criticat del govern revolucionari i que formava part d'aquesta recuperació del país: la liquidació de l'Assemblea Constituent el gener de 1918. La CNT la considerava una força contrarevolucionària en la qual estaven representats els defensors de la Rússia prerevolucionària i des d'on pensaven actuar contra el nou poder dels soviets. Els cenetistes consideraven que l'autèntica representació popular no es trobava en aquella assemblea, sinó en el Congrés de Soviets de tot Rússia, el qual havia donat el seu suport a la decisió de liquidar l'Assemblea Constituent. I l'aprovació de la Constitució soviètica l'estiu de 1918 n'era el punt culminant, ja que eliminava qualsevol dubte sobre el caràcter profundament representatiu de la nova Rússia revolucionària.¹³

Una vegada vist el posicionament català davant del maximalisme, el pas següent es marcà des de la Rússia soviètica. L'any 1919 va ser el de la fundació de la III Internacional i, amb ella, el de la clarificació del significat ideològic d'aquella revolució. Per això calia que les forces catalanes fessin un pas al davant o bé abandonessin definitivament l'escenari vinculat a aquell món sorgit de l'octubre de 1917. Els anarquistes mostraren la seva adhesió provisional al projecte internacionalista sorgit de la Revolució d'Octubre. Inicialment la majoria dels delegats de la CNT reunits en el congrés de desembre de 1919 hi donaren suport. Però, això sí, amb un matís clau: l'exigència de gaudir d'autonomia a l'hora de prendre decisions sobre el cas espanyol. Sense cap mena de dubte, aquesta proposta era inviable si tenim present la lògica posterior de les vint-i-una condicions que establiria l'organisme internacionalista. I aquí hi hauria un punt de no retorn. En tot cas, els cenetistes enviaren diferents delegats a Rússia per tal de dirimir què calia fer al respecte. El més conegut va ser el d'Àn-

---

13 Per a la versió cenetista, vegeu, entre d'altres, *Solidaridad Obrera*. 12/11/1917, p. 1; *Solidaridad Obrera*. 13/11/1917, p. 2; *Solidaridad Obrera*. 20/11/1917, p. 1, i *Solidaridad Obrera*. 11/05/1918, p. 2.

gel Pestaña l'any 1920, a qui no se li pot atribuir la responsabilitat única de la decisió final de la CNT de no afiliar-se a la III Internacional per la denúncia del seu caràcter burocratitzat i ineficient, ja que la decisió final va ser adoptada per majoria entre els sectors determinants del cenetisme. Ara bé, malgrat aquest trencament final amb la III Internacional, existiren alguns petits sectors de l'esfera anarquista que s'identificaren amb el projecte internacionalista rus, dels quals el cas més rellevant fou el d'Andreu Nin. El seu rerefons era molt simple, que no simplista, i alhora trencava un dels estereotips que identificaven el moviment obrer com un moviment plenament fracturat entre marxisme i anarquisme. Nin apostà per l'adhesió a la III Internacional perquè era l'organització resultant de la primera revolució obrera triomfant i, per tant, el seu component obrer teixia punts de comunió entre anarquisme i comunisme que constataren com el pas de l'un a l'altre no era una incongruència ideològica sinó més aviat el contrari, a més a més d'una constatació de realisme. Aquest sector, de fet, esdevindria el primer col·lectiu català que s'identificaria orgànicament amb els principis comunistes i conformaria una part del substrat sobre el qual es desenvoluparia el comunisme a Catalunya.¹⁴

El rebuig a la integració a la III Internacional —tal com havia fet el cenetisme— va ser també la postura final que adoptà el socialisme català, tot seguint la lògica marcada pel PSOE, que rebutjà la integració en el projecte comunista però no evità que dins seu es produïssin un parell d'escissions que acabarien donant lloc a dos partits comunistes diferents a escala estatal que, *de facto*, foren unificats per ordre de la direcció de la III Internacional en un de sol el novembre de 1921, el Partit Comunista d'Espanya (PCE). En el cas català, algunes agrupacions socialistes formaren part d'aquesta escissió comunista, encara que foren grups reduïts que, no ho oblidem, partien d'una posició de sortida ja molt limitada en termes quantitius atesa la feble implantació socialista a Catalunya, i que cal situar fonamentalment a Barcelona, Olot i Reus. En fou el resultat la creació de les respectives filials catalanes que, tanmateix, des del primer moment constataren que a Catalunya la qüestió nacional tenia un pes determinant. La lectura que es feia dels principis internacionalistes en favor del dret

---

¹⁴ El cas cenetista es pot seguir, entre d'altres, a través de DURGAN, Andy. *Comunismo, revolución y movimiento obrero en Cataluña 1920-1936. Los orígenes del POUM*. Barcelona, Laertes, 2016, p. 26-30, i GIL, Carlos. «La aurora proletaria. Orígenes y consolidación de la CNT». CASANOVA, Julián (coord.). *Tierra y libertad. Cien años de anarquismo en España*. Barcelona, Crítica, 2010, p. 89-102.

d'autodeterminació dels pobles els portava a convergir amb el factor nacional dins del moviment obrer català, que hi tenia una presència estructural, i feia que, clarament, aquest aspecte tingués un paper determinant en la configuració del comunisme català.¹⁵

Al comunisme català no s'hi incorporà el sector procedent del liberalisme progressista republicà, a diferència del que succeí amb alguns petits sectors de l'anarquisme i algunes escissions procedents del socialisme. El PRC inicialment s'adherí de forma provisional a la III Internacional com a resultat, primer, d'una jugada estratègica que buscava captar el substrat de l'obrerisme cap al republicanisme liberal; segon, d'una identificació amb la transformació social que creien que iniciava la Revolució d'Octubre, i, tercer i especialment, de la lectura particular que des del partit feien de l'alliberament nacional. En aquest darrer cas pensaven en clau d'alliberament nacional de qualsevol minoria a escala mundial. De fet, l'exemple finlandès —Finlàndia havia assolit la seva independència de Rússia arran del nou govern soviètic—, n'estava considerat una prova. Tanmateix, des de la direcció de la III Internacional es pensava en clau d'alliberament nacional de les minories oprimides en els grans imperis del centre i est d'Europa —rus, alemany i austrohongarès— i es creia, a més, que aquest alliberament portaria a un procés de revolució social que continuaria la trajectòria iniciada a Rússia.¹⁶ En tot cas, Layret fou la figura que més apostà per la integració del PRC dins l'estructura de la III Internacional. Tanmateix, el seu assassinat, el novembre de 1920, a mans del Sindicat Lliure, ho frenà en sec. I la nova direcció del PRC virà cap a posicions distants d'un projecte comunista.¹⁷

En definitiva, la clarificació de la Revolució d'Octubre com a comunista havia suposat el naixement del comunisme a Catalunya. Sense cap mena de dubte havia estat el resultat d'una interacció entre la voluntat de la direcció de la III Internacional de crear organitzacions comunistes arreu del món que estiguessin afiliades a aquest organisme,¹⁸ però també d'una llarga i sòlida trajectòria de mobilització i organització obrera a Catalu-

15 Aquest aspecte es pot veure més detalladament a DURGAN, Andy. *op. cit.*, p. 41.

16 Amplieu la reflexió en aquest sentit a PUIGSECH, Josep. *op. cit.*, p. 124-125.

17 Així es pot seguir a TERMES, Josep. *Historia del catalanisme fins al 1923*. Barcelona, Pòrtic, 2000, p. 567.

18 L'enviament de delegats internacionalistes a Espanya per tal de construir una secció comunista està documentada a ELORZA, Antonio; BIZCARRONDO, Marta. *Queridos camaradas. La Internacional Comunista y España, 1919-1939*. Barcelona, Planeta, 1999, p. 19-26.

nya, on determinats sectors socialistes i anarquistes veieren l'episodi de la Revolució d'Octubre com el triomf per primer cop d'una revolució obrera i, per tant, es superaven les distàncies que fins ara separaven marxisme i anarquisme, i socialisme i comunisme, en nom d'un nou projecte obrerista. Certament el primer grup de comunistes catalans fou molt reduït, i remenà unes xifres al voltant del centenar de membres. Però l'altra cara de la moneda fou el sorgiment d'una nova ideologia a Catalunya que, com hem vist, tenia lloc dins del marc del conjunt d'Espanya i que tingué una empremta pròpia arran del factor nacional. El naixement de la Federació Comunista Catalano-Balear (FCCB) l'octubre de 1924 ho constatà. Malgrat tractar-se de la filial regional del PCE, la idiosincràsia de l'organització li feia adoptar un rol que anava més enllà de la simple filial regional a Catalunya. La seva manera d'entendre com havia de funcionar la relació amb el partit mare —el PCE— i com s'havia d'articular la praxi no estava pensada en termes de simple subordinació a les ordres de la direcció estatal. De fet, la constatació d'aquesta dinàmica per part de la direcció del PCE portà a la cúpula directiva del comunisme espanyol a actuar implacablement contra la direcció de la FCCB des de 1925, a qui acusaven de desacatar les ordres de la direcció estatal sobre el funcionament orgànic del partit i la política d'aliances. Però aquest component nacional com a factor estructural del comunisme català encara fou més evident quan es fundà el Partit Comunista Català (PCC) el novembre de 1928. Aquest nou partit tenia l'eix del seu suport a les ciutats de Lleida i Barcelona, comptava amb uns dos-cents afiliats i s'identificava amb els principis de la III Internacional encara que no hi estava afiliat. Tanmateix, el més rellevant era que feia una lectura de la qüestió nacional que el definia com una organització comunista nacionalista, amb alguns dels seus membres procedents del separatisme català, i que en cap cas es considerava filial regional de cap partit d'àmbit estatal sinó un partit propi i independent català...i, alhora, comunista.¹⁹

A banda del naixement del comunisme a Catalunya, la franja temporal en la qual la Revolució Russa fou percebuda com una revolució comunista anà acompanyada per la curiositat sobre el desenvolupament del comunisme a Rússia i, posteriorment, a la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques (URSS). Al cap i a la fi, un element no es podia separar de l'altre. El naixement del comunisme a Catalunya enllaçava amb una dinàmica organitzativa i cultural del moviment obrer català que explicaria l'anada

---

¹⁹ El seguiment d'aquesta qüestió es pot fer a PUIGSECH, Josep. *op. cit.*, p. 67-70 i 86-90.

al territori russosoviètic de diferents catalans que volien vincular-se organitzativament al món sorgit de la Revolució d'Octubre, i d'altres que hi buscarien algun altre tipus de vinculació per qüestions estratègiques. A més d'això, com un motiu més, es va fer evident entre aquests catalans un interès cultural, social i polític pel context europeu i mundial que els portava a voler conèixer de primera mà, i analitzar-lo en la mesura que fos possible, l'experiment comunista.

Dins del primer bloc, el cas més destacat fou el de Nin, que, de fet, exemplificaria millor que ningú com l'obrerisme teixia punts de contacte entre les seves diferents branques més que punts de distanciament. Nin era un republicà que havia evolucionat cap al socialisme per passar després a l'anarquisme i, després d'arribar a Rússia, al comunisme. No era una evolució contradictòria. Era una evolució lògica i coherent. Les ànsies de transformació i igualtat social eren el motor de la seva perspectiva vital. I això feia que anés situant-se al costat d'aquella branca que, en cada moment, li oferia més possibilitats d'assolir el projecte social al qual aspirava. 1917 havia obert un nou camí i ell no havia dubtat a recórrer-lo. Nin no tindria dubtes a l'hora de reconèixer que la Revolució d'Octubre no era perfecta, però també reconeixeria que era una revolució obrera que havia triomfat, i que aquesta premissa superava qualsevol altra consideració i, per extensió, explicava els perquès del seu posicionament favorable al comunisme. En definitiva, una identificació ideològica sincera que, a més, esdevindria estructural. Nin no abandonaria el comunisme, sinó que se'n convertiria en un fervent defensor, fins al punt d'acabar representant el comunisme heterodox una vegada l'estalinisme s'havia assentat a l'URSS.²⁰

La trajectòria de Nin contrastaria amb la d'altres catalans que apostarien per una identificació estructural i estratègica amb el món comunista russosoviètic, o bé conjuntural i estratègica. En el primer cas destacà la figura de Ramon Casanelles. Cenetista implicat en l'assassinat del president del govern espanyol Eduardo Dato el 1921, fugí cap a Moscou a la recerca d'asil polític. Allà passà a formar part del món comunista menys conegut,

---

²⁰ L'interès historiogràfic per Nin ha estat notable i això ha donat lloc a diferents aportacions al voltant de la trajectòria d'aquest vendrellenc dins del moviment obrer, i específicament dins de l'esfera comunista —ortodoxa i posteriorment heterodoxa—, com, per exemple, BONAMUSA, Francesc. *Andreu Nin y el movimiento comunista en España (1930-1937)*. Barcelona, Anagrama, 1977; DDAA. *Andreu Nin i el socialisme*. Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1999, i PAGÈS, Pelai. *Andreu Nin. Una vida al servei de la classe obrera*. Barcelona, Laertes, 2008.

ja que oficialment formà part de l'Exèrcit Roig, però els indicis semblen apuntar a la seva participació en l'estructura de l'aparell secret soviètic per acabar ressorgint a inicis de la dècada dels anys trenta com a figura directiva de la regional catalana del PCE fins que morí en un teòric accident de trànsit el 1933.²¹ I en el segon cas tenim Francesc Macià, líder separatista català que inicialment havia format part dels quadres directius de l'exèrcit espanyol i que amb el pas del temps havia evolucionat cap a postures separatistes dins d'un projecte liberal republicà. Macià no era comunista, ni filocomunista, ni res semblant. Les seves posicions eren les d'una figura de mentalitat decimonònica que concebia el canvi social com una reforma i no pas com una revolució, alhora que apostava per un projecte polític que en cap cas passava per la dictadura d'un partit obrer. La seva visió era la d'un liberal republicà nacionalista que veia l'URSS com la darrera possibilitat internacional de trobar suport financer per a la seva causa separatista. Així, doncs, quan Macià trucà a la porta de la III Internacional el 1925 ho va fer després del fracàs internacional de l'estratègia encaminada a aconseguir altres suports financers. Esperava que el discurs de la III Internacional favorable a l'alliberament de les nacions oprimides pogués incloure el cas català. Però, en canvi, des del marc de l'organisme internacional es pensava en clau de l'alliberament de les nacions oprimides dels grans imperis del centre i est d'Europa —com ja hem comentat— i no pas en el cas de nacions minoritàries dins d'estats consolidats de l'Europa occidental. A més a més, el projecte de la III Internacional passava per enllaçar l'alliberament nacional amb l'alliberament social, la qual cosa implicava vincular, en major o menor mesura, la qüestió nacional i el desenvolupament d'una revolució comunista. Malgrat que aquests esquemes no formaven part del seu imaginari, Macià fou honest quan afirmà davant les autoritats internacionalistes que a curt termini no era viable un model comunista a Catalunya perquè les característiques de la societat catalana i les seves aspiracions, almenys de les d'una bona part, no estaven orientades al projecte comunista. Macià aconseguí formalment el vistiplau de les autoritats internacionalistes al suport financer a la seva causa. Tanmateix, quedà en un suport teòric, ja que mai es materialitzà. Sense cap mena de dubte, la inviabilitat d'una revolució comunista a Catalunya i a la resta d'Espanya a curt ter-

---

21 Avui dia encara resulta una mica sorprenent que no es disposi d'una biografia específica sobre aquesta figura que, com hem comentat, va ser clau en la direcció de la regional catalana del PCE i que, alhora, va desenvolupar oficialment activitats militars —i molt possiblement extraoficialment polítiques— durant la seva estada en terres soviètiques.

mini, unida al fet que Espanya no formava part dels interessos prioritaris polítics i estratègics de la III Internacional, va fer que el suport teòric de la III Internacional a Macià no es materialitzés. La distància social i política de Macià amb el projecte comunista hi afegí la resta.²²

El segon bloc que comentàvem anteriorment, el del món cultural, va ser l'altre eix que caracteritzà l'atracció per la Revolució d'Octubre. En aquest cas trobarem destacades figures de l'escenari cultural català, com els periodistes Josep Pla i Eugeni Xammar, l'acadèmic Jaume Pi i Sunyer, el geògraf Francesc Blasi i l'historiador Ferran Valls i Taberner, en una franja de temps que transcorregué, i sempre en funció de cada cas, entre els anys 1925 i 1928. Es tracta de figures que aportaren una visió sobre la realitat soviètica que, en la major part dels casos, incorporà una evident curiositat pels resultats de l'experiment comunista i que, en tots, partia d'un posicionament ideològic allunyat —a vegades exponencialment— de la ideologia comunista, de l'obrerista en general i, fins i tot, del liberalisme progressista. Així, doncs, es tracta d'un conjunt de figures que aportaren un enfocament de la realitat soviètica que trencava amb qualsevol potencial apriorisme de simpaties envers aquell marc i que, alhora, passava l'anàlisi dels canvis d'aquell món pel filtre dels valors conservadors catalans. En la major part dels casos —excepte en el de Xammar, que partí d'una voluntat premeditada de valorar negativament qualsevol element del nou món soviètic, cosa que, per cert, es va fer sense un treball de camp suficientment sòlid— es reconegueren els canvis que havia generat la societat comunista: limitar els desequilibris socials i apostar per un nou model organitzatiu en termes polítics i econòmics. A partir d'aquí, mentre que Pla projectava una imatge de funcionament eficient i relativament democràtic de l'estructura política soviètica, la resta de catalans que arribaren a l'URSS hi veieren més una dinàmica dictatorial i, alhora, una incapacitat de les noves autoritats per acabar amb les bosses de pobresa de les grans ciutats que visitaren i, al mateix temps, per modernitzar un país que es trobava a una notable distància dels països de l'Europa occidental.

A banda de tots aquests elements que hem comentat, també cal tenir present que tots aquests casos que hem descrit correspongueren a figures rellevants de l'escenari català i, per extensió, determinants dins de la ge-

---

²² L'anàlisi més detallada sobre l'estada de Macià a Moscou correspon a UCÉLAY DA-CAL, Enric; ESCULIES, Joan. *Macià al país dels soviets*. Barcelona, Edicions de 1984, 2015. Una interpretació que planteja punts de contrast amb aquests autors es troba a PUIGSECH, Josep. *op. cit.*, p. 121-133.

neració de la Revolució Russa. Nin es convertí en una figura central dels anys vint en el projecte internacionalista soviètic, ja que ocupà càrrecs directius d'alt nivell dins de la Internacional Sindical Roja, el braç sindical de la III Internacional, alhora que formà part d'un dels dos sectors que es disputaren el control del poder a l'URSS després de la mort de Vladímir Iliix Uliànov, Lenin, el gener de 1924. La seva trajectòria continuà durant els anys trenta com a emblema del comunisme heterodox català —i del conjunt d'Espanya— i, precisament per això, li acabà comportant la mort a mans dels serveis secrets soviètics l'any 1937. Per la seva banda, Macià esdevingué president de la Generalitat republicana només sis anys després del seu viatge a Moscou, i, de fet, el seu secretari, Josep Carner Ribalta —que havia viatjat amb ell a la capital russa— ocuparia càrrecs de representació de la Generalitat durant l'etapa de la II República, a més de tornar a viatjar a Moscou durant els anys de la Guerra Civil com a representant institucional de la Generalitat. En l'esfera cultural, Pla i en menor mesura Xammar es consagrarien com dues figures cabdals de la literatura i la cultura catalanes dels anys vint, trenta i més enllà. I Pi i Sunyer, però també Blasi i Valls i Taberner, configurarien un dels altres vectors rellevants de l'esfera cultural catalana i, en el darrer cas, també política, abans de l'arribada del franquisme.²³

2. La Revolució Russa i Catalunya: Rússia i només Rússia

El canvi del context polític soviètic i català —i per extensió espanyol— d'inici de la dècada dels anys trenta, en forma de desenvolupament de l'estalinisme a l'URSS i del model autonòmic republicà a Catalunya —en el marc de la II República Espanyola—, no implicà un canvi en la dinàmica estructural que havia caracteritzat la generació de la Revolució Russa pel que fa a les temàtiques de relació amb la Revolució d'Octubre de 1917. Ara bé, sí que es produïren modificacions significatives o, directament, aparegueren nous elements. En l'esfera intel·lectual, el perfil ideològic dels

---

23 La trajectòria dels viatgers catalans de la franja dels anys vint ha estat revisada recentment per obres que, sense tractar-los específicament, ha inclòs aquests casos en estudis sobre la trajectòria dels viatgers del conjunt d'Espanya cap al món russosoviètic o sobre l'impacte de la Revolució Russa a Catalunya, com en les aportacions, respectivament, de NAVARRA, Andreu. *El espejo blanco. Viajeros españoles en la URSS*. Madrid, Fórcola, 2016, p. 159-192, i PUIGSECH, Josep. *op. cit.*, 140-164. Un seguiment específic a través del recull de les impressions sobre el món russosoviètic dels mateixos viatgers catalans ha estat recollida a RIU-BARRERA, Eduard (ed). *Viatge a la Rússia soviètica. Visions catalanes de l'URSS (1920-1941)*. Barcelona, L'Avenç, 2017.

viatgers catalans canvià. A partir d'ara abandonarien el perfil conservador que els havia caracteritzat en els anys anteriors i passarien a adoptar-ne un de progressista i, a més, nombroses vegades això es faria des de la vessant institucional —en representació de les institucions republicanes espanyoles o catalanes. I en la dimensió política, s'enfortiria encara més el caràcter heterodox del comunisme català.²⁴

La fornada de viatgers catalans a l'URSS es mouria fonamentalment, encara que no exclusivament, en l'esfera d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC). Carles Pi i Sunyer el 1931 i Antoni Rovira i Virgili el 1938 en foren els dos millors exemples. La solidesa de l'Estat soviètic emmirallà ambdós protagonistes. Tots dos mostraren com ara la generació de la Revolució Russa veia en l'URSS no un nou estat, l'URSS, sinó un estat històric però nou, Rússia. Així era així perquè Rússia s'havia consolidat plenament en l'esfera internacional i nacional, a través de la fortalesa de la seva estructura i el seu nucli de poder que, com era previsible, era identificada amb Ióssif Stalin. Ara es tractava d'una Rússia immersa en un ampli i eficient procés de transformació econòmica que, per una banda, tenia el seu motor en la industrialització del país i, per l'altra, la seva gènesi en la Revolució d'Octubre de 1917. Així, doncs, es tractava d'un estat en ple creixement econòmic, que contrastava amb la dinàmica de crisi econòmica en la qual es trobaven els països capitalistes occidentals i que, precisament com a resultat d'aquest context, encara atorgava més rellevància als èxits que s'hi portaven a terme. Industrialització, modernització i col·lectivització eren tres aspectes amb els quals s'identificava l'URSS i, amb ells, es transmetia una imatge de progrés i fermesa.²⁵

Tota aquesta dinàmica era especialment significativa en el cas de Rovira i Virgili. No oblidem que anys enrere, precisament en el moment de l'esclat de la Revolució d'Octubre, Rovira havia protagonitzat una de les crítiques més contundents contra aquell procés. De fet, no havia dubtat a qualificar-lo de procés decadent, i per extensió caòtic, que, a més, no tenia cap tipus de legitimitat social, ja que havia estat dut a terme per un grup molt minoritari de la societat russa, concretament un petit sector de mariners i de soldats que, guiats pels bolxevics, havien imposat el seu

---

24 Per desenvolupar més extensament aquest aspecte, vegeu PUIGSECH, Josep. *op. cit.*, p. 169-171.

25 A banda de les referències de la nota 23, es pot afegir també l'aportació realitzada per BREU, Ramon. *La Catalunya soviètica. El somni que venia de Moscou*. Badalona, Ara Llibres, 2011, p. 117-133.

model al conjunt de la ciutadania russa. Des del seu punt de vista, el maximalisme dels revolucionaris conduïa inevitablement cap al trencament de l'*statu quo* en clau nacional i internacional. En clau nacional, l'Estat rus desapareixia com a tal. Els revolucionaris obrien una caixa de pandora que portava a la dissolució del model d'estat nació amb el qual s'havia configurat Rússia durant segles, ja que, per una banda, possibilitaven la fragmentació nacional del territori rus i, per l'altra, el nou model d'estat no tenia capacitat d'incidència efectiva sobre els ciutadans. I en clau internacional també es produïa aquest trencament, ja que Rússia es sotmetia als interessos alemanys. Els maximalistes estaven disposats a establir un nou govern que tingués com a prioritat l'acord de pau amb Alemanya i això suposaria no només la retirada de Rússia de l'Entesa —tant pel que fa a les seves obligacions militars envers la resta d'estats amb qui estava aliat com a les obligacions morals que havia contret amb el món occidental, que era considerat sinònim de civilització— sinó que, *de facto*, la situaria al costat dels imperis centrals. Aquest darrer aspecte era especialment preocupant perquè darrera seu hi havia també un transfons ideològic, que tenia com a eix la lluita contra el model liberal parlamentari a Europa, ja que els maximalistes eren considerats el resultat de la comunió entre l'anarquisme, el socialisme i el krausisme. Es tractava, per tant, d'una aliança antinatural que apuntava directament contra l'essència d'allò que havia configurat la gènesi de l'Europa occidental, el liberalisme.²⁶

Tanmateix Rovira i Virgili no dubtà a invertir aquesta interpretació anys després, concretament durant una Guerra Civil Espanyola en la qual l'URSS era, *de facto*, l'únic estat que realment havia donat suport a la República. Rovira i Virgili, que no oblidem que formava part del cos d'una ERC que tenia la majoria parlamentària autonòmica i que encapçalava la presidència de la Generalitat, abandonà la imatge de caos que havia utilitzat per radiografiar la realitat russa de 1917 per passar a considerar-la sinònim d'estabilitat i ordre. I no només això. Elements com la responsabilitat, la igualtat social o el respecte mutu eren considerats uns valors afegits del nou Estat soviètic. De fet, l'URSS era vista com a sinònim d'estat sòlid, especialment en l'esfera econòmica, social i nacional. Els plans quinquennals eren radiografiats com l'instrument que havia permès consolidar el canvi socioeconòmic, el qual tenia com a concrecions la correcció del ciutadà soviètic en el vestir i la seva netedat, acompanyades per la disponibilitat de

---

²⁶ *La Publicidad*, 09/11/1917, p. 1.

menjar abundant, l'accés a l'oci cultural i els avenços mèdics i educatius. Tot això, segons el parer de Rovira i Virgili, situava el ciutadà soviètic en un estadi superior al d'un ciutadà britànic o francès. Per altra banda, l'URSS també era vista com un dels millors exemples de resolució de la diversitat nacional dins d'un estat: les nacions que configuraven l'Estat soviètic partien d'unes relacions fraternals d'igual a igual, així com de respecte mutu que, a més, incloïen la possibilitat de la separació de forma unilateral, ja que es superava el model federal clàssic que representaven els EUA o Suïssa per passar a configurar un estadi superior en l'organització nacional de l'Estat. Rovira i Virgili es mostrava convençut que el nou model havia donat lloc a una original integració entre nacions i pobles. Respecte a les nacions, l'Estat soviètic havia permès forjar quatre estats, un per a cadascuna de les quatre nacions que formaven l'URSS: la russa, la ucraïnesa, la georgiana i l'armènia. La resta d'estats federats de l'URSS estaven formats per pobles, cadascun dels quals disposava de la seva pròpia sèrie de trets ètnics, culturals i lingüístics que, a més, els obrien les portes a la possibilitat que en el futur poguessin esdevenir també nacions. En definitiva, un nou model d'estat que tenia el seu origen en la Revolució d'Octubre i que es presentava com la vessant més moderna i eficaç de resolució nacional.²⁷

Si l'element cultural presentà aquests aspectes de modificació dins de la trajectòria de la generació de la Revolució Russa, la dimensió política destacà per l'enfortiment del comunisme heterodox durant el conjunt dels anys trenta. En primer lloc, en alguns casos refusà el vincle amb la III Internacional perquè interpretava que aquest organisme representava la pèrdua de l'essència de la Revolució d'Octubre de 1917, com seria, per exemple i entre d'altres, el cas del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM), o bé perquè, directament, no trobaven la necessitat de relacionar-s'hi, ja que consideraven que la transformació de la realitat interna catalana era la seva prioritat i no pas la vinculació amb l'esfera internacional, com seria el cas del Partit Proletari, posteriorment Partit Català Proletari (PCP). En segon lloc hi havia les diferents formacions polítiques que, sense criticar l'URSS stalinista, mantindrien una relació que no es podia considerar institucional amb el món soviètic i que, a més, seria criticada des de les files de la III Internacional. El cas més evident en aquest sentit va ser el del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC). Es tractava d'un nou tipus de

---

²⁷ Les valoracions d'aquest autor van ser recollides en el volum ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Viatge a la URSS*. Barcelona, Edicions 62, 1968, p. 23-35 i 38-59.

partit marxista, concretament un partit resultant de la fusió de sectors comunistes i socialistes que tenien com a bandera el marxisme, l'antifeixisme i el nacionalisme, que veia en la Revolució d'Octubre una de les seves arrels i que es considerava unilateralment adherit a la III Internacional. No obstant això, aquest organisme internacional no reconeixia el PSUC com a membre oficial, ni l'identificava com una formació comunista ortodoxa. En tercera instància, Catalunya desenvolupà un cos sòlid de comunisme heterodox antiestalinista que, com era d'esperar, considerava l'URSS stalinista com una degeneració de l'esperit de la Revolució d'Octubre de 1917 i exigia el retorn als principis leninistes amb els quals s'identificaven els esdeveniments de 1917. En aquest sentit, el POUM en seria el millor exponent. I, finalment, es visqué una notable multiplicitat de formacions polítiques en l'esfera comunista catalana —set entre 1931 i 1939— que eren evidència de la vitalitat d'aquest col·lectiu, però també del seu sectarisme i limitat impacte social —excepte durant els anys de la Guerra Civil i no de la mateixa manera entre tots els seus protagonistes.²⁸

Deixant de banda tots aquests aspectes que hem comentat, caldria valorar també que la generació de la Revolució Russa va poder constatar que aquella revolució esdevenia un subjecte material a Catalunya durant els anys de la Guerra Civil. El factor determinant que ho va fer possible fou l'arribada de l'ajuda i soviètica i la participació de l'URSS en el conflicte al costat de la República espanyola. Això es va traduir en l'establiment del consolat soviètic a Barcelona l'1 d'octubre de 1936, així com l'arribada de recursos alimentaris, i en menor mesura armamentístics, a Catalunya. Molts catalans personificaran la Revolució Russa en Vladímir Antónov-Ovséienko, la figura que havia encapçalat l'assalt del Comitè Militar Revolucionari al Palau d'Hivern la nit del 25 al 26 d'octubre de 1917 i que ara exercia com a cònsol de l'URSS a Barcelona. Al seu costat, l'arribada d'un vaixell de càrrega soviètic, el *Zirianin*, al port de Barcelona el 14 d'octubre de 1936 es convertí en la segona materialització de la Revolució Russa per a molts catalans, acompanyada posteriorment per l'arribada d'un altre vaixell, el *Rion*, el gener de 1937. Tanmateix, el moment de màxima eufòria es produí durant la celebració dels actes commemoratius del XIX aniversari de la Revolució Russa que tingueren lloc a Barcelona el novembre de 1936. No solament participaren totes les forces polítiques i sindicals catalanes en una manifestació multitudinària, l'assistència a la qual es va xifrar entre 300.000 i 500.000 persones, sinó que també hi estigueren presents la major

---

²⁸ Així ha estat plantejat, i ampliat, a PUIGSECH, Josep. *op. cit.*, p. 181-199.

part de les organitzacions civils catalanes, el Govern de la Generalitat i el cònsol soviètic a Barcelona. Tanmateix, la negativa evolució militar per als interessos republicans i, especialment, l'impacte dels Fets de Maig farien que aquesta celebració fos molt més limitada el novembre de 1937. I, de fet, esdevindria residual —per no dir pràcticament inexistent— el novembre de 1938, en un context en què la Guerra Civil ja estava pràcticament perduda per als republicans catalans.²⁹

Finalment, la generació de la Revolució Russa tancà el cercle sobre la Revolució de la mateixa manera com l'havia iniciat el 1917, és a dir, al voltant del debat sobre quin tipus d'interpretació es podria fer d'aquell esdeveniment. Els anys de la Guerra Civil van ser prolífics a l'hora de generar una segona onada interpretativa sobre els esdeveniments ocorreguts el 1917 a Rússia i, per extensió, la seva evolució en forma d'Estat soviètic. La clau d'aquesta nova onada es trobà en l'eclosió d'un ampli procés revolucionari a la rereguarda catalana, on cada força política i sindical interpretava i apostava per un model revolucionari propi que, en bona mesura, intentava legitimar —en alguns casos amb més intensitat que en altres— a través de la Revolució Russa.

El PSUC la considerava una revolució proletària que havia aconseguit la llibertat del poble rus i havia edificat un món nou. I era precisament aquesta llibertat l'argument que utilitzava per desmarcar-se de la possibilitat de dur a terme una revolució obrera a Catalunya en aquell moment. L'esquema que s'aplicava per arribar a aquesta afirmació partia de la consideració que la llibertat que Rússia havia aconseguit des de 1917 era la mateixa llibertat per la qual es lluitava a Catalunya en la Guerra Civil Espanyola, ja que en tots dos casos es tractava d'una lluita contra l'agressió internacional. Per tant, el procés català de 1936 i el rus de 1917 tenien com a vas comunicant la lluita per la llibertat i, per tant, l'establiment d'una revolució obrera no podia considerar-se l'objectiu prioritari a curt termini.

En canvi, des de la visió del POUM era valorada com una revolució proletària que, a més, tenia nombrosos punts de contacte amb la situació de Catalunya i, també, de la resta d'Espanya. Des de la seva perspectiva, la Revolució d'Octubre havia estat una revolució proletària. En clau interna, havia derrotat la burgesia russa i la contrarevolució europea que li havia donat suport, a més d'implementar una dictadura del proletariat

---

²⁹ Aquests aspectes es poden resseguir especialment a PUIGSECH, Josep. *Falsa leyenda del Kremlin. El consulado y la URSS en la Guerra Civil española*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2014, p. 85-96, 127-135 i 196-199.

en forma de república de soviets. I, en clau internacional, havia generat un referent mundial que mostrava quin era el camí que havien de seguir les forces obreres que aspiressin a aplicar un projecte revolucionari i que es distanciessin de les posicions socialdemòcrates. Aquest esquema que definia la Revolució Russa com una revolució proletària dual, ja que no només marcava una trajectòria en clau interna russa sinó que tenia una dimensió internacional, tenia ara la seva continuació natural a Catalunya i, per extensió, a la República espanyola. El POUM apostava, doncs, pel desenvolupament immediat d'una revolució proletària a Catalunya i a la resta del territori republicà espanyol seguint el model que havia establert la Revolució d'Octubre de 1917.

Com en el cas del POUM, qui també la considerava una revolució proletària era l'anarcosindicalisme. La CNT no tenia cap mena de dubte sobre aquesta categorització, ni sobre la transformació social que havia generat a Rússia i, posteriorment, a l'URSS. Tanmateix, no era la vessant amb la qual s'identificaven. Certament, no rebutjaven el model rus, però tampoc s'hi veien reflectits. La Revolució Russa era una de les variants possibles de la revolució proletària, però no pas la que ells defensaven. De fet, no deixaven cap mena de dubte a l'hora de recalcar que el model de revolució proletària que defensaven requeria unes dosis llibertàries que la Revolució Russa no havia tingut. Tanmateix, com dèiem, això no la invalidava com un subjecte revolucionari a qui la CNT li reconeixia l'estatus, ni tampoc els progressos materials que se n'havien derivat —el desenvolupament econòmic i social. Molt menys encara es discutia el suport anarcosindicalista a l'URSS en forma de l'ajut internacional que aquest estat donava a la República, en primer lloc com a estat que s'havia situat militarment al costat de la República i, en segon lloc, a través de la denúncia que havia dut a terme sobre la farsa del Comitè de No-intervenció i la tolerància que tant el Govern britànic com el francès permetien a la intervenció militar alemanya i italiana al costat de les forces sollevades. No obstant això, també eren crítics amb les autoritats revolucionàries soviètiques. Primer, pel que fa a la forma. La CNT reconeixia el paper de Lenin i Stalin en la Revolució Russa. Però, alhora, no rebutjaven aplicar-li també aquest estatus a Lev Trotski, a qui consideraven una de les figures centrals de les jornades revolucionàries del 1917 al costat de Lenin. I, segon, pel que fa al fons. A diferència del que hem vist en el període 1917-1918, els cenetistes denunciaven les persecucions que els anarquistes patien a l'URSS stalinista.³⁰

---

30 Una reconstrucció més específica de les interpretacions de la Revolució d'Octubre durant els anys de la Guerra Civil Espanyola es troben a PUIGSECH, Josep. *op. cit.*, p. 221-226;

Aquest darrer episodi constata que la generació de la Revolució Russa no fou una generació ni passiva ni acrítica. Al contrari. Hem vist com des del primer moment es situà enfront els esdeveniments d'octubre de 1917 i manifestà els seus punts de vista, no sempre coincidents. I no només això, la dinàmica general que caracteritzà l'esfera de simpaties, empaties i identifications amb el món sorgit de la Revolució d'Octubre de 1917 fou un món caracteritzat per la via heterogènia i, per tant, una via de contrast respecte a la dinàmica ortodoxa que caracteritzava el món russosoviètic. Una empremta que, sense cap mena de dubte, mostra com la generació de la Revolució Russa va ser una generació amb majúscules.

Bibliografía

- AVILÉS, Juan. *La fe que vino de Rusia. La revolución bolchevique y los españoles (1917-1931)*. Madrid, Biblioteca Nueva, 1999.
- BONAMUSA, Francesc. *Andreu Nin y el movimiento comunista en España (1930-1937)*. Barcelona, Anagrama, 1977.
- BREU, Ramon. *La Catalunya soviètica. El somni que venia de Moscou*. Badalona, Ara Llibres, 2011.
- CASANOVA, Julián (coord.). *Tierra y libertad. Cien años de anarquismo en España*. Barcelona, Crítica, 2010.
- DA. *Andreu Nin i el socialisme*. Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1999.
- DURGAN, Andy. *Comunismo, revolución y movimiento obrero en Cataluña 1920-1936. Los orígenes del POUM*. Barcelona, Laertes, 2016.
- ELORZA, Antonio; BIZCARRONDO, Marta. *Queridos camaradas. La Internacional Comunista y España, 1919-1939*. Barcelona, Planeta, 1999.
- FAULKNER, Neil. *La Revolución Rusa. Una historia del pueblo*. Barcelona, Pasado y Presente, 2017.
- FONTANA, Josep. *El siglo de la revolución. Una historia del mundo desde 1914*. Barcelona, Crítica, 2017.
- GARRIDO, Magdalena. «El impacto internacional de la Revolución de Octubre. Aproximación a los movimientos a favor y en contra de la Rusia soviética», a *Nuestra Historia. Revista de Historia de la FIM*, núm. 4 (2017).

PUIGSECH, Josep. «El imaginario de la Revolución rusa en la Guerra Civil Española», i ANDRADE, Juan; HERNÁNDEZ SÁNCHEZ, Fernando (ed.). *1917. La Revolución rusa cien años después*. Madrid, Akal, 2017, p. 391-404.

- HOBBSAWM, Eric. *Historia del siglo xx*. Barcelona, Crítica, 1995.
- MIÉVILLE, China. *Octubre*. Madrid, Akal, 2017.
- NAVARRA, Andreu. *El espejo blanco. Viajeros españoles en la URSS*. Madrid, Fórcola, 2016.
- PAGÈS, Pelai. *Andreu Nin. Una vida al servei de la classe obrera*. Barcelona, Laertes, 2008.
- PUIGSECH, Josep. *Falsa leyenda del Kremlin. El consulado y la URSS en la Guerra Civil española*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2014.
- La Revolució Russa i Catalunya*. Vic, Eumo, 2017.
- «El imaginario de la Revolución rusa en la Guerra Civil Española», a ANDRADE, Juan; HERNÁNDEZ, Fernando (ed.). *1917. La Revolución rusa cien años después*. Madrid, Akal, 2017.
- RISQUES, Manel (dir.). *Historia de la Catalunya contemporània*. Barcelona, Pòrtic, 1999.
- RIU-BARRERA, Eduard (ed.). *Viatge a la Rússia soviètica. Visions catalanes de l'URSS (1920-1941)*. Barcelona, L'Avenç, 2017.
- ROVIRA, Antoni. *Viatge a l'URSS*. Barcelona, Edicions 62, 1968.
- SHUBIN, Aleksandr. *Старт Страны Советов. Революция. Октябрь 1917 - март 1918 (Start Stranii Sovetov. Revoliutsiia. Oktiabr 1917 - mart 1918)*. Sant Petersburg, Piter, 2017.
- TERMES, Josep. *Historia del catalanisme fins al 1923*. Barcelona, Pòrtic, 2000.
- UCELAY, Enric; ESCULIES, Joan. *Macià al país dels soviets*. Barcelona, Edicions de 1984, 2015.
- VEIGA, FRANCISCO; MARTÍN, Pablo; SÁNCHEZ, Juan. *Entre dos octubres. Revoluciones y contrarrevoluciones en Rusia (1905-1917) y guerra civil en Eurasia*. Madrid, Alianza, 2017.
- WADE, Rex. *1917. La Revolución Rusa*. Madrid, La esfera de los libros, 2017.

Publicacions periòdiques

Lucha, La
Publicidad, La
Socialista, El
Solidaridad Obrera
Veü de Catalunya, La

LA INFLUÈNCIA DE LA REVOLUCIÓ RUSSA A ESPANYA

Josep Sánchez Cervelló

Universitat Rovira i Virgili. Centro de Estudios sobre los Conflictos Sociales

Resum. La Revolució Russa tingué una gran influència a Espanya: des del centre esquerra i el Partit Republicà Català, que liderava Marcel·lí Domingo, fins a la CNT, la UGT i el PSOE es van plantejar integrar-se a la III Internacional, creada per Lenin el 1919. També els rabassaires catalans i, especialment, els jornalers andalusos veieren en el decret sobre la terra, aprovat al II Congrés dels soviets al novembre de 1918, la solució al problema de les injustícies dels camperols. I és cert que les remors de la Revolució Russa agitaren els pagesos en l'anomenat trienni bolxevic.

El PSOE i la UGT foren els que patiren més per mantenir la unitat i cohesió de les organitzacions, profundament debilitades per l'actitud de la II Internacional, que, malgrat els discursos i congressos favorables a la pau i contraris a la guerra imperialista, no aconseguí fer triomfar els seus projectes. El PSOE patí dues escissions: la de les Joventuts Socialistes, que donaren lloc al Partit Comunista Espanyol (abril de 1920), i la del PCOE (abril de 1921). Però les esperances que amb la Revolució el món seria millor s'esvaïren quan l'agost de 1939 se signà el pacte Mólotov-Ribbentrop.

Paraules clau: Comintern, PSOE-UGT, CNT, Revolució Russa, partits comunistes, Espanya.

Abstract. The Russian Revolution exerted a great influence over Spain; parties across the left of the political spectrum, from the centre left and the Catalan Republican Party led by Marcel·lí Domingo, to the CNT, the UGT and the PSOE, proposed joining the 3rd International created by Lenin in 1919. In addition, Catalan sharecroppers and, in particular, Andalusian day-labourers saw, in the land decree approved by the Second Congress of Soviets in 1918, the solution to the injustices suffered by rural labourers. It can also be stated that the reverberations of the Russian Revolution agitated rural workers during the immediate three years after the Bolshevik Revolution.

The PSOE and the UGT found it hardest to maintain the unity and cohesion of their organisations, which were profoundly weakened by the attitude of the 2nd International and its failure to implement its projects, despite its discourses and congresses in favour of peace and against imperialism. The PSOE underwent two schisms when first the Socialist Youth split from the party in April 1920 (later becoming the Spanish Communist Party), followed by the PCOE in April 1921. Ultimately, hopes that the Revolution would make the world a better place evaporated in 1939 with the signing of the Molotov-Ribbentrop pact.

Key words: Comintern, PSOE-UGT, CNT, Russian Revolution, Communist parties, Spain.

Introducció

La península Ibèrica està a més de 3.000 quilòmetres de distància de Rússia. Per tant, inicialment, la influència de la Revolució fou escassa. Amb tot, entre 1927 i 1929, van començar a aparèixer a Espanya els primers treballs sobre el procés revolucionari, que eren essencialment periodístics i pretenien només interpretar el moment i no el procés històric. D'aquests llibres, cap es va referir al seu impacte a Espanya i, en general, es caracteritzaren per fer èmfasi en la idea que la Rússia revolucionària havia perdut el nord, per tal com acabà amb la propietat privada, la família, la religió, l'ordre social, etc. A més, procuraven convèncer el públic del «mal roig».¹ Per això es publicà una interminable llista d'obres que demonitzaven el bolxevisme. I, per descomptat, en aquests textos sempre es presentaven reflexions sobre la impossibilitat que a Espanya es pogués implantar un canvi de règim d'aquestes característiques. Però aviat es començaren a publicar estudis de més entitat sobre el procés revolucionari, tot i que majoritàriament eren cròniques de viatge o visions periodístiques més que reflexions sobre el procés revolucionari.

Sofia Casanova (A Coruña 1861-Poznan 1958) fou l'única corresponent espanyola que era a Sant Petersburg quan esclatà la insurrecció. Treballava per a l'ABC i va viure en directe la presa del Palau d'Hivern i la Revolució d'Octubre de 1917. En la seva primera crònica escrigué: «Ahir, a les quatre de la tarda, vaig veure passar les patrulles dels cadets i les peces d'artilleria cap al Palau des de la ràdio del govern, em vaig acostar al pont

---

¹ Exemple d'això foren: BEOBIDE, Ricardo de. *Los bolcheviques: pinceladas trágicas de la Revolución Rusa*. Barcelona, Librería Salesiana-Sarria, s. d.; CHESSIN, Serge. *La locura roja: aspectos y escenas de la Revolución Rusa (1917-1918)*. Barcelona, Seix & Barral, 1921.

Litíeyne per veure els vaixells ancorats al Neva. L'emoció en aquest punt de la ciutat era extrema, la multitud proletària que esperava ordres dels senyors de la guerra venia dels suburbis poblats i, sota les jaquetes dels homes, es veien les armes que els havien distribuït la nit anterior.»²

1. Espanya davant la Revolució d'Octubre

Els esdeveniments de Rússia van espantar el rei Alfons XIII, fins al punt que quinze dies després de la caiguda dels tsars va suspendre les garanties constitucionals, temorós del potent moviment obrer i de la seva creixent activitat. De fet, a l'estiu de 1917, es van produir a Espanya tres esdeveniments de gran importància que provocaren una tensió sociopolítica considerable, que feu trontollar el govern i el sistema de la Restauració: les Juntes de Defensa,³ l'Assemblea de Parlamentaris i la vaga general revolucionària.

La primera fase del cicle contestatari va ser protagonitzada pels militars, afectats per la convulsió econòmica produïda per la Gran Guerra, que havia perjudicat el nivell de vida del funcionariat civil i militar. Llavors recorregueren a solucions corporatives: la creació de juntes en la totalitat de l'administració pública per defensar-se contra el creixent deteriorament de la capacitat adquisitiva.⁴ Alfons XIII, obsessionat per la Revolució Russa, acabà ordenant al ministre de Defensa, el general Manuel Aguilera, la dissolució d'aquestes juntes.

Per un altre cantó la Lliga Regionalista, que representava els interessos de la burgesia industrial i financera de Catalunya, defensava que Espanya només podia recobrar la seva antiga glòria com una nació de nacions si era liderada per la més dinàmica: Catalunya. Això era així perquè percebia l'Estat com a reticent a defensar els interessos industrials del Principat i com a instrument de les classes terratinents del centre i el sud d'Espanya. La Lliga volia reformar la monarquia i acabar amb els governs de torn dinàstic. En aquest context, el 15 de juny de 1917, la Lliga Regionalista publicà un manifest al·legant que la insubordinació militar impossibilitava de continuar amb un règim basat en la ficció electoral. El govern, llavors, forçà la suspensió de les garanties constitucionals i, estant les Corts tan-

² ABC, 19/01/1918, p. 3.

³ Moviment sindical corporatiu de l'Arma d'Infanteria.

⁴ VILLACORTA BAÑOS, FRANCISCO. *Profesionales y burócratas. Estado y poder corporativo en la España del Siglo xx, 1890-1923*. Madrid, Siglo XXI, 1989, p. 372-373.

caades, la Lliga convidà tots els diputats a reunir-se, el 19 de juliol, en una assemblea a la Ciutat Comtal. La iniciativa fou avalada per republicans i socialistes. Hi acudiren 55 diputats i 13 senadors i aprovaren resolucions de gran abast, abans de ser dissolts per la policia: la denúncia del règim oligàrquic; la necessitat de l'eleger unes corts constituents, per a un govern que representés la voluntat nacional, i la creació de tres comissions: una per estudiar una reforma constitucional que inclouria l'autonomia per a les regions que ho desitgessin; una altra per valorar la defensa nacional, l'ensenyament i l'administració de justícia, i la tercera per buscar solucions urgents als problemes socioeconòmics.⁵

De fet, les circumstàncies especials creades per la neutralitat espanyola a la Gran Guerra propiciaren un boom exportador cap als dos bàndols contendents, que passava per vendre des de primeres matèries fins a manufactures: tèxtils catalans i productes siderúrgics bascos, entre d'altres. Aquest comerç comportà un superàvit de la balança comercial que beneficià especialment la burgesia industrial o comercial i l'oligarquia terratinent i financera. En canvi, els treballadors es veieren perjudicats, ja que els preus es dispararen, i els salaris s'estancaren, tot i que el proletariat urbà i industrial tingué més capacitat organitzativa per pressionar els patrons i mantenir uns jornals que acompanyessin la inflació. En canvi, al camp —especialment a l'andalús— els jornalers sense terra passaren gana i els conflictes i la violència sovintejaren. Foren freqüents els aldarulls en ciutats com Màlaga, Alacant, Cadis, la Corunya i Barcelona, on es proclamà l'estat de guerra. En altres poblacions es produïren assalts a les botigues de queviures. També la petició d'amnistia per al comitè de vaga que havia organitzat la vaga general ferroviària, que estava empresonat a Cartagena, propicià xocs a tot Espanya, que acabaren damnant la llibertat per a tots els penats i processats de caràcter polític i social. El 25 de novembre i l'1 de desembre hi hagué mobilitzacions amb mítings i manifestacions a les principals ciutats de l'Estat. Entre les consignes dels manifestants es repetí de forma reiterada la de «Visca Rússia!», ja que allí s'havia consumat la Revolució proletària que, suposadament, conduiria a la salvació de la humanitat.⁶

---

5 ROMERO SALVADÓ, Francisco J. «España no era Rusia. La revolución española de 1917: anatomía de un fracaso». *Hispania Nova: Revista de Historia Contemporánea*, 15 (2017), p. 416-442.

6 FERNÁNDEZ ALMAGRO, Melchor. *Historia del reinado de Alfonso XIII*. Madrid, Sarpe, 1986, p. 30-31.

També la guerra imperialista que lliurava l'exèrcit espanyol al Rif castigava amb el reclutament els més pobres, ja que les classes benestants eludien el servei militar abonant «la quota». Però, sobretot, la desafecció de la ciutadania fou total un cop es conegué el desastre d'Annual (22 de juliol de 1921).⁷ La derrota es saldà amb 13.363 morts (10.973 d'espanyols i 2.390 indígenes que servien a l'exèrcit colonial). El rei, per defugir les seves responsabilitats, acabà imposant la dictadura de Primo de Rivera.⁸

2. El trienni bolxevic al camp andalús (1918-1920)

També la por al comunisme fou agitada entre els propietaris i els grans latifundistes d'Andalusia. La misèria al camp andalús (i també a l'extremeny) era molt gran i la repressió de la Guàrdia Civil, llegendària. Els conflictes sovintejaren a partir de 1918. Juan Díaz del Moral⁹ fou el que encunjà la denominació *trienni bolxevic* durant el període d'elevada convulsió revolucionària, que es visqué en aquella regió sota la direcció de la CNT i que, suposadament, hauria estat atada per les notícies del triomf de la revolució bolxevic. Tanmateix, això és més discutible.¹⁰ De fet, la professora Ángeles González assenyalà: «Tots els estudis realitzats tant a escala local com provincial desmenteixen el caràcter revolucionari de l'onada reivindicativa que s'estengué entre els jornaleros andalusos i, per contra, es posà de manifest que, malgrat l'existència d'un moviment vaguístic de gran intensitat i extensió, era de caire reformista i no pas revolucionari, i s'orientà a millorar les condicions de vida dels treballadors de la terra, a augmentar els salaris, etc.»¹¹ També Sánchez Marroyo, assenyalaria: «En el campo andaluz, donde tenían gran peso las organizaciones anarquistas, se alcanzó un elevado grado de tensión, especialmente en 1919. Provincias enteras estuvieron en permanente estado de agitación, conociéndose episodios de

---

7 GROM, Federico. «El impacto de la Revolución rusa en el movimiento obrero español», *La Izquierda. Diario*, 15/03/2017. <<https://www.laizquierdadiario.com/El-impacto-de-la-Revolucion-rusa-en-el-movimiento-obrero-espanol>> [17/11/2017]

8 MIGUEL FRANCISCO, Luis. *Morir en África: la epopeya de los soldados españoles en el Desastre de Annual*. Barcelona, Crítica, 2014.

9 Díaz del Moral, Juan. *Historia de las agitaciones campesinas andaluzas*. Madrid, Alianza Editorial, 1967.

10 Vegeu: TUÑÓN DE LARA, Manuel; ELORZA, Antonio; GARCÍA DELGADO, José Luis. (dir.). *Historia de las agitaciones campesinas andaluzas* (1929). Maurice, J. *A propósito del trienio bolchevique*, a *Crisis de la Restauracion*, Madrid, Siglo XXI, 1986, p. 337 i següents.

11 GONZÁLEZ, Ángeles. «La construcción de un mito. El Trienio Bolchevique en Andalucía», p. 165-204. <http://institucional.us.es/revistas/contemporanea/9_10_1/art_9.pdf> [17/12/2017]

gran violencia. En Córdoba se celebró un congreso de sociedades obreras agrícolas que estableció, como principal reivindicación, que las tierras de los municipios y del Estado y una parte de las grandes fincas se diesen en usufructo permanente para su explotación a las organizaciones proletarias. Además, como reivindicaciones mínimas, figuraban la jornada de ocho horas en el campo, la fijación de salarios por comités paritarios y que los grandes propietarios tomasen a su cargo a los trabajadores parados. Era una visión realista, alejada del mítico reparto de tierras.»¹²

Durant aquest període de conflictivitat hi hagué a Andalusia un augment d'afiliacions a la CNT, que arribà a tenir 100.854 militants el desembre de 1919, d'un total de 550.000 que tenia en tot l'Estat.¹³ Per la seva banda, la Federació de Treballadors de la Terra de la UGT, el 1920, comptava amb 67.000 militants a Andalusia i 25.000 a Extremadura.¹⁴ Aquesta visió reformista dels conflictes agraris s'evidencià també arran de les demandes del vaguistes que s'expliciten a l'Institut de las Reformes Socials (IRS).

Les enquestes de l'IRS assenyalaren l'impacte de les vagues al camp andalús: «Numeroso fue en extremo el movimiento huelguístico desarrollado en la región andaluza durante el año 1919 por lo que se refiere a los obreros del campo. El Instituto ha podido adquirir datos de muchos de estos conflictos, según puede verse en la 'Tabulación general de las huelgas', figurando en primer término las provincias de Jaén, Córdoba y Sevilla. Por su parte, el Gobierno, para prevenir las dificultades de carácter social que pudieran producirse para la obtención de las cosechas, dictó el Real Decreto de 30 de abril de 1919 conteniendo disposiciones protectoras, como eran la creación de Juntas de carácter mixto para regular las condiciones del trabajo y su justa remuneración, que habían de funcionar como Consejos de conciliación, dando también preferencia a los obreros de la localidad sobre los forasteros, estimulando el seguro de las cosechas y pudiendo llegar los gobernadores civiles a proponer al Gobierno las medidas de urgencia que se estimen indispensables, en armonía con la Ley de Subsistencias, o en otros términos de mayor eficacia si fuere menester. Estas Juntas o Comisiones mixtas se constituyeron en diversos Ayuntamientos.»¹⁵

12 Sánchez Marroyo, Fernando. *La España del siglo xx: economía, demografía y sociedad*. Madrid, Akal, 2003, p. 276-277.

13 TUÑÓN DE LARA, Manuel. (dir.). *Historia de España. Revolución burguesa, oligarquía y constitucionalismo (1834-1923)*. Barcelona, Labor, 1987, p. 514.

14 *Actas del I Congreso de Historia de Andalucía, diciembre de 1976, Andalucía Contemporánea. Siglos XIX y XX*. Córdoba, Monte de Piedad y Caja de Ahorros de Córdoba, 1979, vol. I, p. 545.

15 Instituto de las Reformas Sociales. *Estadísticas de las huelgas. Memoria de 1919 y resumen estadístico del quinquenio 1915-1919, nº 17*, Madrid, Muniesa de los Ríos, 1922, p. 91.

Així doncs, malgrat que el camp andalús fou l'escenari principal de les protestes dels jornalers, el conflicte al camp esclatà a tot Espanya, en demanda de millors condicions laborals, augment salarial i reconeixement dels delegats sindicals. A continuació recollim les vagues que es produïren en els sectors agrícola, ramader i forestal durant els anys de més conflictivitat a Andalusia.

Quadre 1: Relació de vagues a Espanya (1918-1921)

Any	Vagues	Sector	%
1917	176	Agrícola, ramader i forestal	17,05
1918	501	Agrícola, ramader i forestal	17,97
1919	403	Agrícola, ramader i forestal	20,60
1920	424	Agrícola, ramader i forestal	18,30
1921	233	Agrícola, ramader i forestal	16

Font: Instituto de las Reformas Sociales, 1917, 1918, 1919, 1920 i 1921.

I, donat que el camp andalús fou l'escenari de la conflictivitat més elevada, també s'han elaborat els següents quadres que mostren les poblacions on tingueren lloc les vagues, i els objectius que els treballadors volien assolir.

**Quadre 2. Conflictivitat al camp andalús el 1917:
vagues per poblacions**

Província	Població en vaga	Motius de la vaga
Almeria	Purchena	Augment salarial
Cadis	Arcos de la Frontera	Augment salarial i reducció de la jornada laboral
	Bornós	Augment salarial i reducció de la jornada laboral
Còrdova	Castro del Rio	Augment salarial
Huelva	Santa Olalla de la Cala	Augment salarial
	Escacena	Augment salarial
Jaén	San Esteban del Puerto	Augment salarial

Font: Instituto de las Reformas Sociales, 1917, op. cit., p. 39.

**Quadre 3. Conflictivitat al camp andalús el 1918:
vagues per poblacions**

Província	Població	Motius de la vaga	
Cadis	Sanlúcar de Barrameda	Augment salarial	
	Arcos de la Frontera	Augment salarial	
	Jerez	Augment salarial	
Còrdova	Benamejí	Augment salarial	
	Doña Mencía	Augment salarial	
	Espejo	Augment salarial	
	Monterrey	Augment salarial	
	Montilla	Augment salarial	
	Pedroche	Augment salarial	
	La Rambla	Augment salarial	
	Valanzuela	Augment salarial	
	Adamuz	Augment salarial	
	Baena		Una per reglamentar les condicions de treball
			Una per reduir la jornada i millorar el jornal
	Bujalance		Una per reglamentar les condicions de treball
			Una per reduir la jornada i millorar el jornal
	Cabra		Una per reglamentar les condicions de treball
			Una per reduir la jornada i millorar el jornal
	Carcabuey		Augment salarial i reducció de la jornada
	Castro del Río		Augment salarial
	Fernández Núñez		Augment salarial i reducció de la jornada
	Montoro		Augment salarial
	Monturqui		Augment salarial
	Nueva Carteya		Augment salarial i 8 hores de jornada
	Posadas		Augment salarial i 8 hores de jornada
	Pozoblanco		Augment salarial i 8 hores de jornada
Puente Genil		Augment salarial i 8 hores de jornada	
Rute		Millorar les condicions de treball	
Sevilla	Sevilla	Reduir la jornada i millorar el jornal	
	Huévar	Augment salarial	
	Alcalá del Río	Acabar amb el preu fet	

Província	Població	Motius de la vaga
Granada	Atarge	Augment salarial
	Montefrío	Augment salarial i reducció de la jornada
Huelva	Escacena, Higuera de la Sierra	Augment de salarial
Jaén	Mancha Real	Augment salarial i reducció de la jornada

Font: Instituto de las Reformas Sociales, 1918, op. cit., p. 128.

Quadre 4. Conflictivitat al camp andalús el 1919: vagues per poblacions

Província	Població	Motius de la vaga
Sevilla	Coripe	Augment de jornal
	Estepa	Augment de jornal
	Gelves	Augment de jornal
	Lora del Río	Augment de jornal
	Olivares	Augment de jornal
	Valencina	Augment de jornal
	Algaba	Augment de jornal i reducció de la jornada
	Aznalcóllar	Augment de jornal
	Benacazón	Augment de jornal
	Cantillana	Augment de jornal
	Espartinas	Augment de jornal
	La Algaba	Augment de jornal
	Sanlúcar la Mayor	Augment de jornal
	Valencina (2 vagues)	Augment de jornal
Constantina	Augment de jornal	
Cádiz	Aguilar de la Frontera	En les tres poblacions les demandes foren d'augment salarial i reducció de la jornada laboral. La Guàrdia Civil intervingué.
	Algeciras	
	Chipiona	
Granada	Albalote	Augment salarial i reducció de la jornada

Província	Població	Motius de la vaga
Jaén	Jaén	Augment salarial i jornada de 8 hores
	Alcalá la Real	Es feren tres vagues però no s'assenyalen els motius
	Arjona	Solidaritat
	Castillo de Loucobín	Augment salarial
	Fuensanta	Augment salarial
	Guarromán	Augment salarial
	Higuera de Arjona	Augment salarial
	Higuera de Calatrava	Augment salarial
	Huelma	Per despatxar obrers no associats
	Porcuna	Augment salarial
	Santiago de Calatrava	Augment salarial
	Sorihuela	Augment salarial
	Villanueva de la Reina	Augment salarial
	Jimena	Augment salarial
	Lupión	Augment salarial
Almería	Almería	Augment salarial
Còrdova	Puente Genil	Augment salarial i reducció de jornada
	Belalcázar	Compliment del contracte laboral
	Bujalance	Compliment del contracte laboral
	Fernán Núñez	Els propietaris suprimiren totes les feines agrícoles, per rebentar la vaga
	Azuel	Es feren dues aturades per augment salarial i hi intervingué la Guàrdia Civil
	Hornachuelos	Els propietaris suprimiren totes les feines agrícoles, per rebentar la vaga.
	La Rambla	Els propietaris suprimiren totes les feines agrícoles, per rebentar la vaga
	Montilla	Augment salarial

Font: Instituto de las Reformas Sociales, 1919, op. cit., p. 8.

**Quadre 5. Conflictivitat al camp andalús el 1920:
vagues per poblacions**

Província	Població	Motius de la vaga
Sevilla	Sevilla	Dues vagues per millores salarials
	Las Cabezas de San Juan	Augment salarial i reducció de jornada
	Arahal	Augment salarial
	Peñaflor	Augment salarial
	Montellano	Per aprovar les tarifes reglamentaries dels salaris
	Aznalcollar	Augment salarial
	Alcalá de Guadaira	Augment salarial i jornada de 8 hores
	Alcalá del Río	Suspensió de la feina a preu fet i rebuig de la utilització de màquines en la recol·lecció
	Brenes	Per despatxar obrers no associats
Dos Hermanas	Es feren dues aturades, la primera per augment de salari i reconeixement dels delegats sindicals, i la segona per augment de salari	
Cádiz	Alcalá de los Gazules	Augment de jornals
	Jérez	Augment de jornals
	San Roque	Augment de jornals, reducció de jornada, supressió del preu fet, reconeixement del Sindicat i reglamentació dels descansos
	Ubrique	Augment de jornals
	Castellar de la Frontera	Augment de jornals
Córdoba	Bujalance	Augment salarial
Huelva	Aroche	Augment salarial
Jaén	Jaén	Es feren dues vagues: per augment de salari, acabar amb el preu fet i amb la utilització de màquines
	Baeza	Augment salarial
	Guarromán	Augment salarial
	Ibros	Augment salarial

Província	Població	Motius de la vaga
Jaén	Jimena	Augment de salari i acabar amb el preu fet i la utilització de màquines
	Torredonjimeno	Dues vagues per augmentar els jornals
	Begjjar	Augment de salari i acabar amb el preu fet i la utilització de màquines
	Mancha Real	Augment dels salaris i reducció de la jornada
	Santiesteban del Puerto	Augment dels salaris
	Torreblasco Pedro	Augment dels salaris
	Alcaudete	Augment de salari i acabar amb el preu fet i la utilització de màquines
	Torre del Campo	Augment salarial
Málaga	Churriana	Augment salarial
	Alzoaina	Augment salarial
	Estepona	Augment salarial
	Fuengirola	Augment salarial

Font: Instituto de las Reformas Sociales, 1920, op. cit., p. 16.

Quadre 6. Conflictivitat al camp andalús el 1921: vagues per poblacions

Província	Població	Motius de la vaga
Còrdova	Baena	Contracte col·lectiu de treball
	Castro del Río	Contracte col·lectiu de treball i augment salarial
	Doña Mencía	Augment dels jornals, fixació de l'horari de treball, admissió preferent d'obriers de la localitat i cobrament del jornal els dies de vaga
	Santaella	Signatura de les bases de treball
Málaga	Fuengirola	Jornals a 4,50 pts.
Cadis	Arcos de la Frontera	Millorar les condicions generals de treball

Font: Instituto de las Reformas Sociales, 1921, op. cit., p. 56-113.

Tot i aquesta mobilització al camp, en cap de les vagues es qüestionà la propietat de la terra, ja que el que els treballadors prioritzaren, com ja s'ha dit, era aconseguir millorar les condicions laborals i els drets sindicals i implantar la jornada laboral de 8 hores. Per això, relacionar el trienni bolxevic amb aquestes vagues sembla més un recurs academicista i literari que un fet empíric. Això no vol dir que els sindicats agraris no discutissin sobre els ensenyaments de Rússia i que la Revolució Russa no suscités grans esperances entre les masses pobres de la ciutat i del camp. Tot i això, les mobilitzacions més importants es donaren a les grans ciutats, com la vaga ferroviària de 13 d'agost de 1917, que fou l'entrada en escena d'una classe obrera amb capacitat per guanyar conflictes com el de la Canadenca el 1919, que permeté establir la jornada de 8 hores. En aquest període la conflictivitat laboral assolí pics elevats de violència, especialment a Barcelona, coincidint amb els anys més crítics del pistolisme, que era emparat per l'Estat, des del Govern Civil.¹⁶

3. La por al comunisme: el fantasma que recorregué Europa

En paral·lel, la premsa de l'època exaltava els perills del comunisme i n'exagerava la importància per tal de mobilitzar els sectors conservadors i la classe mitjana. N'és un exemple el següent article: «El Gobierno no puede ignorar que en Barcelona hay cerca de mil sujetos de procedencia rusa, que hacen una activísima y solapada propaganda revolucionaria y que contribuye de muchas maneras a la agitación pública en la gran urbe, mezclándose traidoramente en todos los movimientos de opinión y estimulando su virulencia y gravedad. Colocados bajo el amparo de la ley, por aparecer pagando contribución como pequeños industriales, dedicados a la compraventa ambulante, desafían la vigilancia de las autoridades y se mueven con absoluta impunidad. Nadie les impide el libre acceso a todos los hogares ni la diaria y constante comunicación con las clases obreras. En las casas acomodadas entran para comprar a altos precios ropas usadas y toda suerte de objetos de uso familiar y casero, con lo que practican el espionaje perfecto y adquieren preciosas informaciones, y en las viviendas de los pobres ofrecen, y colocan siempre, por cantidades insignificantes, aquellas mismas ropas y objetos, dando toda clase de facilidades para el pago y tales muestras de galantería y afecto, que no hay transacción de esta

---

¹⁶ MIRÓ I ACEDO, Ivan; FERNÁNDEZ MONTES, Anna. *La economía social y solidaria en Barcelona*. Barcelona, Marge Books, 2016, p. 137.

clase que no termine con las manifestaciones más explícitas de amistad y gratitud por parte de los que se sienten halagados y favorecidos. Y así queda establecida una comunicación frecuente y justificada, que facilita el posterior trabajo de propaganda, Y abierto el camino por donde más tarde llegan los pequeños préstamos, la dádiva descarada y, al fin, la sugestión astuta para obtener colaboraciones criminales a la hora de la revolución social que se pretende provocar.

Así es como proceden casi todos los agentes bolcheviques en Barcelona; pero la propaganda se ejerce de otras mil maneras, y extendiendo enormemente su radio de acción dentro de las clases proletarias, sin reparar en medios ni en esfuerzos y sacrificios. Hasta en el seno de determinados organismos, cuya misión primordial es la de garantizar la paz pública y los derechos de la nación en (todos los órdenes, han intentado los bolcheviques hacer eficaces sus propagandas. Las enormes cantidades de dinero de que disponen los agentes facilitan el trabajo, y es tan visible ya el resultado de éste y tanto salen a la superficie sus métodos y consecuencias que la inquietud se ha apoderado de Barcelona, y ¿cómo es posible que permanezca inactivo el gobernador civil de aquella provincia, y la Policía se cruce de brazos ante un hecho de tan inusitada gravedad y que tan serios y acaso inmediatos peligros representa? [...] El sindicalismo de Barcelona, tal y como está organizado, es tan peligroso como el bolchevique, que puede ser en España germen de atrocidades como las de Rusia. No se parece a ninguna otra organización obrera española el sindicalismo catalán.»¹⁷

L'article reclamava, amb subterfugis, l'aplicació de la «lleï de fugues».

4. L'Església volgué apagar el foc de la conflictivitat social

La Conferència Episcopal, que en aquesta època impulsava els sindicats catòlics, patí la mobilització proletària i l'agitació al camp com un perill, especialment quan feia esforços per mobilitzar l'anomenat catolicisme social. Per això publicà el següent text, amb l'objectiu de generar acords entre els propietaris latifundistes i els jornalers apel·lant als comitès mixtos, per acordar que els convenis fossin justos per a ambdues parts, per tal d'impedir que les idees revolucionàries s'implantessin de forma duradora al camp. El text assenyalava: «Els bisbes d'Espanya dirigeixen una exhortació sentidíssima a tots els catòlics, plena de sol·licitud paterna, preveient el trasbalsament social que es farà si no aporten totes les classes socials la

---

17 «Un grave peligro el sindicalismo bolchevikista», *La Acción*, número 1037, 3/01/1919, p. 1.

seua bona voluntat per resoldre les qüestions en pau i concòrdia cristianes. Hem de reproduir-la, almenys en part, per manifestar la nostra més humil adhesió completa: “Amb el mateix caràcter d’urgència han d’acudir tots, rics, pobres, patrons, obrers... sufocar el foc social, on les sinistres flamarades ja han il·luminat el sòl patri, que tendeix a créixer amb mirades destructores. Els pontificis, els prelats espanyols, han assenyalat el perill i el seu remei; han posat de manifest els mals que afecten la classe proletària, les solucions catòliques a la qüestió social. Un dia i un altre no han cessat de clamar, demanant a tots una doble veu de justícia i de caritat, que inundi el camp de la lluita. Per satisfer les legítimes reivindicacions i apagar els odis injustos. I què fan els catòlics espanyols, la major part d’ells? Dormir un somni que sembla de mort, per despertar en la impotència; deixant lliure el camp al socialisme, que destruirà la còmoda posició que alguns han triat i arrossega cap als sindicats de resistència els mateixos treballadors catòlics.”¹⁸

5. La influència russa afectà, fins i tot, al centre esquerra

La mobilització de la classe obrera fou tan gran aquests anys que la radicalització social afectà fins i tot els partits republicans, que no eren de classe. Així, Marcel·lí Domingo, líder del Partit Republicà Català (PRC), fundat a Barcelona l’abril de 1917, tingué una participació activíssima en la vaga general d’aquell any. Els distintius d’aquesta formació política eren tres: el programa federal de Pi i Margall de 1894, el laïcisme i la modernització de la societat.

Domingo, en les seves intervencions parlamentàries, es distingí per la crítica a la guerra del Marroc i a les corrupteles de la institució militar. Per això, el rotatiu que dirigia, *La Lucha*, sofrí sovint el rigor de la censura i en diverses ocasions fou multat i tancat.¹⁹ Marcel·lí Domingo, a causa de la seva implicació en la vaga general, fou detingut en un vaixell de guerra ancorat al port de Barcelona, on va estar a punt de ser executat, malgrat que tenia immunitat parlamentària i que la detenció era il·legal. Les conseqüències d’aquest fet el marcarien per sempre: «La seva actuació tingué un component important d’ingenuïtat política, risc mal calculat i precipi-

18 «El Episcopado español ante los conflictos presentes», *Nuestra Emigración. Boletín de la Asociación Española de San Rafael para protección de emigrantes*. Any II, Madrid, gener de 1918, número 1, p. 5.

19 POBLET, Josep Maria. *La catalanitat de Marcel·lí Domingo*. Barcelona, Teide, 1978, p. 67-72.

tació, que no responien a intencions propagandístiques, sinó a un error de càlcul. El mateix Companys deixà constància, un temps després, que totes les advertències que feu a Domingo no serviren per a res. Tanmateix, Domingo encarnà el paper de 'màrtir del republicanisme', segurament sense saber-ho, i això el consagrà públicament com un dels màxims representant de l'oposició al règim, una càrrega simbòlica que ja no l'abandonaria.»²⁰

El radicalisme de Domingo fou acompanyat d'altres dirigents del partit com l'advocat Francesc Layret, que el 1919 aconseguí que el partit demanés ingressar a la Comintern, perquè creia que la Revolució Russa compaginava les llibertats nacionals i la justícia social. L'objectiu de Layret era fer del PRC un partit de classe, capaç de imposar-se al feble socialisme català. Però el 30 de novembre de 1920 el governador civil de Barcelona, Martínez Anido, en un intent d'escapçar la CNT, ordenà una detenció massiva de militants; entre d'altres foren empresonats Salvador Seguí i Lluís Companys, amb la intenció de deportar-los al penal de la Mola de Maó. «A les 6 de la tarda, Layret abandonà el seu domicili del carrer de Balmes, 26, per fer-se càrrec de la defensa dels detinguts però, en sortir al carrer, Fulgencio Ver, un jove d'uns vint anys li va disparar set vegades, diverses de les quals al rostre.»²¹ Després del seu assassinat, provocat pel Sindicat Lliure, el PRC s'oblidà de Rússia.²²

De fet, la mort de Layret, el confinament de Companys a Maó i la suspensió d'*El Pueblo* de Tortosa, principal òrgan del PRC, feren que aquest partit entrés en una crisi greu.²³

Si l'afectació de la influència russa fou substancial per al centre esquerra polític espanyol, que era on es situaven els corrents republicans, molt més impacte tingué entre les forces polítiques esquerranes i en l'àmbit sindical.

---

20 SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep. «Marcel·lí, una figura polièdrica i cristal·lina» a Sánchez Cervelló, J. (coord.). *Marcel·lí que torna*. Tarragona, Amics de l'Ebre, 1995, p. 72-73.

21 MARTÍN, ANDREU. «Pobre senyor Layret». *Sàpiens* [Barcelona], número 110, novembre de 2011, p. 18.

22 OLWER, Lluís Nicolau d'. *Democràcia contra dictadura: escrits polítics, 1915-1960*. Barcelona, IEC, 2007, p. 567.

23 SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep. «Marcel·lí, una figura [...]». *op. cit.* p. 256.

6. L'impacte en el camp anarquista

Teresa Abelló assenyalà: «La Revolución Rusa y la aparición de internacional afectaron profundamente al obrerismo español. Su impacto fue mayor en el sindicalismo anarquista, más combativo que el socialista. Los libertarios se entusiasmaron inicialmente con lo acontecido en Rusia, porque evidenciaba que la utopía era realizable, y quisieron ver la revolución bolchevique como 'la definitiva' revolución social. En algunos sectores se justificó el autoritarismo y la violencia represiva como elementos transitorios.»²⁴ Per la seua part, el cronista anarquista Gómez Casas escrigué: «Luego que los bolcheviques conquistaron en octubre de 1917 el Palacio de Invierno, las noticias de este asombroso acontecimiento fueron llegando a España y empezaron a filtrarse por todas partes y, naturalmente, la campaña andaluza no podía quedar fuera de este impacto. La Revolución Rusa efectuó un verdadero deslumbramiento en todos los sectores obreros del país y en todas las regiones. Tampoco el anarcosindicalismo escapó a este contagio». El també historiador anarquista Manuel Buenacasa referí: «Para muchos de nosotros, diría para la mayoría, el bolchevique ruso era un semidiós, portador de la libertad y de la felicidad común. Y luego, ¿Quién en España, siendo anarquista, desdeñó el motejarse a sí mismo bolchevique? Hubo pocos a quienes no cegara el foganazo de la gran explosión.»²⁵

El II Congrés de la CNT, celebrat el desembre de 1919, decidí que els obrers de les fàbriques d'armes i municiones es neguessin a fabricar materials destinats a la lluita contra l'Exèrcit Roig i assumí l'obligació de declarar la vaga general en cas que el Govern tractés d'enviar tropes a Rússia.

Al seu torn, el IV Congrés Nacional d'Obrers Agricultors i Similars (Federació Nacional d'Agricultors), de caràcter confederal, que es feu a València el desembre de 1918, va acordar per unanimitat «felicitar els camperols russos per haver portat a la pràctica el nostre lema 'La terra per als que la treballen', i va aprovar la resolució que: «els pagesos espanyols declararien la vaga general si el Govern intentava intervenir contra els revolucionaris russos».²⁶

---

24 ABELLÓ, Teresa. *El movimiento obrero en España, siglos XIX y XX*, Barcelona, Hipòtesi, 1997, p. 99.

25 Gómez Casas, Juan. *Historia del anarcosindicalismo español: epílogo hasta nuestros días*. Madrid, Malatesta, 2006, p. 119.

26 Historia del Partido Comunista de España (Versió abreujada 1960): <http://www.pce.es/descarga/historia_pce_version1960_reducida.pdf> [26/11/17]

Inicialment la Confederació Nacional del Treball (CNT) es plantejà, condicionalment, l'entrada a la Comintern, en el congrés que es va celebrar a Madrid al Teatre Comèdia al desembre de 1919. De fet, la divisió del sindicalisme anarquista va impedir-ne la integració, tot i que la majoria dels delegats avalaren inicialment la proposta, tot i que amb la condició que es respectés la ideologia anarquista de la Confederació. Tanmateix, això no va ser possible perquè els dirigents bolxevics imposaren que, per entrar a la Comintern, era imprescindible acceptar les vint-i-una condicions que els russos havien redactat per separar les organitzacions reformistes de les revolucionaries. Davant d'aquest plantejament, els anarquistes feren la Conferència Nacional de Saragossa, l'11 i 12 de juny de 1922, en la qual van decidir abandonar definitivament la Comintern i reforçar els vincles amb l'Associació Internacional dels Treballadors (AIT).

En aquest conclave, per assegurar-se que era una bona decisió, es va acordar que una delegació anés a Moscou i veiés la realitat del procés revolucionari per poder avaluar-lo fefaentment i prendre així una decisió definitiva. Per a això, es van escollir tres delegats per anar a Rússia: el primer que va aconseguir entrar al país va ser Àngel Pestaña, director del rotatiu *Solidaridad Obrera* i un dels màxims dirigents de la CNT; els altres dos hi van entrar més tard.²⁷

7. Pestaña contra el control comunista de la Revolució

Per aprofitar el viatge, que tenia una durada d'uns tres mesos, perquè era molt difícil entrar al país pel setge imposat per les potències occidentals, s'hi quedà seixanta dies. Àngel Pestaña aviat quedà desenganyat de la Revolució i participà en el II Congrés de la Comintern, celebrat a Moscou (del 19 de juliol al 7 d'agost de 1920). Assenyalà: «Si creiem a tots els oradors que m'han precedit en l'ús de la paraula, la revolució a Europa i en tot el món queda supeditada a l'organització dels partits comunistes en tots els països. S'ha afirmat, però sense proves que puguin convèncer, almenys a mi, i si no hi ha proves no són hipòtesis raonables, que sense el Partit Comunista no hi ha revolució, ni es destruirà el capitalisme, i les classes treballadores mai no conqueriran el dret a ser lliures. Afirmació gratuïta i fora de lloc per les seves pretensions, ja que amb això es vol negar la història i la gènesi de tots els moviments revolucionaris que la humanitat ha realitzat en el lent i penós camí que recorre per apropar-se a la seva felicitat.

---

27 <<http://www.estelnegre.org/anarcoefemerides/1106.html>> [19/11/2017]

Ens han dit: Mireu a Rússia; contempleu aquest bell espectacle; hau-reu d'admirar l'exemple i hi trobareu la confirmació pràctica dels nostres arguments. I jo dic: què hem d'admirar? Quina és la contemplació que ens proposem? Aquí no veiem més que una revolució ja feta i l'assaig d'un sistema d'organització social, però els resultats no són suficientment clars perquè en fem deduccions.

S'han oblidat una cosa molt essencial, el més essencial perquè els vos-tres raonaments tinguin la força que es pretén. Han oblidat de demos-trar-nos si va ser el Partit Comunista el que va fer la revolució a Rússia. Demostreu-me que fóreu vosaltres, que va ser el vostre partit el que va fer la revolució, i després creuré el que heu dit i treballaré per aconseguir el que es proposa. La revolució segons el meu criteri, camarades delegats, no és, no pot ser, l'obra d'un partit. Un partit no fa la revolució; un partit no va més enllà d'organitzar un cop d'estat, i un cop d'estat no és una revolució. La revolució és la resultant de moltes causes en què la gènesi la trobarem en una major capacitat cultural del poble, entre el desnivell que es produ-eix entre les seues aspiracions i l'organització que dirigeix i governa aquest poble.

La revolució és la manifestació, més o menys violenta, d'un estat d'ànim favorable a un canvi en les normes que regeixen la vida d'un po-ble, que per una tasca constant de diverses generacions que s'han succeït lluitant per aplicar aquests desitjos, emergeix de les ombres en un moment concret i agrana, sense compassió, tants obstacles com s'oposen a la seva fi. La revolució és la idea que han entès les multituds per tenir un estat so-cial millor i que, o bé trobant-ne les lleis legals per manifestar-se, o bé per l'oposició a les classes capitalistes, creix i s'imposa per la violència.

La revolució és la conseqüència d'un procés evolutiu que es manifesta en totes les classes d'un país, però particularment en les més pobres, per ser aquestes les que més pateixen en el règim capitalista, i no hi ha cap par-tit que es pugui atribuir el privilegi de ser ell sol qui ha creat aquest procés. [...] Dir-nos que sense el Partit Comunista no es pot fer la revolució, i que sense l'Exèrcit Roig no es poden conservar les seves conquestes, i que sense la conquesta del poder no hi ha emancipació possible, i que sense dictadura no es destrueix a la burgesia... és fer afirmacions sense que ningú pugui aportar-ne proves. Perquè si, serenament, observem el que ha passat a Rússia, no trobarem una confirmació de tals afirmacions. Vosaltres no fé-reu sols la revolució a Rússia, cooperàreu que es fes i fóreu més afortunats perquè aconseguíreu el poder.»²⁸

---

28 PESTAÑA, Ángel. *Lo que yo vi: setenta días en Rusia*. Barcelona, Tip. Cosmos, 1924, p. 183-189.

Amb posterioritat, el març de 1922, estant detingut a la presó de Barcelona, escrigué la segona part de la memòria, que entregà a la CNT, en la qual assenyalà que la Revolució separà definitivament bolxevics i menxevics. «El que podríem anomenar fil umbilical que els unia va tallar-se definitivament amb el cop d'estat de l'11 de novembre de 1917. [...] Els menxevics, dispersos i cruelment perseguits pels seus antics correligionaris, han mort o s'han anat fonent amb elements polítics afins, i els bolxevics, amos del poder, dirigents i orientadors de la revolució, es van constituir en partit i d'aquí a la seva incorporació al món de les idees amb el nom de Partit Comunista Rus [...]. Van pensar en un mitjà que els posés en contacte amb el proletariat mundial, perquè aquest, exercint la influència decisiva en la política dels seus respectius països, obligués els governs a reconèixer el govern dels soviets i així, al mateix temps que permetria als comunistes russos afermar el seu poder, es trencava el cercle de foc i fam amb què es tractava d'embolicar-los. Com que en l'ordre diplomàtic se'ls negava bel·ligerància, volien conquerir l'ordre social [...] els socialdemòcrates de tots els països centreeuropeus no estaven del tot d'acord amb ells. Defensaven la Revolució i l'enaltien; el que no volien reconèixer eren els mètodes de la dictadura bolxevic. Coneixedors a Moscou d'aquesta situació, es van decidir per donar un cop d'efecte. Hàbils com eren en aquestes lluites i malabarismes polítics, no van voler desaprofitar l'ocasió. Com més temps transcorri, van pensar, més difícil serà per a nosaltres imposar els nostres mètodes i les nostres teories. A més tot els era propici i cooperava en el seu èxit, fins i tot l'estupidesa governamental d'Europa, amb l'aïllament que els tenia subjectes. Aprofitar-se de la simpatia que la Revolució irradiava sobre les classes treballadores, i accelerar l'exasperació que sentien contra els seus governs pel bloqueig i la campanya mantinguda contra Rússia era el punt de partida.»²⁹

Els altres delegats confederals que anaren a Rússia foren Hilari Arlandis i Gastón Laval. Ambdós, a més de Pestaña, informaren de les seves experiències en la Conferència de Saragossa, d'abril de 1922. Arlandis fou desqualificat pel conclave per la seva visió tan poc objectiva i sectària de la Revolució. Per la seva banda, Gastón Laval, en un escrit adreçat al ple, criticà els altres dos delegats.³⁰

29 PESTAÑA, Ángel. *Consideraciones y juicios acerca de la Tercera Internacional*. Madrid, ZYX, 1968, p. 7-9.

30 BUENACASA, Manuel. *El movimiento obrero español. 1886-1926*. Madrid, Júcar, 1977, p. 86-87.

A l'assemblea de Saragossa de juny de 1922 els congregats es reafirmaren, molt majoritàriament, en la defensa del comunisme llibertari i en el rebuig de la CNT a tota relació amb la Comintern, i per això s'envià delegats al Congrés de la AIT que s'estava reorganitzant a Berlín, per sindicats no havien pactat amb forces polítiques i que foren neutrals en la Gran Guerra³¹.

8. La UGT, en defensa de la Revolució Russa enmig d'un mar de dubtes

El sindicat metal·lúrgic de Biscaia, alineat amb la UGT, va exigir del Govern «aixecar el bloqueig a Rússia i restablir les relacions comercials amb el País dels Soviets». En aquest mateix sentit, la Conferència de la primavera de 1919, organitzada pel PSOE, es va pronunciar contra tota classe d'intervencions a Rússia i per la vaga general, en cas que tal ingerència tingués lloc. També el Congrés Agrari de la UGT d'Andalusia i Extremadura va acordar, el 1920, expressar «la seva simpatia a la República Russa dels soviets i exigir el seu reconeixement per part del Govern espanyol.»³²

El ressò de la Revolució Russa repercutí en els debats dels afiliats a la UGT i al PSOE. Alguns es mostraren partidaris d'adherir-se a la III Internacional, però les seves tesis foren derrotades tant al sindicat com al partit i això provocà, posteriorment, l'escissió comunista. El 1919, Largo Caballero i Besteiro participaren en la fundació de l'Organització Internacional del Treball (OIT),³³ com també en la Federació Sindical Mundial, que havia estat reconstruïda al congrés d'Amsterdam (juliol-agost de 1919).³⁴

La UGT celebrà el seu XIV Congrés a Madrid, del 26 de juny al 5 de juliol de 1920. El sindicat socialista seguí els passos del PSOE i debaté l'entrada a la Comintern. La ponència deia: «Considerant que la Tercera Internacional és l'arma més eficaç per a la Revolució social mundial, ja que ha nascut de la Revolució Russa, que va fer caure la burgesia del poder polític per posar-lo en mans de la classe treballadora i la sostingué després mitjançant la dictadura del proletariat. Per això, proposem al congrés els següents acords: 1. Adhesió immediata de la Unió General de Treballadors

31 BRENAN, Gerarld. *El laberinto español*. París, Ruedo Ibérico, 1962, p. 143.

32 Historia del Partido Comunista de España (Versió abreujada 1960): <http://www.pce.es/download/historia_pce_version1960_reducida.pdf> [26/11/17]

33 <<http://portal.ugt.org/ugtpordentro/historia.htm>> [22/11/17]

34 REDERO SAN ROMÁN, Manuel. *Estudios de historia de la UGT*. Salamanca, Universidad de Salamanca, 1992, p. 92.

d'Espanya a la Tercera Internacional. 2. La UGT continuarà formant part de la Internacional Sindical, a la qual els nostres delegats portaran el més aviat possible el mandat terminant de proposar i votar l'ingrés a la Internacional de Moscou.» Però l'adhesió no es concretà perquè el resultat de la votació fou de 110.902 vots en contra, 17.919 a favor i 3.920 abstencions.³⁵ El 1921 la UGT superava amb escreix els 200.000 afiliats.

En aquest conclave també s'aprovaren els principis substantius de la UGT: volia aconseguir mitjançant l'acció sindical emparellar la lluita política i l'econòmica, ja que sense aquest requisit pensaven que el sindicalisme tindria un paper merament corrector —i no transformador— de les estructures capitalistes. Per això, consideraven necessària la cooperació permanent entre el PSOE y la UGT.³⁶ Fins a aquest congrés el sindicat no va assumir la lluita de classes com a principi bàsic. També acordaren llavors mantenir-se al si de la Internacional Sindical d'Amsterdam.³⁷

Al XV Congrés de la UGT, celebrat a Madrid del 18 al 24 de novembre de 1922, hi assistiren membres del Partit Comunista Obrer d'Espanya (PCOE), creat recentment, i els ànims entre els comunistes i els socialistes s'excitaren pel control del sindicat. Els socialistes miraren d'impedir que els comunistes fossin admesos al congrés, amb guàrdies armats a les portes, seguint ordres de Largo Caballero. Tot i això, alguns comunistes aconseguiren entrar, i protestaren en veu alta per l'intent de discriminar-los. Enmig d'una gran tensió, un comunista va matar d'un tret a un paleta, militant de les Joventuts Socialistes i deixà tres ferits greus més. La policia va entrar-hi i va arrestar alguns dirigents comunistes. La UGT va expulsar 29 seccions sindicals dirigides per comunistes com a antídoto de les infiltracions dels bolxevics a l'organització.³⁸

En aquest congrés també s'aprovà la resolució que «La Unió General de Treballadors s'honorarà proposant a la Internacional de Treballadors que, sense perjudici dels idiomes peculiars de les seccions, s'adopti com a idioma auxiliar per relacionar-se les unes amb les altres, l'esperanto, i que hi hagi un organisme central encarregat de fomentar-ne l'estudi i difusió entre les organitzacions obreres espanyoles.»³⁹

³⁵ *El Socialista*, 1/7/1920, p. 2.

³⁶ COLECTIVO UGT. *Unión General de Trabajadores*. Madrid, Ed. Avance, 1976, p. 21-22.

³⁷ IGLESIAS, Pablo. «El fin de las 21 condiciones». *El Socialista*, 9/04/1921, p. 1.

³⁸ *El Socialista*, número 4.200, 19/11/1922, p. 1.

³⁹ <<http://www.veuobrera.org/00fine-x/x922cong.htm>> [24/11/17]

9. El PSOE navegant entre dues aigües

La Internacional Comunista emergí de les cendres de la II Internacional, que no fou capaç d'evitar la Gran Guerra, tot i que en els seus diferents congressos s'havien aprovat resolucions pacifistes i també els partits nacionals s'havien postulat en aquesta direcció. Diria l'historiador George Lichtheim: «La crisi del socialisme es gestà en ensorrar-se la il·lusió que la Internacional podria aturar l'esclat de la guerra europea. Per un altre costat, la crisi del comunisme es gestà quan s'enfonsà la fe en la missió revolucionària del proletariat europeu a escala mundial [...], quan es sacrificà l'internacionalisme a l'altar de la *realpolitik*.»⁴⁰

L'XI Congrés del PSOE (1 d'octubre de 1918) fou el primer acte en què es solemnitzà la victòria de la revolució bolxevic. «En diversos moments del congrés va aparèixer el tema, i sempre es tractà amb elogi, actitud que es reflecteix en les resolucions adoptades, totes elles amb absoluta unanimitat, i que foren un clar testimoni de l'entusiasme despertat entre la classe obrera per aquella gesta revolucionària. Era lògic, el socialisme deixava de ser una utopia i entrava per primera vegada en un país, en vies de realització més o menys perfecta. La classe obrera es feia per primera vegada amb el poder polític, destruiria el sistema capitalista i iniciaria el primer experiment econòmic de la societat sobre la base de fórmules col·lectivistes.»⁴¹

En aquest congrés, tot just finalitzada la I Guerra Mundial, es van adoptar dues resolucions: una saludant el triomf de la Revolució Russa i oposant-se al bloqueig a què les potències capitalistes sotmetien la República soviètica i una altra, demanant que la Internacional Socialista investigués la situació de les llibertats a Rússia, després que fossin expulsats de Rússia alguns menxevics.

Per influència de la Revolució Russa, també s'aprovà, dins del programa mínim, incloure-hi la qüestió territorial.⁴² Aquesta resolució s'havia aprovat en el Congrés de la Federació Socialista Catalana del PSOE a Reus el 1914 i, en aquell moment que Rússia havia reconegut els drets nacionals dels pobles i el president Wilson s'havia postulat en favor de l'autodeterminació, tingué més possibilitats que s'aprovés. Per això, la qüestió catalana

---

40 LICHTHEIM, George. *Breve historia del socialismo*. Madrid, Alianza, 1975, p. 328.

41 GÓMEZ LLORENTE, Luis. *Aproximación a la historia del socialismo español hasta 1921*, Madrid, Cuadernos para el Diálogo, 1972, p. 359.

42 Aquesta qüestió havia estat aprovada en el IV Congrés Regional de la Federació Catalana del PSOE, celebrat a Reus el 28 i 29 de juny de 1914.

aparegué, per primer cop, en les conclusions del congrés, amb una definició d'Espanya com «una confederació republicana de totes les petites nacionalitats ibèriques». Per això, les agrupacions regionals del PSOE s'havien d'organitzar de forma federativa, operant cadascuna amb autonomia total per tal de construir un estat alternatiu al de la Restauració. En aquesta ponència territorial hi intervingueren, entre d'altres, Andreu Nin i Manuel Serra i Moret.⁴³

El PSOE, davant la divisió interna que patí, hagué d'organitzar des del 1918 fins al 1921 quatre congressos, dels quals tres van ser extraordinaris: els de 1919, 1920, 1921. L'abril de 1921 Pablo Iglesias va demanar: «No ens dividim». Però això no va ser possible, ja que el socialisme francès, l'alemany, l'austriac i l'italià ja s'havien fracturat. De fet, amb la fundació de la Tercera Internacional tots els partits socialistes sofriren pressions perquè hi entressin.

El PSOE, en el congrés extraordinari de desembre de 1919, decidí consultar la militància sobre l'adhesió a la III Internacional, però la demora en constituir-se la nova organització internacionalista ajornà l'exteriorització de les dissensions fins al 1920.⁴⁴

Al congrés del juny de 1920 el PSOE s'adherí a la Tercera Internacional per 8.000 vots enfront de 5.000 i es va decidir que dos delegats, d'ambdues línies del partit, anessin a Rússia a conèixer la Revolució de manera efectiva.⁴⁵ Els triats foren Fernando de los Ríos (Ronda, 1879-Nova York, 1949) i Daniel Anguiano (Haro, 1882-Mèxic, 1963). El primer era un intel·lectual format a la Institució Lliure d'Ensenyança i el segon era un pèrit mercantil que treballava als Ferrocarrils del Nord. Ambdós van assistir al II Congrés de la Tercera Internacional. Arribats a Espanya, presentaren informes totalment diferents. Anguiano recomanà l'entrada a la Internacional Comunista, i De los Ríos demanà continuar a la II Internacional.

---

43 CAPDEVILA, Joaquim; LLADONOSA, Mariona, i SOTO, Joana (ed.). *Imaginaris nacionals moderns. Segles XVIII-XXI*. Lleida, Universitat de Lleida, 2015, p. 215-216.

44 JUTGLAR, Antoni. *Ideologías y clases en la España contemporánea (1874-1931)*. Madrid, Cuadernos para el Dialogo, 1973, vol. II, p. 203.

45 RAMA, Carlos M. *La crisis española del siglo xx*. Madrid, Fondo de Cultura Económica, 1976, p. 97.

10. Les diferències entre el socialisme democràtic i el marxisme-leninisme: Llibertat per a què?

La II Internacional intentà refer-se i s'orientà cap al socialisme reformista, amb el parlamentarisme com a tàctica. La III Internacional emprà la subversió com a mètode per ensorrar l'ordre capitalista, oposant-se tant al poder de la burgesia com a la II Internacional, perquè no seguia la seva orientació política.

Durant la visita a Rússia tant Fernando de los Ríos com Anguiano s'entrevistaren amb Lenin. Diria De los Ríos: «El acceso ha sido difícil; hemos necesitado recibir el plácet de distintos grupos de centinelas, y, al fin, cuando hemos entrado en el amplio despacho de Lenin, inmediatamente después de una misión rumana, ha venido él a nuestro encuentro y, con afabilidad, nos ha dicho que ya sabe cuan largamente hemos departido sobre cuestiones doctrinales con Bujarin.⁴⁶ El poder ha suavizado, sin duda, el carácter de Lenin; en el curso de la conversación extensa que hemos tenido, no obstante conocer perfectamente nuestra concepción teórica y táctica, no nos ha dirigido ni una pregunta cuya respuesta pudiera sernos embarazosa, ni una frase veladamente molesta; sin embargo, este hombre ha sido y es temible por el vigor sarcástico de sus sonrisas y sus frases agresivas, mortificantes, incisivas. El blanco de ellas es singularmente el adversario próximo, el llamado reformista.

«Lenin viste un modesto traje de americana oscuro; nos invita a tomar asiento en una butaca y él lo hace en una silla; inclinado hacia adelante, nos pregunta por España. Le observamos con interés. He aquí Lenin —nos decimos—; él es el creador de la ideología del partido que está en el poder, y aún del partido mismo; es el pensamiento que pugna por concretarse en realidades en este momento de la Revolución; va hacia su objetivo y no vacila ni en la elección de medios, ni en las finalidades, ni en las rectificaciones tácticas. La gran 'experiencia social' de la cual es el gran demiurgo exige, a su juicio, no tener en cuenta sino los dictados de la razón; las filtraciones sentimentales de lo inmediato no le perturban —así nos lo imaginamos. Tal vez nadie haya acometido hasta hoy empresa comparable. Su cabeza está casi desprovista de cabello; su barba y bigote son más bien

---

⁴⁶ Nikolai Ivanovich Bujarin (Moscou, 1888-1938) fou un dirigent comunista i teòric de l'economia política. El 1906 ingressà en el PSD rus, per la qual cosa s'hagué exiliar el 1911. Des de 1917 formà part del Comitè Central del partit i des de 1919 del Politburó. Fou detingut per Stalin el 1937 i afusellat l'any següent.

rubios; los ojos, pequeños, oblicuados y escudriñadores; con frecuencia la mirada de uno de ellos se desvía; la cabeza es alargada, y, efectivamente responde su rostro, como de continuo se ha observado, al tipo mongol.

«Le hemos pedido permiso para hacerle preguntas, no con otro propósito que el de escucharle; y si su exterior y su mirada no atraen, su hablar sereno embarga la atención de quien le escucha. Quisimos que las cuestiones que le planteásemos fuesen como el eco de las grandes preocupaciones que entonces embargaban a la masa rusa más despierta, preocupaciones que nos habían dado a conocer las personas con quienes conversamos; eran preguntas mediante las cuales aspirábamos también a conocer qué trayectoria política pretendía él imprimir a la Revolución.

«—¿Cómo y cuándo cree usted —interrogamos— que podría pasarse del actual período de transición a un régimen de plena libertad para sindicatos, prensa e individuos?

«—Nosotros —respondió Lenin— nunca hemos hablado de libertad, sino de dictadura del proletariado; la ejercemos desde el Poder, en pro del proletariado; y como en Rusia la clase obrera propiamente dicha, esto es, la clase obrera industrial, es una minoría, la dictadura es ejercida por esa minoría, y durará mientras no se sometan los demás elementos sociales a las condiciones económicas que el comunismo impone, ya que para nosotros es un delito tanto explotar a otro hombre como guardarse la harina que ha de menester alguien. La psicología de los aldeanos es refractaria a nuestro sistema; su mentalidad es de pequeños burgueses y por eso no los contamos como elementos proletarios; entre ellos han hallado los líderes de la contrarrevolución [...] sus adeptos; mas los aldeanos han llegado a una conclusión, a saber: que si los bolcheviques son malos, los demás son insoportables. Nosotros a los aldeanos les decimos que o se someten o juzgaremos que nos declaran la guerra civil, que son nuestros enemigos, y en tal caso responderemos con la guerra civil. Lentamente, la psicología de éstos va cambiando y los va acercando al Gobierno. La dificultad para nosotros estriba en la cercanía de productos industriales con que recompensar lo que les requisamos; a ello se debe el que necesitamos seguir emitiendo billetes, lo cual para nosotros no ofrece dificultad alguna, pues disponemos de papel y máquinas de estampillar; este dinero-papel sólo significa, pues, una promesa de pago de productos.

«El periodo de transición de dictadura —continuó diciendo Lenin— será entre nosotros muy largo..., tal vez cuarenta o cincuenta años; otros pueblos como Alemania e Inglaterra, podrán, a causa de su mayor indus-

trialización, hacer más breve este período; pero esos pueblos, en cambio, tienen otros problemas que no existen aquí; en alguno de ellos se ha formado una clase obrera dependiente de las colonias. [...] El problema para nosotros no es de libertad, pues respecto de ésta siempre preguntamos: ¿libertad para qué?». ⁴⁷

11. El PSOE davant les escissions comunistes

Des del congrés socialista de 1918 s'anà intensificar la propaganda comunista i els "terceristes" anaren guanyant terreny en el si de les organitzacions socialistes, reforçades per l'actuació dels activistes enviats per la III Internacional.

El 16 de desembre de 1919 tingué lloc un congrés extraordinari del PSOE i, per manca de consens i per evitar l'escissió, s'optà per una solució de compromís: continuar a la II Internacional, però defensant la fusió de les dues internacionals, la socialista i la comunista. El 13 d'abril de 1920, a la Casa del Poble de Madrid, va ser fundat el Partit Comunista Espanyol (PCE) per la Federació de Joventuts Socialistes, que no acceptaren més dilacions. De fet, les votacions d'aquest congrés revelaren la petita diferència que hi havia entre ambdós sectors. Així els «terceristes» obtingueren 12.497 vots contra els 14.010 dels partidaris de la II Internacional. ⁴⁸ Dels 6.000 afiliats que tenien les Joventuts Socialistes, entre 1.000 i 1.500 passaren al PCE. ⁴⁹ El primer secretari general del nou partit fou Ramon Merino Gracia.

Al PCE li sortí competència perquè el 13 d'abril de 1921, després del III Congrés Extraordinari del PSOE, en el qual s'obri la bretxa entre els partidaris de continuar a la Internacional socialista i els de la III Internacional, Antonio García Quejido, fundador del PSOE i de la UGT, declarà que els vocals de l'executiva partidaris de la III Internacional se separaven del PSOE per constituir el Partit Comunista Obrer Espanyol (PCOE). El Comitè Executiu fou constituït pel propi García Quejido, Daniel Anguiano, Virginia González Polo, Evaristo Gil, Manuel Núñez de Arenas y Falcundo Perezagua. ⁵⁰

⁴⁷ IRIARTE, Manuel. «El proceso de construcción del PCE: de su escisión del PSOE a la legalización de sus radios en 1931». *Isla de Arriarán*, número 17, 2001, p. 177-186.

⁴⁸ GÓMEZ LLORENTE, Luis, *op. cit.*, p. 480.

⁴⁹ ESTRUCH, Joan. *Historia oculta del PCE*. Madrid, Temas de Hoy, 2000, p. 39.

⁵⁰ JUTGLAR, Antoni. *op. cit.*, vol. II, p. 204-205.

Un altre dirigent procomunista fou Óscar Pérez Solís, que s'havia destacat en l'ús de la paraula en el congrés extraordinari del PSOE de 1919, ja que era delegat per Valladolid. Inicialment digué que la Revolució Russa era «un gest de ràbia de les masses contra el tsar» i no pas una veritable revolució socialista perquè, segons l'ortodòxia marxista, Rússia no estava preparada per fer-la. Però poc després seria un dels dirigents del comunisme espanyol, partidari de la III Internacional: deixà el PSOE i acabà essent secretari general del PCE. Fou detingut a Barcelona el febrer de 1925 junt amb la plana major del comunisme espanyol. Estigué a la presó Model de Barcelona fins a l'agost de 1927, on, per influència del pare Gafo, es convertí al catolicisme. Tot i que tenia una condemna de vint-i-cinc anys, fou absolt, igual que els seus companys de la direcció del PCE. Més tard, en iniciar-se la Guerra Civil, es passà als franquistes i combaté en la defensa d'Oviedo.⁵¹

El juny de 1920 el congrés extraordinari del PSOE aprovà la integració condicional a la Internacional Comunista, sempre que es preservés l'autonomia i la independència del partit. Van votar a favor de la proposta 8.269 militants, contra 5.016 i 1.615 abstencions.⁵² Però quan es van conèixer els 21 punts que proclamaven l'obediència a les directrius de la Comintern, la majoria dels delegats es van oposar a la integració. Fou llavors quan es decidí enviar Anguiano y De los Ríos a Moscou.

Del 9 al 14 d'abril de 1921 es celebrà un nou congrés extraordinari del PSOE a la Casa del Poble de Madrid. En aquest congrés De los Ríos feu una interpretació del que havia vist a Rússia i acabà assenyalant que allò era una dictadura del Partit Comunista, que monopolitzava el poder polític.⁵³ El resultat de la votació sobre quina internacional s'havia de triar definitivament donà 8.808 vots favorables a la Internacional de Viena i 6.025 a la de Moscou.

D'altra banda, com que la Comintern només donava suport a un partit nacional en cada país, els seus membres enviats a Espanya pressionaren perquè ambdós partits comunistes confluïssin, la qual cosa no fou fàcil. Finalment van realitzar el congrés de la unificació el novembre de 1921, te-

---

51 ESTRUCH, Juan, *op. cit.*, p. 33-34.

52 GÓMEZ LLORENTE, Luis, *op. cit.*, p. 519.

53 Ríos, Fernando de los. *Mi viaje a la Rusia soviética*. Madrid, Alianza, 1921, p. 97-99.

nint com a intermediari el senador italià i membre de la Comintern Antonio Graziadei.⁵⁴ I el març de 1922 el PCE va celebrar el seu primer congrés, del qual fou secretari general Merino Gracia.⁵⁵

Conclusions

La Revolució Russa va tenir una gran influència a Espanya. Fins i tot el centre esquerra es sentí atret per la revolució proletària, Així, a Catalunya, que era la fàbrica d'Espanya i un lloc amb una força de treball mobilitzada i amb consciència de classe, els republicans del Partit Republicà Català (PRC) volgueren ingressar a la Internacional Comunista, però aquesta utopia s'acabà quan el seu promotor, Francesc Layret, fou assassinat per la patronal.

La CNT es va unir temporalment al Comintern al congrés de desembre de 1919 i la va abandonar a la Conferència Nacional de Saragossa el juny de 1922. Pestaña, dels tres delegats a Rússia, fou el més crític i clarivident sobre la dictadura comunista.

Les formacions més sacsejades per la Revolució foren el PSOE i la UGT. El PSOE, enmig d'una profunda divisió, va celebrar un congrés extraordinari el desembre de 1919, per establir una línia d'actuació consensuada, però no aconseguí evitar la divisió interna. Tot i això, la majoria dels militants optaren per romandre a la II Internacional. El juny de 1920 un altre congrés socialista aprovà la integració condicionada a la Internacional Comunista, des de la preservació de l'autonomia i la independència del partit. També enviaren dos delegats a Rússia, que no es posaren d'acord, sobre les virtuts de la Revolució.

---

54 Antonio Graziadei (1872-1953). D'origen noble, ja que era comte, fou professor universitari i un dels fundadors del PC italià. Fou senador de 1910 a 1926. El 1928 s'exilià a França escapant del feixisme. Fou enviat per la IC a Espanya per posar pau entre ambdós partits comunistes espanyols.

55 Fou secretari general de les Joventuts Socialistes el 1919, escollit l'abril de 1920 com a cap del PCOE, i expulsat del PSOE el 1920. Assistí al III Congrés de la IC a Moscou el 1921 com a representant del PCE. Allí va conèixer Lenin. Al constituir-se, el novembre de 1921, el Partit Comunista d'Espanya per la unió del PCOE i del PCE en fou el secretari general. Poc després abandonà el PCE i es feu membre de la Unió Patriòtica, del Sindicat Lliure de Mestres i després dels Sindicats Verticals.

Vegeu: <http://www.fpabloiglesias.es/archivo-y-biblioteca/diccionario-biografico/biografias/12939_merino-gracia-ramon> [25/11/17]

El congrés del PSOE, d'abril de 1921, es caracteritzà per greus divergències que deixaren ferides que van durar fins després de la guerra civil. El conclave va rebutjar les 21 condicions proposades per la Internacional Comunista.

Un camí similar tingué la UGT: al XIV Congrés, de juny de 1920, rebutjà l'entrada a Comintern. I al XV Congrés d'aquest sindicat, el novembre de 1922, els dirigents de la UGT expulsaren 29 sindicats comunistes.

Després del congrés de 1919, el PSOE va decidir que la formació continuaria a la II Internacional. El 15 d'abril de 1920 les Joventuts Socialistes, en desacord, van optar per escindir-se del PSOE i es convertiren en el Partit Comunista Espanyol. El 14 de novembre de 1921, els «terceristes» també van deixar el PSOE i crearen el Partit Comunista Obrer Espanyol (PCOE).

La Internacional Comunista va obligar els dos partits comunistes a unir-se, però els conflictes no es van aturar. A finals d'octubre de 1924 es va celebrar a Moscou una reunió amb un comitè especial de l'executiu per tractar la pau entre els comunistes espanyols, on els enfrontaments eren molt greus; per això el 1930 només tenia 500 militants.

El 1923 Óscar Pérez Solís, fundador del PCOE, era el secretari general del PCE i membre de la Comintern Executiva. Però durant la Guerra Civil s'afilià a la Falange. També fou primer secretari general del PCE Ramón Merino Gracia, que abans ho havia estat de les Joventuts Socialistes. L'abril de 1920 fou escollit cap del PCOE i amb aquesta condició assistí al III Congrés de la Internacional Comunista a Moscou el 1921. Poc després abandonà el PCE i es feu membre de la Unió Patriòtica, del Sindicat Lliure de Mestres, de caràcter tradicionalista i després dels Sindicats Verticals franquistes.

Fonts documentals

Bibliografia

- Actas del I Congreso de Historia de Andalucía, diciembre de 1976, Andalucía Contemporánea. Siglos XIX y XX.* Córdoba, Monte de Piedad y Caja de Ahorros de Córdoba, 1979.
- ABELLÓ, Teresa. *El movimiento obrero en España, siglos XIX y XX.* Barcelona, Hipòtesi, 1997.
- ALBA, Víctor. *Andreu Nin i el socialisme.* Barcelona, Universitat Barcelona, 1998, p. 42.
- BEOBIDE, Ricardo de. *Los bolcheviques: pinceladas trágicas de la Revolución Rusa.* Barcelona, Librería Salesiana-Sarria [s. d.]
- BONAMUSA, Francisco. *El Bloc Obrer i Camperol.* Barcelona, Curial, 1974.
- BRENAN, Gerarld. *El laberinto español.* París, Ruedo Ibérico, 1962.
- BUENACASA, Manuel. *El movimiento obrero español. 1886-1926.* Madrid, Júcar, 1977.
- CAPDEVILA, Joaquim; LLADONOSA, Mariona, i SOTO, Joan (ed.) *Imaginaris nacionals moderns. Segles XVIII-XXI,* Lleida, Universitat de Lleida, 2015.
- CARNER-RIBALTA, Josep. *De Balaguer a Nova York passant per Moscou i Prats de Molló: (memòries).* París, Ed. Catalanes, 1972.
- CHESSIN, Serge. *La locura roja: aspectos y escenas de la Revolución Rusa (1917-1918).* Barcelona, Seix & Barral, 1921.
- COLECTIVO UGT. *Unión General de Trabajadores.* Madrid, Ed. Avance, 1976.
- ELORZA, Antonio. «La fundación de la FAI», *Tiempo de Historia*, número 33, agost de 1977, p. 4-21.
- ELORZA, Antonio; VIZCARRONDO, Marta. *Queridos camaradas: la Internacional Comunista y España, 1919-1939.* Barcelona, Planeta, 1999, p. 19-26.
- ESTRUCH, Joan. *Historia oculta del PCE.* Madrid, Temas de Hoy, 2000.
- FERNÁNDEZ ALMAGRO, Melchor. *Historia del reinado de Alfonso XIII.* Madrid, Sarpe, 1986.
- GÓMEZ CASAS, Juan. *Historia del anarcosindicalismo español: epílogo hasta nuestros días.* Madrid, Malatesta, 2006.
- GÓMEZ LLORENTE, Luis. *Aproximación a la historia del socialismo español hasta 1921.* Madrid, Cuadernos para el Diálogo, 1972.

- GONZÁLEZ GUZMÁN, Pilar. «Historia del PCE (1)», *Tiempo de Historia*, número 30, maig de 1977, p. 4-21.
- HEYWOOD, Paul. *El marxismo y el fracaso del socialismo organizado en España, 1879-1936*. Santander, Universidad de Cantabria, 1990.
- Historia del Partido Comunista de España* (Versió abreujada 1960). <http://www.pce.es/descarga/historia_pce_version1960_reducida.pdf> [26/11/17]
- IRIARTE, Manuel. «El proceso de construcción del PCE: de su escisión del PSOE a la legalización de sus radios en 1931», *Isla de Arriarán*, número 17, 2001.
- JUTGLAR, Antoni. *Ideologías y clases en la España contemporánea (1874-1931)*. Madrid, Cuadernos para el Diálogo, 1973.
- MIGUEL FRANCISCO, Luis. *Morir en África: la epopeya de los soldados españoles en el Desastre de Annual*. Barcelona, Crítica, 2014.
- MIRÓ I ACEDO, Ivan; FERNÁNDEZ MONTES, A. *La economía social y solidaria en Barcelona*. Marge Books, 2016.
- NIN, Andreu. *La revolución española: 1930-1937*. Barcelona, El Viejo Topo, 2008.
- OLWER, Lluís Nicolau d'. *Democràcia contra dictadura: escrits polítics, 1915-1960*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007.
- PESTAÑA, Ángel. *Informe de mi estancia en la URSS*. Madrid, ZYX, 1968.
- . *Setenta días en Rusia. Lo que yo vi*. Barcelona, Cosmos, 1924.
- POBLET, Josep Maria. *La catalanitat de Marcel·lí Domingo*. Barcelona, Teide, 1978.
- POMÉS I VIVES, Jordi; SÁIZ I XIQUÉS, Carles. *Joaquim Pou Mas 1891-1966, dinamisme i ambició: de cooperativista agrari a conseller de la Generalitat*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.
- PUIGSECH, Josep. *La Revolució Russa i Catalunya*. Vic, Eumo, 2017.
- RAMA, Carlos M. *La crisis española del siglo xx*. Madrid, FCE, 1976.
- REDERO SAN ROMÁN, Manuel. *Estudios de historia de la UGT*. Salamanca, Universidad de Salamanca, 1992.
- RÍOS URRUTI, Fernando de los. *Mi viaje a la Rusia soviética* [3a ed.]. Madrid, Espasa-Calpe, 1922.
- . *Obras completas: Libros*. Barcelona, Anthropos, 1997.
- ROMERO SALVADÓ, Francisco J. «España no era Rusia. La revolución española de 1917: anatomía de un fracaso». *Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea*, número 15 2017.
- RUIZ MANJÓN-CABEZA, Octavio. *Historia general de España y América*. Madrid, Rialp, 1986.

- SABORIT, Andrés. *Apuntes históricos. Pablo Iglesias, PSOE y UGT*. Madrid, Pablo Iglesias, 2009.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep. «Marcel·lí, una figura polièdrica i cristal·lina», a SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep (coord.). *Marcel·lí que torna*. Tarragona, Amics de l'Ebre, 1995.
- *Por qué hemos sido derrotados, las divergencias republicanas y otra cuestiones*. Barcelona Flor del Viento, 2006.
- SÁNCHEZ MARROYO, Fernando. *La España del siglo xx: economía, demografía y sociedad*. Madrid, Akal, 2003.
- TÉMIME, Émile, et. alii. *Historia de la España contemporánea. Desde 1808 hasta nuestros días*. Barcelona, Ariel, 1982.
- TUÑÓN DE LARA, Manuel. *La España del siglo xx*. Madrid, Akal, 2000, vol. III.
- *El movimiento obrero en la historia de España*. Madrid, Sarpe, 1985.
- (dir.). *Historia de España. Revolución burguesa, oligarquía y constitucionalismo (1834-1923)*. Barcelona, Labor, 1987.
- TUSELL, Javier; AVILÉS FARRÉ, Juan. *La política exterior de España en el siglo xx*. Madrid, Uned, 2000.
- VILLACORTA BAÑOS, Fernando. *Profesionales y burócratas. Estado y poder corporativo en la España del siglo xx, 1890-1923*. Madrid, Siglo XXI, 1989.

Publicacions periòdiques

- ABC (Madrid)
Acción, La (Madrid)
Izquierda Diario (Madrid)
Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea (Madrid)
Isla de Arriarán (Málaga)
Sàpiens (Barcelona)
Socialista, El (Madrid)
Sol, El (Madrid)
Tiempo de Historia (Madrid)

Bibliografía web

- <http://www.pce.es/descarga/historia_pce_version1960_reducida.pdf>
[26/11/17]
- <http://www.fpabloiglesias.es/archivo-y-biblioteca/diccionario-biografico/biografias/12939_merino-gracia-ramon> [25/11/17]
- <<http://www.veuobrera.org/00fine-x/x922cong.htm>> [24/11/17]
- <<http://www.estelnegre.org/anarcoefemerides/1106.html>> [19/11/2017]
- <<http://portal.ugt.org/ugtpordentro/historia.htm>> [22/11/17]
- <<https://www.laizquierdadiario.com.uy/El-impacto-de-la-Revolucion-rusa-en-el-movimiento-obrero-espanol>> [17/11/2017]

ELS ECOS DE LA REVOLUCIÓ RUSSA. EL CAMP CATALÀ DURANT EL TRIENNI BOLXEVIC (1918-1920)

Guillem Puig Vallverdú

Universitat Rovira i Virgili. Centre d'Estudis sobre Conflictes Socials

Resum. La revolució d'octubre de 1917 constitueix un punt decisiu en la història del segle xx per la capacitat que tingueren els revolucionaris russos de generar una onada alliberadora. Aquesta onada s'allargà tant en l'espai com en el temps, alterà consciències i ajudà a ampliar l'horitzó d'utopies arreu del món. Com la resta del continent europeu, Espanya no en quedà al marge, malgrat la distància i la neutralitat que havia mantingut en el conflicte internacional. Ara bé, si els ecos que arribaren de Rússia no es materialitzaren en una revolució, foren diverses les formes en què es manifestaren. L'objectiu d'aquest treball no és cap altre que saber què va passar al camp català durant el període que Juan Díaz del Moral definí com el trienni bolxevic, i conèixer com es manifestaren els efectes d'aquell horitzó emancipador.

Paraules clau: Revolució Russa, trienni bolxevic, sindicat únic, agència col·lectiva.

Abstract. The October Revolution of 1917 was one of the turning points of the 20th century due to the capacity of the Russian revolutionaries' to generate a wave of liberation. This wave extended through time and space, altered awareness and helped to broaden the horizons of utopias around the world. As in the rest of Europe, Spain did not remain untouched by events, despite the distance and neutrality it had maintained in international conflicts. However, although the echoes that arrived from Russia did not result in revolution, they nevertheless manifested themselves in various ways. The aim of this article is to determine what happened in rural Catalonia during what Juan Díaz del Moral refers to as the Bolshevik Triennium, and to shed light on how the effects of this emancipating message were manifested.

Key words: Russian Revolution, Bolshevik Triennium, single union, collective agency.

A lo largo del canal habían formado en correcto orden de marcha los soldados del regimiento de Pávlovsk. Su banda de música tocaba *La Marsellesa*. En medio de los estentóreos gritos de saludo de los soldados, los campesinos formaron en columna y desplegaron la enorme bandera roja del Comité ejecutivo de los soviets de diputados campesinos de toda Rusia, que llevaban bordada en oro esta nueva inscripción: Viva la unión de las masas trabajadoras revolucionarias». Els representants dels camperols anaven en direcció a l'Institut Smolni, la seu del Comitè Executiu Central dels Soviets,¹ on uns metres abans la Guàrdia Roja havia format a ambdós costats del carrer. A l'escalinata del palau, centenars de diputats obrers i camperols els esperaven amb banderes i una vegada dins Zinóviev inicià els parlaments amb la lectura de l'acord amb el Congrés Camperol. A mesura que avançà la nit, s'aprovà la resolució que confirmava els decrets de pau i de terra aprovats pel II Congrés Panrus dels Soviets i es segellava així «la unión fraternal de todos los trabajadores explotados, que después de consolidar el poder estatal conquistado [...] acelere el paso del poder en manos de los trabajadores [...] y asegurará de esta manera la firme victoria de la causa de una paz justa y de la causa del socialismo.»²

Així relatava els fets que es convertí en cronista de la Revolució Russa, John Reed. Com el periodista nord-americà, foren molts els intel·lectuals i activistes que s'atansaren a Rússia encuriósits i entusiasmatats pel que hi succeïa. La Revolució d'Octubre de 1917 constitueix un punt decisiu en la història del segle xx per la capacitat que tingueren els revolucionaris russos de generar una onada alliberadora que s'allargà tant en l'espai com en el temps i que alterà consciències i ajudà a ampliar l'horitzó d'utopies arreu del món.

La Revolució tingué uns efectes immediats a la resta del continent europeu, però en cap cas els resultats foren els mateixos. Tot i que bona part d'Europa també estava immersa en una guerra cruenta, la seva estructura institucional estava molt més desenvolupada que la de l'imperi dels tsars, on l'Estat va demostrar ser més vulnerable. Com la resta del continent europeu, Espanya tampoc en quedà al marge malgrat la distància i la neutralitat que havia mantingut en el conflicte internacional. Ara bé, si els ecos que arribaren de Rússia no es materialitzaren en una revolució, foren diverses les formes en què es manifestaren.

---

1 El nom sencer de l'organisme és: Comitè Executiu Central dels Soviets de Diputats Obrers i Soldats de tot Rússia.

2 REED, John. *Diez días que estremecieron al mundo*. Madrid, Akal, 2007, p. 301-304.

Com han demostrat alguns estudis recents, els primers a rebre les notícies del que succeïa a Petrograd foren els intel·lectuals, els quals influïren en l'opinió pública i en la mobilització social a través de la premsa, fulletons i llibres.³ Si bé és cert que entre les classes populars era generalment difícil trobar obrers que alcessin la bandera de la Revolució Russa, les conquestes dels bolxevics ajudaren a inflar la moral de les organitzacions obreres que, com en el cas dels anarcosindicalistes, es posaren al capdavant de les demandes dels treballadors.⁴

Fou Juan Díaz del Moral un dels primers a analitzar els efectes de la Revolució Russa al camp espanyol, especialment el cordovès. En la seva *Historia de las agitaciones campesinas andaluzas*, Díaz explicava l'origen i el desenvolupament d'un moviment obrer andalús amb una clara hegemonia anarquista i amb una raó mil·lenarista. Un moviment que tingué la seva màxima expressió de radicalitat durant el trienni que anà de 1918 a 1920 i que ell mateix anomenà «bolxevic». En la historiografia és prou comú trobar interpretacions que relacionen l'anarquisme amb aixecaments, sovint espontanis i irracionals, prenyats d'un fort component atàvic. Ho veiem en el mateix cas espanyol, al qual ha contribuït de manera notable la literatura hispanista des de Borkenau fins a Brenan, o de manera més tardana Hobsbawm amb els seus *Rebeldes primitivos*. Per a aquesta línia historiogràfica l'anarquisme prengué el protagonisme de manera ràpida entre les masses famolenques amb l'objectiu de reviure l'instint d'una pagesia que creia que la vida en el passat era millor i volia tornar-hi enmig d'un clima de fort rebuig a la novetat i a les millores tecnològiques. Tot plegat acompanyat per la recurrent al·lusió a la singularitat del cas peninsular, amb una contínua i extraordinària afiliació a l'anarcosindicalisme que contrastava amb el moviment obrer europeu, més proper a les tesis socialistes vinculades al progrés. Unes perspectives que fonts d'autoritat s'han ocupat de desmentir i matisar.⁵

3 ANDRADE, Juan; HERNÁNDEZ SÁNCHEZ, Fernando (ed.). 1917. *La Revolución rusa cien años después*. Madrid, Akal, 2017; MONTES GÓMEZ, Pablo. «Obrerismo, republicanism y reajuste de hegemonías al calor de la Revolución Rusa. El caso catalán». *Nuestra Historia. Revista de historia de la FIM*. [Madrid: Fundación de Investigaciones Marxistas], núm. 4 (2017), p. 77-96; PUIGSECH, Josep. *La revolució russa i Catalunya*. Barcelona, Eumo, 2017.

4 MORENO LUZÓN, Javier. «Alfonso XIII, 1902-1931». VILLARES, Ramón; MORENO LUZÓN, Javier. *Historia de España. Restauración y Dictadura*. Barcelona, Crítica, vol. 7 (2009), p. 459.

5 CASANOVA, Julián. *De la calle al frente. El anarcosindicalismo en España (1931-1939)*. Barcelona, Crítica, 1997; ÁLVAREZ JUNCO, José. *La ideología política del anarquismo español (1868-1910)*. Madrid, Siglo Veintiuno, 1991 [1976].

En aquest exercici de revisió també s'ha analitzat l'assaig de Díaz del Moral, que tenia per objectiu donar a conèixer la necessitat d'una reforma de la propietat de la terra, la qual havia de ser la solució a l'extrema necessitat que vivia el poble andalús. Díaz es basà en exemples de lluites pageses prèvies que, com en el cas les del trienni 1918-1920, no arribaren a les cotes revolucionàries que l'historiador andalús destacava, però sí a un alt grau de sindicació.⁶ Una correlació entre desenvolupament organitzatiu camperol i conflictes vaguístics que afectà no només Andalusia, sinó que també es donà en les comarques vinícoles catalanes.⁷

Encara que no es generés un moviment revolucionari a Espanya, la Revolució Russa va brindar moltes oportunitats a la resta del moviment obrer europeu, i és per això que també hem de valorar les oportunitats reformistes que es generaren i les millores concretes i immediates que s'aconseguien pel que fa a les condicions laborals i de vida dels treballadors. Quant a la política, els ecos de la Revolució Russa van portar avenços lents, desiguals i reversibles per a l'esquerra, dignes de ser analitzats més enllà dels impulsos espectaculars de l'acció revolucionària.⁸ Per concretar, l'objectiu d'aquest treball no és cap altre que saber què va passar al camp català durant el període que Díaz del Moral definí com el trienni bolxevic. La finalitat és conèixer en quina mesura es van fer notar els efectes d'aquell horitzó que, en paraules d'Isidoro Acevedo, «hoy ilumina Rusia y pronto iluminará toda la Tierra».⁹

1. Com arribà la Revolució Russa a Espanya?

Els ecos de la Revolució Russa arribaren a Espanya a través de la premsa aliadòfila, la qual no se n'està d'acusar els bolxevics de traïdors per haver firmat la pau amb els imperis centrals. Ben aviat entre l'opinió pública es plantejaren dues maneres de veure els esdeveniments. Mentre que per una banda la realitat russa apareixia com un món diferent que produïa ad-

---

6 GONZÁLEZ, Ángeles. «La construcción de un mito. El trienio bolchevique en Andalucía». *Revista de Historia Contemporánea*, [Sevilla: Universidad de Sevilla], núm. 9-10 (2000), p. 163-205.

7 TUÑÓN DE LARA, Manuel. *Luchas obreras y campesinas en la Andalucía del siglo xx*. Madrid, Siglo Veintiuno, 1978.

8 ELEY, Geoff. *Un mundo que ganar. La historia de la izquierda en Europa, 1850-2000*. Barcelona, Crítica, 2003, p. 158.

9 ACEVEDO, Isidoro. *Impresiones de un viaje a Rusia*. Oviedo, Imprenta Hijos de A. P. Santamaría, 1923, p. 58.

miració i respecte per tot allò que havien estat capaços d'aconseguir els revolucionaris, per l'altra es veia com un caos, un veritable perill per a Occident.

Les notícies de la Revolució arribaren a Espanya enmig d'una agitació laboral i una crisi d'autoritat del règim de la Restauració. Des de feia temps, una part de l'exèrcit projectava la seva insatisfacció amb al règim a través de les Juntetes de Defensa. Aquestes organitzacions corporatives, fundades el 1916, exigien l'augment dels salaris i la revisió en les maneres d'ascendir en l'escalafó militar que, aleshores, beneficiava aquells que tenien contactes amb l'oficialitat i, en especial, els destinats a les colònies del nord d'Àfrica. Per altra banda hi havia les formacions polítiques que, si bé havien estat legalitzades i havien quedat excloses del sistema de repartiment del poder amb els torns, buscaven la manera de reformar la Constitució per acabar amb el bipartidisme i *parlamentaritzar* el règim de la Restauració. Un projecte que comprenia des de l'esquerra dinàstica del Partit Liberal fins als monàrquics catalanistes de Cambó, passant pels republicans.¹⁰

Finalment, el descontentament entre les classes populars, tant del camp com de la ciutat, es concentrava en les condicions de treball, l'atur forçós i l'augment del preu dels productes de primera necessitat. La percepció entre el poble era que no s'havia beneficiat dels avantatges obtinguts per la posició de neutralitat que havia adoptat Espanya enfront de la Gran Guerra, la qual havia comportat sucosos beneficis en forma de divises. Més aviat el contrari, les classes populars eren les que pagaven les penúries d'una crisi inflacionària produïda per una política d'exportació salvatge que anava en detriment del mercat interior.

La inacció governamental davant les demandes populars va servir d'impuls per superar les barreres polítiques i culturals que fins aleshores havien separat les organitzacions sindicals. Entre la militància obrera creixia la idea que calia l'ímpetu d'un proletariat unit per forçar canvis polítics i econòmics reals.

L'any 1916, quan la crisi del règim era més aguda, es produí un apropament tàctic entre les cúpules dels dos principals sindicats: la Unió General de Treballadors (UGT) i la Confederació Nacional del Treball (CNT). El Pacte de Saragossa, el 17 de juliol de 1916, acordà d'organitzar una protesta que, finalment, es convocava com a vaga general de vint-i-quatre hores per al 18 de desembre. El comitè encarregat d'organitzar-la estava integrat per

---

10 MORENO LUZÓN, Javier. *op. cit.*, p. 444-456.

Ángel Pestaña i Salvador Seguí, per la CNT, i per Francisco Largo Caballero, Julián Besteiro i Vicente Barrio, per la UGT. La mobilització generà el pànic entre la classe dirigent i un gran entusiasme entre els treballadors.¹¹ Per això, el març de 1917, seguint amb la línia del Pacte de Saragossa, els sindicats decidiren fer un pas endavant i, a través d'un manifest conjunt, anunciaren una vaga general indefinida que hauria de donar pas a una revolta general.

Però el que havia de convertir-se en un moviment revolucionari acabà en divisions i en el debilitament de les forces treballadores davant la reacció violenta de l'Estat. A la manca de coordinació entre les forces obreristes li seguí el replegament dels sectors socials crítics amb el règim, l'exèrcit i els parlamentaris conservadors, que recelaven de les demandes obreres. El fracàs de la vaga de l'estiu de 1917 forçava els cenetistes a fer una llarga travessa pel desert que «con el esfuerzo de cada uno y de todos, urge que lo travesemos lo más pronto posible».¹² Per a Seguí era l'hora de cavar trinxeres i això només era possible a través de la pràctica sindical. El sindicat havia de ser una eina de resolució de problemes immediats de la classe treballadora, un espai de «preparación colectiva [...] la preparación profesional para que en el momento dado de la posibilidad de una transformación social [...] sea la garantía de que las otras clases sociales sepan precisamente cómo nosotros vamos a hacer esta transformación».¹³

2. La conflictivitat laboral a la Catalunya agrària

A Catalunya, la conflictivitat a l'àmbit rural es va fer notar el mateix 1917, quan els treballadors de Bellvei, al Baix Penedès, van presentar demandes de revisió dels contractes de conreu als propietaris. La demanda, per escrit i signada col·lectivament, advertia els propietaris que a aquells que es neguessin a revisar els contractes, els pagesos els deixarien de treballar la terra. La resposta dels patrons va ser portar a judici les demandes dels agricultors si anaven a la vaga. Davant l'amenaça, la batalla es va enfocar amb l'objectiu de guanyar el control del mercat de treball a través d'un sindicat únic i forçar la contractació únicament dels pagesos associats. D'aquesta

---

11 MEAKER, G. H. *The Revolutionary Left in Spain, 1914-1923*. Stanford, Stanford University Press, 1974, p. 41. Citat a: FABER, Sebastiaan. «*Es la hora de la claridad dogmática*. El impacto de la Revolución rusa en la cultura política española». ANDRADE, Juan; HERNÁNDEZ SÁNCHEZ, Fernando (ed.). *op. cit.*, p. 263-288.

12 SEGUÍ, Salvador. «Des de Francia», *Solidaridad Obrera*, [Barcelona] (1 de novembre de 1917), p.1.

13 SEGUÍ, Salvador. «El sindicalismo en Cataluña», *España Nueva* [Madrid] (4 d'octubre de 1919).

manera s'asseguraven l'augment dels salaris alhora que s'insistia en la revisió dels contractes de conreu per reduir al propietari la part que percebia i fer-li augmentar la contribució en els costos de producció.¹⁴

La tàctica dels sindicats únics s'havia començat a plantejar a partir de juliol de 1916 des de les planes de *Solidaridad Obrera*. Les discussions sobre la possibilitat de crear una organització única eren cada vegada més abundants i favorables, atès que la fusió permetia resoldre els problemes organitzatius i actuar de manera contundent i unitària davant la patronal. Però la iniciativa generava certes reticències entre els socialistes i els anarquistes més doctrinaris partidaris de l'acció directa, atès que la nova organització afavoria els dirigents confederals.¹⁵ L'impuls de la constitució del sindicats únics arribà amb els acords del Congrés de Sants de 1918, quan es decidí suprimir les federacions basades en l'ofici per substituir-les per un sindicat únic que agrupés tots els treballadors del mateix ram productiu.

La conflictivitat es començà a estendre arreu de les comarques vinícoles de Catalunya entre 1917 i 1918, i anà acompanyada d'un augment de la sindicació. En les bases que presentaven els sindicalistes es demanava una rebaixa de les parts de la collita a pagar al propietari (de la meitat al terç, del terç al quart, etc.) i l'augment de la seva col·laboració en les despeses del cultiu. En aquest darrer punt es referien als adobs, les llavors, el sofre i els sulfats, que havien augmentat el preu d'ençà que s'introduïren en la producció agrícola i, especialment, durant els anys de la Gran Guerra. Segons els informes de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI), la patronal agrària catalana, el cost de producció d'una càrrega de vi havia passat de 17 pessetes el 1913 a 28 pessetes després de la guerra.¹⁶

Durant el 1918 l'Alt Camp fou un altre focus de conflictivitat. L'agitació sindical demandava l'augment dels salaris i desfermà vagues a Bràfim, Nulles i Alcover, on 250 jornalers aconseguiren d'imposar les seves peticions després d'una setmana de vaga al mes de maig. A Alcover, la mort d'un dels obrers va provocar el tancament del conflicte amb el reconeixement mutu de les associacions de propietaris i treballadors de la vila i el control del mercat de treball per part d'aquests últims a través d'una organització pròpia.¹⁷

---

14 MAYAYO, Andreu. *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme a Catalunya, 1893-1994*. Catarroja, Afers, 1995, p. 97.

15 GABRIEL, Pere. «Classe obrera i sindicats a Catalunya (1903-1920)». Tesi doctoral [Universitat de Barcelona], 1981, p. 251.

16 IACSI. *La crisi vinícola. Conferències*. Barcelona, IACSI, 1923, p. 13.

17 CAMPS GIRONA, Jaume. «Alcover i les vagues de 1918». *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs* [Alcover], núm. 114 (2007), p. 61-77.

Les dades que ens aporta Jordi Pomés en la seva tesi permeten constatar que, abans de la lluita sindical generalitzada del 1919 en les comarques catalanes, la renda més comuna a pagar per part dels pagesos era la d'un terç de la collita. Per exemple, les proporcions dels contractes de vinya abans de la collita de raïm del 1919 a Font-rubí, a l'Alt Penedès, eren les següents: un 66,2% dels pagesos pagaven el 33% de la collita als propietaris, un 20,6% el 40%, un 10,8% el 50% i només un 2,06% el 25%.¹⁸ Després de les mobilitzacions, aquestes proporcions variaren favorablement per als pagesos. Cosa semblant passà a Gelida, a la mateixa comarca, on els sindicalistes aconseguiren rebaixar la proporció dels que pagaven un terç en gairebé el 25% dels contractes i fer predominar la proporció d'una quarta part en gairebé el 50% dels contractes restants. Mentrestant, a Castellet i la Gornal (Alt Penedès), el 1919 s'aconseguí rebaixar del 40% al 33% la quota de la collita en unes bases acordades entre pagesos i propietaris que, segons l'advocat barceloní Fèlix Duran i Cañameras, suposaven una clara millora de la situació dels pagesos castelletencs. Però més enllà del Penedès, entre 1919 i 1920, les millores també es feren notar al Baix Llobregat, on els propietaris acceptaren fer-se càrrec de les llavors i el sulfat;¹⁹ al Vallès, especialment a Montornès i a Sant Fost de Campsentelles, on els propietaris començaren a col·laborar de manera més significativa en les despeses del cultiu; i a Teià, al Maresme, on entre 1919 i 1924 els propietaris entregaren grans quantitats d'adobs als parcers.²⁰

3. El camp català previ al trienni bolxevic: un verger sindical

La dinàmica de vagues va seguir durant tot 1918 a les comarques vinícoles acompanyada d'una forta sindicació fins a 1920. La comarca de l'Alt Penedès, on es visqué un altíssim grau de conflictivitat, es caracteritzà per tenir la major part de les poblacions amb sindicats únics integrats per parcers i rabassaires, junt amb altres oficis, mentre que en altres comarques, com el Priorat o l'Alt Camp, els sindicats únics estaven integrats majoritàriament per pagesos, tant arrendataris com jornalers. Aquests avenç de la sindicació la va posar en evidència Josep Maria Rovira, un dels principals

---

18 Arxiu Històric Municipal de Font-rubí, Llibre de registre de socis de la Societat de Rabassaires de Font-rubí, 1919. Citat a: POMÉS, Jordi. *op. cit.*, p.102.

19 DURAN I CAÑAMERAS, Fèlix. «Contractes d'aparceria i de rabassa en el Penedès», *La Terra*, [Barcelona] (3 de maig de 1924), p. 3.

20 *La Terra*, [Barcelona] (12 d'abril de 1924), p. 3.

propagandistes catòlics agraris de tombants de segle, que afirmava, en una conferència a Sant Sadurní d'Anoia el 4 de gener de 1920, en ple locaut patronal, que s'havia «sindicat tothom [...] com si els nostres pagesos fossin iguals que'ls de les ciutats. Els propulsors del moviment agrari han unit els pagesos, han unit els pobles i finalment han unit a tots els treballadors. Han volgut anar a la força única per assegurar millor el seu triomf ». ²¹ En plena agitació sindical a les vinyes penedesenques entre 1919 i 1920, l'Associació de Propietaris de Vilafranca es lamentava de manera més explícita quan afirmava que «la fuerza impulsora de tal movimiento fue el comunismo revolucionario, que después de haberse enseñoreado de los centros industriales de Cataluña, y especialmente de Barcelona, abultando injusticias, exagerando egoísmos y prometiendo utópicas igualdades, trató de juntar en el Sindicato único la gente del campo a las masas proletarias de la ciudad para dar batalla al organismo social». ²² Però no hem d'oblidar que en aquesta actuació sindical hi va jugar un paper molt important la capacitat d'acció i mobilització de dirigents com Fidel Martí, Pere Ferrer, Joan Figueres o Salvador Suvielos, que ajudaren a fer que els sindicats únics afermessin arreu el pes *local* del moviment amb la negociació sense intermediaris entre obrers i patrons. ²³

Tenint en compte les xifres de sindicació, es pot afirmar que el sindicat que va capitalitzar el descontentament al camp català va ser la CNT. Des de la seva fundació el 1910, els anarcosindicalistes havien experimentat un augment significatiu de la militància. La secció catalana de la confederació, que comptava amb poc més de 15.000 militants el 1915 i gairebé 74.000 a inicis de 1918, tenia 345.000 inscrits quan començava el 1919. Havien estat capaços de reunir en el seu si «una amalgama d'anarquistes, socialistes, republicans i sindicalistes» ²⁴, que convertien una CNT mancada de sectarisme en un espai flexible on es podien dirimir les diferències ideològiques, nacionals o religioses entre els treballadors.

---

21 ROVIRA, Josep M. «Conferència d'orientació social», (gener de 1920). Citat a: POMÉS, Jordi. «Sindicalisme pagès i republicanisme popular a Catalunya (1918-1930). La Unió de Rabassaires: entre el radicalisme obrerista i la via cooperativista». Tesi doctoral [Universitat Autònoma de Barcelona], 1998, p.100.

22 IACSI. *La rabassa morta y su reforma*. Madrid, Instituto de Reformas Sociales, 1923, p.21.

23 GABRIEL, Pere. *op. cit.*, p. 200.

24 EALHAM, Chris. «An Impossible Unity: Revolution, Reform and Counter-Revolution and the Spanish Left, 1917-23», p. 98. Citat a: FABER, Sebastiaan. *op. cit.*, p.268.

Si bé és cert que la majoria d'inscrits al sindicat provenien dels tallers, a la província de Tarragona va ser on més es va fer notar la sindicació pagesa. Un fet que es feu evident al congrés de la CNT celebrat el desembre de 1919 al Teatre de la Comèdia de Madrid, on participaren tres potents federacions agràries comarcals: la Federació Comarcal de l'Alt i Baix Priorat, la Federació Agrícola Comarcal de Valls i la Federació d'Obrers Camperols del Vendrell, que reunien fins a 9.242 treballadors del camp.²⁵

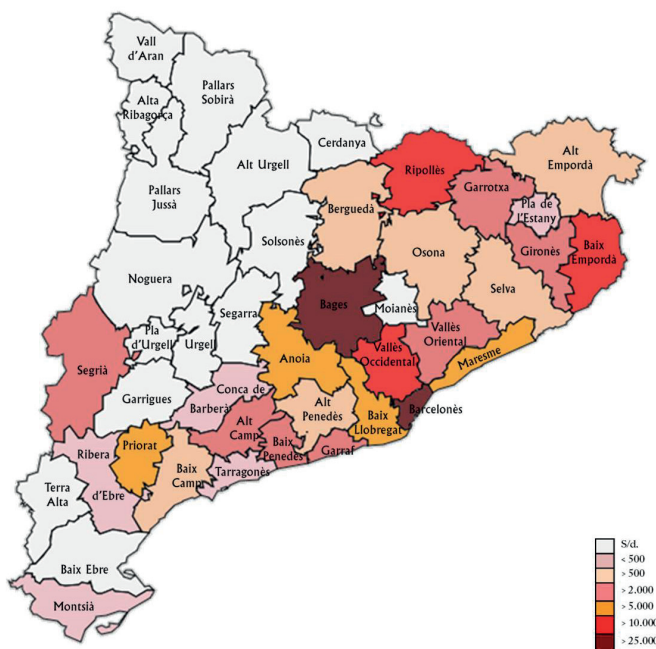
Mapa 1. Nombre d'afiliats als sindicats únics, explícitament agraris, representats al Congrés de la CNT al Teatre de la Comèdia de Madrid el 1919.²⁶

25 POMÉS, Jordi. *op. cit.*, p. 94.

26 No tots els pobles i municipis on hi hagué sindicats únics estigueren representats o adheritats al Congrés i, per tant, aquestes són dades de mínims. Elaboració pròpia a partir de: POMÉS, Jordi. *op. cit.*, p. 94-95; SURÓS PERACULA, Joan. «Població obrera i conflictivitat social a Girona (1914-1923)», Tesi de llicenciatura [Universitat Autònoma de Barcelona], 1988.

Mapa 2. Nombre d'afiliats als sindicats únics representats al Congrés del Teatre de la Comèdia de Madrid, 1919.²⁷

Però a què es devia tant de pes de l'anarcosindicalisme a Tarragona? Era només fruit dels darrers anys de mobilitzacions o venia de més lluny? El que es pot afirmar és que la presència de l'anarcosindicalisme al camp català no responia a cap qüestió mil·lenarista, sinó que era fruit de la capacitat resolutiva dels conflictes laborals i l'èxit a l'hora d'articular les demandes populars a través de les federacions sindicals.

A principis de segle xx, a la província de Tarragona hi mancava un moviment obrer organitzat. Fou entre la primera i la segona dècada de 1900, i sobretot arran de la crisi de finals de segle, quan la província es convertí en un laboratori embrionari de diferents organitzacions que tenien el municipi com el seu nucli d'acció. Segons Formós Plaja, tipògraf llibertari establert a la ciutat de Tarragona des de 1911, la capital provincial «estaba

²⁷ Elaboració pròpia a partir de les dades aportades per: CUCÓ GINER, Alfons. «Contribución a un estudio cuantitativo de la CNT». s/d, p. 193-197.

minada por los republicanos y el socialismo reformista»,²⁸ on l'agrupació socialista, reorganitzada el 1903, no superava la vintena d'inscrits. Per la seva banda, l'agrupació reusenca estava lligada a l'associacionisme obrerista de la ciutat i coordinada per Antonio Fabra i Ribas i Josep Recasens i Mercadé. Però tot i que no eren gaires més que els tarragonins, la seva influència en els càrrecs directius de les institucions progressistes de la ciutat, com el Centre de Lectura i l'Ateneu Obrer, els donava certa influència entre el teixit associatiu. Finalment, als pobles circumdants, des de principis de segle havien començat a sorgir diferents societats agràries amb l'objectiu de superar els entrebancs que havia generat la crisi. Algunes estaven influïdes pels cercles republicans, constituïts un parell de dècades abans.

A partir de la dècada de 1910, el socialisme reusenc començà una fase d'expansió quan fundà el 1912 *La Justicia Social* i constituí l'Agupació Socialista de Reus (ASR), vinculada al PSOE.²⁹ La seva reorganització va comportar la formació d'un gran nombre de societats obreres de tipus agrari en els pobles de l'àrea reusenca, i fins i tot de la Conca de Barberà, la Ribera d'Ebre i el Priorat. Una expansió que tingué en la línia del ferrocarril la seva corretja de transmissió.³⁰ Serveixen d'exemple les societats constituïdes a l'Esplugu de Francolí, el 1910, amb una important participació de jornalers; la Societat de Pagesos d'Ulldemolins, el 1911; la de l'Aleixar i la de Mont-roig, que entre el 1911 i el 1912 fundaren cooperatives de consum; la de Tivissa, influenciada per l'ASR i fundada el 1912 després que els propietaris no acceptessin les demandes de parceria dels pagesos,³¹ o la de la Selva del Camp, coneguda com La Raconera, creada a partir d'una escissió de la Societat dels Pagesos el 1912 amb l'objectiu de pal·liar els desavantatges de la borsa de treball agrari controlada pels patrons. Agrupar els treballadors selvatans en una cooperativa obligava els demandants de mà d'obra a adreçar-se al local de la societat, on una comissió s'encarregava de proporcionar-los els homes que necessitaven.³²

28 SORIANO JIMÉNEZ, Ignacio. *Lanarquisme a Tarragona [1917-1924]. Formós Plaja i Carme Paredes*. Tarragona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver, 2008, p. 31.

29 CAPDEVILA, M.; MASGRAU, R. *La Justicia Social. Òrgan de la Federació Catalana del PSOE, 1910-1916*. Barcelona, La Gaya Ciència, 1979.

30 MAYAYO, Andreu. *op. cit.*, p. 88-91.

31 BIOSCA I ESTEVE, Tomàs. *La societat obrera de Tivissa. Els orígens de la societat cooperativa d'obrers, agricultors i conductors de cavalleries de Tivissa (1912-1918)*. Valls, Cossetània Edicions, 2004.

32 SORONELLAS MASDEU, Montserrat. *Pagesos en un món de canvis. Famílies i associacions pageses de la Selva del Camp*. Tarragona, Publicacions URV, 2006, p. 123.

Figura 1. Municipis amb societats adherides a la FPOC (1913-1914) i la FNOAE (1914-1918)³³

Alt Penedès		Hospitalet de Llobregat	FNOAE
Vilafranca del Penedès	FNOAE	Prat de Llobregat	FNOAE
Alt Camp		Sant Feliu de Llobregat	FNOAE
Alcover	FPOC i FNOAE	Sant Joan Despí	FNOAE
Alió	FNOAE	Sant Just Desvern	FNOAE
Bràfim	FNOAE	Barcelonès	
Cabra del Camp	FNOAE	Badalona	FNOAE
Nulles	FNOAE	Barcelona	FNOAE
Perafort	FPOC	Conca de Barberà	
Pla de Santa Maria	FNOAE	Barberà de la Conca	FPOC
Puigpelat	FNOAE	Espluga de Francolí	FPOC
Rourell	FPOC	Marçà	FNOAE
Vallmoll	FNOAE	Montblanc	FNOAE
Valls	FPOC i FNOAE	Solivella	FPOC i FNOAE
Vilabella	FNOAE	Vilaverd	FNOAE
Vila-rodona	FNOAE	Vimbodí i Poblet	FPOC
Baix Camp		Garraf	
Aleixar	FPOC	Vilanova i la Geltrú	FNOAE
Alforja	FPOC	Montsià	
Borges del Camp	FPOC	Amposta	FNOAE
Botarell	FPOC	Priorat	
Cambrils	FPOC	Capçanes	FPOC i FNOAE
Mont-roig del Camp	FPOC i FNOAE	Cornudella de Montsant	FPOC
Pratdip	FPOC	Guiamets	FPOC i FNOAE
Reus	FPOC i FNOAE	la Torre de Fontaubella	FPOC
Riudecanyes	FPOC	Torroja del Priorat	FPOC i FNOAE
Riudecols	FPOC i FNOAE	Ulldemolins	FPOC i FNOAE
Selva del Camp	FPOC i FNOAE	Ribera d'Ebre	
Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant	FPOC	Flix	FPOC
Baix Ebre		Ginestar	FPOC
Garidells	FPOC	Palma d'Ebre	FPOC i FNOAE
Rasquera	FPOC	Riba-roja d'Ebre	FPOC i FNOAE
Tortosa	FPOC i FNOAE	Tivissa	FPOC i FNOAE
Baix Penedès		Tarragonès	
Arboç	FNOAE	Morell	FPOC i FNOAE
Bellvei	FNOAE	Vilallonga del Camp	FPOC
Riera de Gaia	FPOC	Vila-seca	FPOC i FNOAE
Vendrell	FNOAE	Terra Alta	
Baix Llobregat		Batea	FPOC
Cornellà de Llobregat	FNOAE	Fatarella	FPOC
Esplugues de Llobregat	FNOAE	Gandesa	FPOC i FNOAE

³³ Elaboració pròpia a partir de les dades d'Andreu Mayayo (1989) i Josep Sánchez Cervelló (2001).

Totes aquestes societats locals es començaren a federar a escala comarcal a partir de 1913, amb l'objectiu de convocar una vaga per millorar les condicions laborals. La proposta organitzativa, feta per les societats agràries de Reus i de Riudecols, veuria la llum el 25 de maig al Centre de Societats Obreres de Reus sota el nom de Federación Provincial de Obreros del Campo (FPOC). La federació era, segons Recasens, el resultat de «múltiples mítines que por estos pueblos se celebran con la cooperación de los socialistas reusenses».³⁴

Però la vaga fou un fracàs i, a més de no haver aconseguit els objectius, la repressió fou esferèidora, especialment cap als dirigents. A partir d'aleshores va ser quan s'inicià una lluita per l'hegemonia sindical que enfrontà els projectes socialista i anarcosindicalista. Aquests segons, que s'havien mantingut en una posició subalterna mentre les demandes obreres les dirigia l'ASR, havien creat nuclis amb més o menys èxit en zones del Priorat i l'Alt Camp. Exemples en foren La Flor de Maig, fundada el 1905 al Masroig, i Joaquim Blanch Margalef, un dels seus fundadors, que el 1913 reconeixia satisfet «en veure que després de deu anys de incessant propaganda per les idees llibertàries, he aconseguit inculcar en una infinitat de cervells les teories de M. Baconini i d'altres tants filòsofs d'idees modernes».³⁵

Una de les mostres més evidents de la lluita pel control de l'hegemonia sindical fou quan, el març de 1914, la federació provincial s'adherí a la Federación Nacional de Obreros Agricultores de España (FNOAE), vinculada a la CNT. Des de *La Justicia Social* els socialistes posaren el crit al cel, però tot esforç fou inútil. L'estocada final al projecte socialista al camp arribà quan el Centre de Societats Obreres de Reus, que havia estat el nucli dur del socialisme reusenc d'ençà de 1912, junt amb altres societats del Camp de Tarragona, es sumaren al projecte confederal. La iniciativa estava encapçalada per la societat de Valls, dirigida per l'anarcosindicalista Fidel Martí, que tenia *La Voz del Campesino* com el seu òrgan de premsa.³⁶ A partir d'aleshores, el socialisme només va mantenir alguns simpatitzants en nuclis aïllats, com La Productora d'Alforja, i, sobretot, a les Terres de l'Ebre amb la Unió Obrera de Flix, el Centro Republicano y Asociación

---

34 *La Justicia Social*, [Reus] (1 de maig de 1913).

35 AUDÍ FERRER, Pere. «La inexistència de loasi prioratí. Les primeres passes de la CNT al Priorat». *Lo Violí. Revista cultural del Priorat* [Falset], núm. 2 (2006), p. 4-6.

36 GAVALDÀ I TORRENTS, Antoni. *El pensament agrari de l'anarquisme a l'Alt Camp: 1923-1939. El paper de Pere Segarra i Boronat*. Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1986.

de Trabajadores del Campo de la Sénia o el Centro Obrero de Tortosa.³⁷ El camp català de 1919, adobat i conquerit per l'anarcosindicalisme des d'inicis de 1910, evidenciava l'emancipació cultural i política dels treballadors respecte de la burgesia, que s'havia iniciat amb la primera articulació sindical feta pels socialistes. Els obrers, allunyats dels cercles republicans que els dirigiren en un primer moment, es reafirmaren en espais propis i es constituïren en un ens social diferenciat de la resta de classes.³⁸

4. La reacció patronal

El 17 de març de 1919, després de gairebé 44 dies, el govern liberal del comte de Romanones acceptava les condicions dels vaguistes de La Canadenca. La vaga, que havia començat a les instal·lacions de la fàbrica de la Barcelona Traction, situada al Paral·lel de Barcelona, fou capaç d'aturar i deixar a les fosques tota la ciutat. Al govern no li quedava cap altre remei que cedir a les exigències dels treballadors. Els acords entre govern i treballadors passaven per la readmissió de tots els vaguistes que havien estat acomiadats, l'augment general dels salaris, l'alliberament dels presos, el cobrament de la meitat de la mesada mentre els treballadors havien estat de vaga i la consecució de la jornada laboral de vuit hores. Una conquesta, però, que no es limitava als treballadors de la fàbrica, ni tan sols als de Barcelona, sinó que el 3 d'abril d'aquell any es feia extensiva a la resta d'oficis de l'Estat. Fou així com Espanya es convertia en el primer país del món on es reconeixia la vella demanda obrera de les vuit hores.

Salvador Seguí, que havia estat escollit secretari del comitè nacional de la CNT al Congrés de Sants de 1918, fou un dels ponents del míting de la plaça de les Arenes de Barcelona el 19 de març de 1919. Per a Seguí era el moment de celebrar la victòria i donar per conclosa la vaga.³⁹ Però tot i que El Noi del Sucre entenia que la millora laboral havia estat una conquesta obrera, es preguntava: I ara què? El límit d'aquella protesta havia estat Barcelona, però el poder al qual s'havien enfrontat sobrepassava aquest límit. Si del que es tractava era de guanyar, com en el cas de Rússia, calia que la potència del sindicalisme de masses es traduís en un espai d'unió dels treballadors, més enllà de les diverses afinitats ideològiques.

---

37 MAYAYO, Andreu. *op. cit.*, p. 96-97. SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep. *Conflicte i violència a l'Ebre. De Napoleó a Franco*. Barcelona, Flor del Vent, 2001, p. 227-238.

38 MONTES, Pablo. *op. cit.*, p. 81; ELEY, Geoff. *op. cit.*, p. 75.

39 BALCELLS, Albert. *El sindicalisme a Barcelona (1916-1923)*. Barcelona, Nova Terra, 1966, p. 81-83.

A partir d'aleshores, encapçalada per Seguí i Pestaña, s'inicià una àmplia campanya per estendre l'organització per tot el territori espanyol, ja que «de poco servirá que esta fuerza inmensa, que se sostiene por la tenacidad y la convicción del proletariado catalán, quedase encerrada solamente en los muros de aquello que se llama Cataluña». En definitiva, el sindicat era l'eina de resistència, de transformació de la realitat i de construcció d'una societat futura on els sindicats haurien de ser els responsables d'organitzar la producció, distribució i consum d'una societat sense Estat ni capitalisme, sense la necessitat de la dictadura «para ir del régimen burgués al comunista».⁴⁰

Aquesta estratègia, que diferia de les tesis leninistes, contrastava amb la postura que adoptaren els patrons davant les notícies que arribaven des de Rússia. Els propietaris foren els primers a comparar els bolxevics amb els sindicalistes espanyols, i feren de la revolució dels soviets «el espantajo, *el coco*, el amedranta-bolos, y al igual que los cristianos se entretienen en cargar sobre las espaldas del diablo todos los contratiempos que al hombre ocurren, así, ellos cargan a la revolución todas las tonterías y ridiculeces imaginables»⁴¹.

Davant la inacció del govern per aturar les protestes, els patrons entengueren que havien de ser ells els que havien de fer front a l'avenç del comunisme que venia de Rússia. L'obsessió arribava al punt d'acusar de bolxevic qualsevol reforma legislativa que busqués millorar les condicions de vida dels treballadors. Per als empresaris, el comunisme havia trobat el camp abonat en les institucions de reforma social, que en el cas de Catalunya havia promogut la Mancomunitat amb l'Acció Social Agrària i els sindicats agrícoles locals.⁴²

La percepció dels esdeveniments russos com el model de les protestes obreres va fer que alguns sectors de la població veiessin qüestionat el seu estil de vida. Per als patrons era una evidència. Només calia que traguessin

---

40 SEGUÍ, Salvador, «El sindicalismo en Cataluña», *España Nueva* [Madrid] (4 d'octubre de 1919).

41 PESTAÑA, Ángel. *70 días en Rusia. Lo que yo pienso*. Barcelona, s/d, p. 7-8. Citat a: CRUZ, Rafael. «¡Luzbel vuelve al mundo! Las imágenes de la Rusia soviética y la acción colectiva en España» CRUZ, Rafael; PÉREZ LEDESMA, Manuel (ed.). *Cultura y movilización en la España contemporánea*. Madrid, Alianza, 1997, p. 282.

42 POMÉS, Jordi. *op. cit.*, p. 121-172; SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep. «Agricultura (1931-1939)». BONAMUSSA, Francesc. (dir.) *Generalitat de Catalunya. Obra de govern 1931-1939 [I]*. Barcelona, Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya, 2006, p. 97-158.

el cap per la finestra. La conquesta de la jornada laboral de vuit hores que havia facilitat la vaga de La Canadenca de Barcelona era la gota que vessà el got. El *comunisme* no podia seguir avançant.

Els patrons van reaccionar a les demandes obreres a través de la mobilització i la propaganda per pressionar el govern perquè acabés amb aquell *estado de anarquia* al qual s'havia arribat. Fins a 1919 havien mantingut una posició defensiva, però prengueren la iniciativa metabolitzant els canvis amb un projecte específic de nou ordre social. La patronal, especialment la catalana, no buscava el manteniment de l'*statu quo*, sinó que optava per canviar el sistema de partits de la Restauració per una representació política corporativa. És a dir, l'objectiu de la patronal era *superar* la democràcia liberal per substituir-la per una *democràcia orgànica* que només es podia fer efectiva si els patrons es dotaven d'un sindicat únic propi que comptés amb el suport de petits i mitjans empresaris, comerciants i artesans i que coronés amb el suport aliat de la figura del capità general de Catalunya: Joaquim Milans del Bosch.

El novembre de 1920, després que s'assolís el grau màxim de conflictitat social, arribà la reacció governamental amb el nomenament de Severiano Martínez Anido com a nou governador civil de Barcelona. La repressió que s'exercí contra l'anarcosindicalisme a partir d'aquell mes afectà dràsticament la CNT, que quedà momentàniament desorganitzada. La majoria de sindicats pagesos adherits o propers a la confederació foren clausurats i s'iniciaren les detencions, deportacions i empresonaments de dirigents sindicals com Josep Ricart, membre de la junta del sindicat de Sant Pere de Ribes (Garraf), que fou detingut i empresonat en tres ocasions entre 1921 i 1922⁴³; o Josep Font, de Sant Martí Sarroca (Alt Penedès), que fou empresonat el 1920 juntament amb altres dirigents de la Federació d'Obrers Agrícoles del Penedès, com Pau Padró, del Vendrell (Baix Penedès), que es passà set mesos a la presó Model de Barcelona entre 1921 i 1922.⁴⁴

L'acció repressiva del govern anà acompanyada d'una ofensiva patronal, en clara connivència entre totes dues. Els patrons van recórrer als jutjats de primera instància els acords als quals s'havia arribat amb els pagesos durant el bienni anterior. Una vegada derogats, s'aplicaren desnonaments com a represàlia als pagesos que havien destacat en les lluites sindicals dels

---

43 *Democràcia* [Vilanova i la Geltrú] (27 de febrer de 1921 i 12 de març de 1922).

44 MAYAYO, Andreu. *op. cit.*, p. 101.

anys anteriors. Qualificat com a «gros desastre» per la premsa sindical,⁴⁵ els desnonaments foren una pràctica habitual una vegada havia passat «el perill del moviment revolucionari [quan] quasi tots els propietaris no han volgut complir lo que havien firmat excusant-se amb subterfugis com el de que el firmant de les bases era tan sols pubill i no propietari, en que la firma se li havia fet posar coaccionant-lo, etc.».⁴⁶ Entre 1919 i 1922, només a Vilafranca del Penedès, que havia quedat al centre de l'agitació sindical durant el trienni 1918-1920, es celebraren fins a quaranta judicis de desnonament al jutjat de primer instància de la ciutat. Una xifra que convé ampliar si es té en compte que les sentències s'efectuaven a través dels jutjats de pau de cada municipi. D'exemples de desnonaments n'hi ha molts, com els de la petita població de Pacs del Penedès, que el 1920 comptava amb 410 habitants i on només el 1924 s'hi comptabilitzaren fins a 53 desnonaments.⁴⁷ També cal destacar el cas de Santa Margarida i els Monjos, que comptava amb gairebé 1.700 habitats el mateix 1920, i on entre el 1916 i el 1922 s'executaren fins a 49 desnonaments rústics.⁴⁸

En general, l'ofensiva patronal al camp es distingí en aquest període pel replègament unilateral cap a la defensa de la propietat privada i la reivindicació de formes repressives per contrarestar la conflictivitat laboral que s'estava vivint amb les demandes dels sindicats dels treballadors. Des de l'IACSI s'abandonaren els postulats sindicals interclassistes que desde finals del segle XIX havien caracteritzat les accions reformistes al camp, per apostar per l'enfrontament amb les societats pageses. Això es portà a terme afavorint la creació d'entitats de propietaris, com les que ja s'havien estat creant des de 1900 a l'empara de les cambres agràries comarcals i les lligades a la Federació Agrícola Catalano-Balear (FACB). Aquesta entitat, fundada el 1899 a Barcelona a instàncies de l'IACSI, tenia com a objectiu mantenir el paper preeminent de l'Institut enmig de la proliferació de sindicats al camp. Es tractava d'un replantejament estratègic de l'IACSI després d'haver fracassat en l'intent d'implantar la seva estructura amb subdelegacions per tot el territori català.⁴⁹

45 *El Fructidor* [Vilafranca del Penedès] (16 de juliol de 1921), p. 1.

46 *Democràcia* [Vilanova i la Geltrú] (12 de setembre de 1925), p. 2.

47 *La Terra*, [Barcelona] (16 d'agost de 1924).

48 ARNABAT MATA, Ramon. *La gent i el seu temps. Història de Santa Margarida i els Monjos. De la fil·loxera a la Guerra Civil, 1890-1940*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill, 1993, p. 200-201.

49 PLANAS, Jordi. «Cooperativisme i associacionisme agrari a Catalunya: Els propietaris rurals i l'organització dels interessos agraris al primer terç del segle XX». Tesi doctoral [Universitat Autònoma de Barcelona], 2003, p. 419.

La construcció d'aquest nou model social al camp s'intentà articular des de l'IACSI, que es volgué portaveu d'aquests sindicats comarcals. Tot i que no ho aconseguí, va demostrar una clara voluntat intervencionista en els moments de màxima tensió social. El mes gener de 1920, coincidint amb el locaut declarat per la patronal catalana l'1 de desembre de 1919, una delegació de l'IACSI, juntament amb altres entitats patronals, es desplaçà a Madrid per lliurar a Alfons XIII i a Manuel Allendesalazar, president del consell de ministres, un missatge per negociar la solució als conflictes socials al camp. La carta «viene a ser como un sucinto memorial de agravios que ha recibido la agricultura de todos los Gobiernos» i on es condemnava la política econòmica i social dels governs, als quals feia responsables d'arribar «al estado de anarquía en que hoy nos hallamos sumidos y al que nos han precipitado las equivocaciones de los Gobiernos». En la carta s'afirmava la necessitat urgent que «los Poderes públicos amparen el derecho de propiedad, restablezcan el principio de autoridad y obliguen a todos al cumplimiento de las leyes del país y a la observancia de los contratos de trabajo y de la explotación de las tierras libremente estipulados».⁵⁰ Fins que no arribà la dràstica solució repressiva de Martínez Anido a finals de 1920, l'IACSI va ser sol·licitat en diverses ocasions pels sindicats comarcals perquè pressionés la intervenció del govern amb l'objectiu que tallés de soca-rel l'agitació.

Les forces de la reacció eren prou àmplies, amb bases socials i aliats prou poderosos perquè el sindicalisme es plantejés la lluita d'una manera més complexa. Havia d'intentar conquerir una hegemonia més àmplia que superés l'espai obrer. L'estiu de 1920, la CNT i la UGT estableixen un nou pacte, però aquesta vegada s'acordava des d'una posició defensiva davant l'embat patronal. Tanmateix, es continuava entenent aquesta aliança en termes d'unitat de classe, encara que no es descartava que «el pacto del proletariado, puramente circunstancial y defensivo —de momento— pueda convertirse en unión sagrada para el logro de la integral emancipación de la clase obrera».⁵¹ Però l'estratègia plantejada per Seguí no triomfà davant la direcció de la CNT, que estava en una situació defensiva i de retirada després de diverses detencions dels seus quadres dirigents.

---

50 *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro (RIACSI)* [Barcelona] (20 de gener de 1920).

51 SEGUÍ, Salvador, «Consideración sobre la alianza circunstancial del proletariado español», *La Internacional* (21 d'octubre de 1920).

A banda de la repressió governamental i patronal, hi va haver altres causes que col·laboraren a explicar el declivi anarcosindicalista al camp. Alguns autors han apuntat a les causes tàctiques, que derivaren d'una visió excessivament dicotòmica entre el camp i la ciutat, fins al punt d'acusar la pagesia de ser «un verdadero lastre para los obreros de la ciudad».⁵² Una visió urbanista de la mobilització obrera que bandejava els anhels de bona part de la pagesia catalana amb els acords del congrés celebrat al Teatro de la Comedia de Madrid el desembre de 1919, els quals s'oposaven a la parcel·lació de la terra i l'accés a la propietat de manera individual i donaven per superades de manera definitiva les federacions d'ofici, la qual cosa deixava la pagesia sense un instrument propi d'organització.⁵³

Fos com fos, el que es pot assegurar és que el trencament d'aquesta política d'aliances i de front ampli en contra de la reacció patronal, que a la vegada va suposar el tancament de Seguí a la presó de la Mola de Maó, va implicar l'aprofundiment d'un canvi estratègic en el projecte iniciat anteriorment. Amb la reorganització del 1922, la CNT caigué en un progressiu radicalisme, que s'accentuà a partir de la mort del Noi del Sucre el març de 1923. Per als qui havien apostat per l'anarcosindicalisme al camp, aquest canvi de plantejament es feu evident l'abril d'aquell mateix any, amb la celebració del Ple Regional Camperol a Barcelona. No era el primer cop que es celebrava un ple d'aquestes característiques. En el marc de la repressió de 1920-1921, les organitzacions pageses realitzaren alguns congressos i reunions d'àmbit comarcal i regional. El 17 d'octubre de 1920 se celebrà a Girona una assemblea d'agricultors per tal «d'endegar una campanya de propaganda per fomentar la sindicació, fundar sindicats agraris, crear una federació de sindicats de la província per a després fer la gran confederació, organitzar cooperatives agràries i socors mutus per a accidents de bestiar».⁵⁴ També en un moment on la sindicació havia començat a mostrar els seus primers símptomes de fatiga, la CNT va celebrar a Barcelona un ple regional de pagesos que, segons Ramon Porté, «se convirtió en una reunión de amigos sin más trascendencia que pasar dos o tres días en la ciudad Condal. Nada práctico salió del pleno para una trayectoria que en-

---

52 *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (21 d'abril de 1923).

53 BAR, Antonio. *La CNT en los años rojos (del sindicalismo revolucionario al anarcosindicalismo, 1910-1926)*. Madrid, Akal, 1981, p. 540-543.

54 SURÓS PERACULA, Joan. «Població obrera i conflictivitat social a Girona (1914-1923)». Tesi de llicenciatura [Universitat Autònoma de Barcelona], 1988, p. 196.

cuadrarse a los agricultores catalanes». ⁵⁵ Fou a partir de l'abril de 1922, amb la recuperació de les garanties constitucionals i l'alliberament dels principals dirigents cenetistes, que hi hagué una clara voluntat «para poner de nuevo en pie la organización campesina de las diferentes zonas del país» que a Catalunya es concretà el desembre de 1922 en el ple regional amb l'acord de celebrar un congrés pagès l'abril de 1923. ⁵⁶

Després dels acords del ple camperol d'abril de 1923, s'acceptà el comunisme llibertari, s'admeteren dins el sindicat els parcers i rabassaires i es rebutjaren les cooperatives i la creació d'una organització homogènia de camperols dins la CNT. Les noves bases sobre les quals havia d'actuar el sindicalisme llibertari eren crítiques amb la línia que s'havia seguit fins aleshores. Es reafirmava que, dins la CNT, s'abandonava l'estratègia del front ampli i el pluralisme per retornar a un sindicalisme de quadres i d'acció directa. Com a conseqüència, la CNT perdria la batalla de la sindicació agrària davant de propostes que buscaven en l'acció sindical la millora immediata de les condicions laborals, ja estiguessin plantejades des de la tradició republicana, per al cas de la Unió de Rabassaires, ⁵⁷ o des del paternalisme apostòlic de les federacions catòliques. ⁵⁸

---

⁵⁵ MAYAYO, Andreu. «La destrucció del món rural català (1880-1980): de pagesos a obrers i a ciutadans». Tesi doctoral [Universitat de Barcelona], 1989, p. 490.

⁵⁶ BAR, Antonio. *op. cit.* p. 571.

⁵⁷ POMÉS, Jordi. *La Unió de Rabassaires: Lluís Companys i el republicanisme, el cooperativisme i el sindicalisme pagès a la Catalunya dels anys vint*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.

⁵⁸ BARRULL I PELEGRÍ, Jaume. «El sindicalisme catòlic de Lleida (1918-1936)». *Estudis d'Història Agrària* [Girona: Universitat de Girona], núm. 17 (2004), p. 129-146; BENGOCHEA, Soledad. «Patronal catalana, corporativisme y crisis política, 1898- 1923». Tesi doctoral [Universitat Autònoma de Barcelona], 1991; BUXEDA MAJORAL, Gerard. «L'opció del sindicalisme agrari catòlic. Jaume Rosich i Bassa». *Revista de Girona* [Girona: Diputació de Girona], núm. 278 (2013), p. 54-56; PLANAS, Jordi. «El Instituto Agrícola Catalán de San Isidro y la organización de los intereses agrarios (1880-1936)». *Revista española de estudios agrosociales y pesqueros* [Madrid: Ministerio de Agricultura], núm. 217 (2008), p. 13-48; SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; PUIG VALLVERDÚ, Guillem. *El Sindicat agrícola de la Poble de Mafumet. Cent anys de cooperació agrària, 1917-2017*. La Poble de Mafumet, Sindicat Agrícola de la Poble de Mafumet, 2017.

Consideracions finals

Els ecos de la Revolució Russa arribaren a Espanya enmig d'una crisi d'autoritat del règim de la Restauració. Però les vagues que van tenir lloc a Catalunya a partir de 1917 i 1918 no es generaren com una conseqüència directa de la influència russa, sinó que seguien la seva pròpia tradició reivindicativa en matèria laboral i de condicions de vida dels treballadors. Ara bé, si la influència que exerciren els bolxevics sobre els treballadors catalans no es traduí en un moviment pròpiament revolucionari, els ecos que arribaven des de Petrograd serviren per mantenir actius els treballadors en les seves lluites i ajudaren a plantejar nous horitzons a conquerir.

En aquest sentit, l'onada de vagues que afectà el camp català entre 1918 i 1920 distava molt dels objectius que s'havien plantejat els russos. Els dirigents obrers apel·laven a l'estel roig que venia d'orient, però els objectius eren tan concrets com en les dècades anteriors: aconseguir les millores immediates de les demandes dels treballadors que ajudessin a superar la situació de crisi que estaven vivint des d'inicis de segle xx i que s'havia agreujat amb la inflació que seguí el final de la Guerra Mundial.

Una de les característiques d'aquesta onada de vagues fou l'ús dels sindicats únics com a instrument de lluita dels treballadors a l'hora de reivindicar les demandes als patrons. La estratègia municipalista, tot i que estava coordinada a escala nacional, va permetre negociar directament amb els propietaris, amb uns resultats molt satisfactoris a curt termini. En alguns casos les demandes s'assentaren en les noves relacions de producció entre patrons i pagesos, mentre que en d'altres la repressió va escombrar qualsevol resta de les victòries obreres durant el trienni 1918-1920, fins al punt d'expulsar els treballadors de les terres que conreaven en règim de parcel·laria. Per a líders obrers com Salvador Seguí, el sindicat havia de ser l'eina que articulés la futura societat que sorgís del moviment revolucionari. Un eina àmplia i plural que compregués tots els treballadors més enllà de les seves afinitats ideològiques. Però aquest projecte quedà estroncat amb la repressió que exerciren l'Estat i la patronal a partir de 1920, i fou bandejat definitivament amb l'assassinat de Seguí el 1923.

Sens dubte l'èxit de les demandes obreres estava influït per la compiacença que feien els patrons dels sindicalistes amb els bolxevics. En aquest sentit, la Revolució Russa va tenir un efecte paradoxal. Si bé fou capaç d'ampliar l'horitzó emancipador de la classe treballadora, també va ajudar a harmonitzar els seus contraris. Malgrat la crisi d'autoritat del règim de

la Restauració, amb les Juntes de Defensa i les assembles de parlamentaris, entre la burgesia es va despertar la necessitat d'enrocar-se si volien mantenir els seus interessos materials i la posició dominant. Ambdues coses anaven de bracet. Una es devia a l'altra. La classe propietària havia assentat la seva posició dominant al camp d'ençà de la crisi de finals de segle XIX, i n'havia carregat les conseqüències sobre l'espatlla dels treballadors. Amb les protestes obreres perillava la posició d'aquests privilegis. A més, el complex entramat associatiu que la burgesia havia construït curosament des de mitjan segle XIX, i que era el garant de la seva posició de domini, s'havia posat en qüestió amb la constitució de la federació d'entitats pròpiament obreres que li disputaven l'hegemonia.

La por que a Espanya li passés el mateix que a Rússia aquell any 1917 despertava entre la burgesia la necessitat de plantejar i fer efectiu un nou model social d'estil corporatiu que *superés* la democràcia liberal. Un model que tenia en la coerció la seva principal base de supervivència i que no s'expressava únicament a través de la violència física o judicial, sinó que s'ajudava de la construcció d'un ambient de por col·lectiva que tenia el seu origen al país dels soviets. Al cap i a la fi, hem de tenir en compte que les protestes que van tenir lloc a Catalunya i a la resta de l'Estat durant el trienni 1918-1920 tenien unes bases materials similars a les que havien engegat la revolució a Rússia. Era això el que als patrons els feia fàcil d'imaginar que una cosa semblant els podia passar també a ells.

Bibliografia

- ACEVEDO, Isidoro. *Impresiones de un viaje a Rusia*. Oviedo, Imprenta Hijos de A. P. Santamaría, 1923.
- ÁLVAREZ, José. *La ideología política del anarquismo español (1868-1910)*. Madrid, Siglo Veintiuno, 1991 [1976].
- ANDRADE, Juan; HERNÁNDEZ, Fernando (ed.). *1917. La Revolución rusa cien años después*. Madrid, Akal, 2017.
- ARNABAT, Ramon. *La gent i el seu temps. Història de Santa Margarida i els Monjos. De la fil·loxera a la Guerra Civil, 1890-1940*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill, 1993.
- AUDÍ, Pere. «La inexistència de l'oasi prioratí. Les primeres passes de la CNT al Priorat», a *Lo Violí. Revista cultural del Priorat* [Falset], núm. 2 (2006), p. 4-6.
- BALCELLS, Albert. *El sindicalisme a Barcelona (1916-1923)*. Barcelona, Nova Terra, 1966.
- BAR, Antonio. *La CNT en los años rojos (del sindicalismo revolucionario al anarcosindicalismo, 1910-1926)*. Madrid, Akal, 1981.
- BARRULL, Jaume. «El sindicalisme catòlic de Lleida (1918-1936)», a *Estudis d'Història Agrària* [Girona: Universitat de Girona], núm. 17 (2004), p. 129-146.
- BENGOECHEA, Soledad. «Patronal catalana, corporativisme y crisis política, 1898- 1923». Tesis doctoral [Universitat Autònoma de Barcelona], 1991.
- BIOSCA, Tomàs. *La societat obrera de Tivissa. Els orígens de la societat cooperativa d'obrers agricultors i conductors de cavalleries de Tivissa (1912-1918)*. Valls, Cossetània Edicions, 2004.
- BUXEDA, Gerard. «L'opció del sindicalisme agrari catòlic. Jaume Rosich i Bassa», a *Revista de Girona* [Girona: Diputació de Girona], núm. 278 (2013), p. 54-56.
- CAMPS, Jaume. «Alcover i les vagues de 1918», a *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs* [Alcover], núm. 114 (2007), p. 61-77.
- CAPDEVILA, M.; MASGRAU, R. *La Justícia Social. Òrgan de la Federació Catalana del PSOE, 1910-1916*. Barcelona, La Gaya Ciència, 1979.
- CASANOVA, Julián. *De la calle al frente. El anarcosindicalismo en España (1931-1939)*. Barcelona, Crítica, 1997.
- CRUZ, Rafael. «¡Luzbel vuelve al mundo! Las imágenes de la Rusia soviética y la acción colectiva en España», a CRUZ, Rafael; PÉREZ, Manuel (ed.). *Cultura y movilización en la España contemporánea*. Madrid, Alianza, 1997, p. 273-303.

- CUCÓ, Alfons. «Contribución a un estudio cuantitativo de la CNT». s.d.
- ELEY, Geoff. *Un mundo que ganar. La historia de la izquierda en Europa, 1850-2000*. Barcelona, Crítica, 2003.
- FABER, Sebastiaan. «*Es la hora de la claridad dogmática*. El impacto de la Revolución rusa en la cultura política española», a ANDRADE, Juan; HERNÁNDEZ, Fernando (ed.). *1917. La Revolución rusa cien años después*. Madrid, Akal, 2017, p. 263-288.
- GABRIEL, Pere. «Classe obrera i sindicats a Catalunya (1903-1920)». Tesis doctoral [Universitat de Barcelona], 1981.
- GAVALDÀ, Antoni. *El pensament agrari de l'anarquisme a l'Alt Camp: 1923-1939. El paper de Pere Segarra i Boronat*. Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1986.
- GONZÁLEZ, Ángeles. «La construcción de un mito. El trienio bolchevique en Andalucía», a *Revista de Historia Contemporánea*, [Sevilla: Universidad de Sevilla], núm. 9-10 (2000), p. 163-205.
- MAYAYO, Andreu. *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme a Catalunya, 1893-1994*. Catarroja, Afers, 1995.
- «La destrucció del món rural català (1880-1980): de pagesos a obrers i a ciutadans». Tesis doctoral [Universitat de Barcelona], 1989.
- MONTES, Pablo. «Obrerismo, republicanismo y reajuste de hegemonías al calor de la Revolución Rusa. El caso catalán», a *Nuestra Historia. Revista de historia de la FIM*. [Madrid: Fundación de Investigaciones Marxistas], núm. 4 (2017), p. 77-96.
- MORENO, Javier. «Alfonso XIII, 1902-1931», a VILLARES, Ramón; MORENO, Javier. *Historia de España. Restauración y Dictadura*. Barcelona, Crítica, vol. 7 (2009), p. 307-554.
- PLANAS, Jordi. «El Instituto Agrícola Catalán de San Isidro y la organización de los intereses agrarios (1880-1936)», a *Revista Española de Estudios Agrosociales y Pesqueros* [Madrid: Ministerio de Agricultura], núm. 217 (2008), p. 13-48.
- «Cooperativisme i associacionisme agrari a Catalunya: Els propietaris rurals i l'organització dels interessos agraris al primer terç del segle XX». Tesis doctoral [Universitat Autònoma de Barcelona], 2003.
- POMÉS, Jordi. «Sindicalisme pagès i republicanisme popular a Catalunya (1918-1930). La Unió de Rabassaires: entre el radicalisme obrerista i la via cooperativista». Tesis doctoral [Universitat Autònoma de Barcelona], 1998.
- PUIGSECH, Josep. *La revolució russa i Catalunya*. Barcelona, Eumo, 2017.

- REED, John. *Diez días que estremecieron al mundo*. Madrid, Akal, 2007.
- SÁNCHEZ, Josep. «Agricultura (1931-1939)», a BONAMUSSA, Francesc. (dir.) *Generalitat de Catalunya. Obra de govern 1931-1939 [I]*. Barcelona, Departament de Presidència de la Generalitat de Catalunya, 2006, p. 97-158.
- Conflicte i violència a l'Ebre. De Napoleó a Franco*. Barcelona, Flor del Vent, 2001.
- SÁNCHEZ, Josep; PUIG, Guillem. *El Sindicat agrícola de la Pobla de Mafumet. Cent anys de cooperació agrària, 1917-2017*. La Pobla de Mafumet, Sindicat Agrícola de la Pobla de Mafumet, 2017.
- SORIANO, Ignacio. *Lanarquisme a Tarragona [1917-1924]. Formós Plaja i Carme Paredes*. Tarragona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver, 2008.
- SORONELLAS, Montserrat. *Pagesos en un món de canvis. Famílies i associacions pageses de la Selva del Camp*. Tarragona, Publicacions URV, 2006.
- SURÓS, Joan. «Població obrera i conflictivitat social a Girona (1914-1923)». Tesi de llicenciatura [Universitat Autònoma de Barcelona], 1988.
- TUÑÓN, Manuel. *Luchas obreras y campesinas en la Andalucía del siglo xx*. Madrid, Siglo Veintiuno, 1978.
- URÓS, Joan: «Població obrera i conflictivitat social a Girona (1914-1923)», Tesi de llicenciatura [Universitat Autònoma de Barcelona], 1988.

LA REVOLUCIÓN RUSA Y SU INFLUENCIA EN EL MUNDO MUSULMÁN

Jaume Camps Girona

Universitat Rovira i Virgili. Centro de Estudios sobre los Conflictos Sociales

Resumen. La Revolución Rusa ha tenido una gran influencia en el desarrollo del siglo xx. La creencia en una revolución que acabase con el orden existente alentó a muchos de los movimientos de liberación nacional en países colonizados, para los que las proclamas soviéticas que defendían el derecho a la autodeterminación supusieron una esperanza frente el imperialismo europeo.

Este artículo analiza el impacto que tuvo la primera revolución proletaria de la historia, los grandes cambios que comportó su triunfo —tanto dentro del territorio ruso como en el panorama internacional— y cómo la situación cambió con la llegada de Stalin al poder.

Palabras clave: Oriente Próximo, Rusia, URSS, Sultán Galiev, Congreso de Bakú 1920, Enver Pasha.

Abstract. The Russian Revolution had an enormous influence on the events of the 20th century. The belief in a revolution that would sweep away the existing order inspired many national liberation movements in colonised countries, for whom Soviet declarations in favour of self-determination held out the prospect of hope in the face of European imperialism.

This article analyses the impact of the first proletarian revolution in history, the great changes that resulted from its triumph (both in Russia and internationally) and how this situation changed with the arrival of Stalin in power.

Key words: Middle East, Russia, USSR, Sultan Galiev, 1920 Baku Congress 1920, Enver Pasha.

Introducción

La Revolución rusa ha tenido una gran influencia en el desarrollo del siglo xx. Las esperanzas de una revolución que acabase con el orden existente sirvieron de ejemplo para muchos de los movimientos de liberación nacional de los países colonizados¹, y las proclamas soviéticas defendiendo el derecho de autodeterminación, como afirma Josep Fontana, «alimentaron las esperanzas de los de abajo y convertida, por lo menos en sus temores, en la mayor de las amenazas para los de arriba²».

El nuevo régimen surgido de octubre buscó el apoyo de los pueblos musulmanes que vivían en el vasto Imperio zarista. Los Romanov ejercían su poder de forma despótica y primaban a la Iglesia ortodoxa sobre las otras creencias, perseguidas por las autoridades. Por eso desde la subida al poder de los bolcheviques, Lenin y los otros dirigentes defendieron el derecho de autodeterminación de los pueblos y apoyaron la recuperación de las instituciones tradicionales islámicas, para poder consolidar su poder en el territorio ante diferentes revueltas tribales. Y como aquellas políticas, dieron esperanzas al mundo colonizado.

Este artículo analiza cómo el régimen bolchevique gestionó la cuestión musulmana, en un primer momento apoyando sus demandas para conseguir consolidarse interna e internacionalmente, y cómo la situación cambió a partir de la subida de Stalin al poder.

1. Imperio ruso a finales del zarismo

En vísperas de la Primera Guerra Mundial, Rusia era un conglomerado de pueblos en un vasto territorio de 9.656 kilómetros que abarcaban desde Polonia hasta el océano Pacífico y con una población de casi 175 millones de habitantes. La mayoría de sus gentes eran de religión ortodoxa, mientras que la conquista de las tribus caucásicas y del Asia central había hecho crecer la población musulmana, pasando de ser el 4% a llegar al 15%, convirtiéndose en el grupo no ortodoxo más grande del Imperio. Y los judíos, ubicados sobre todo en Lituania, Ucrania y Bielorrusia, eran un 4,2% aprox.³.

1 Para saber más: PRASHAD, Vijay. *Red Star over the Third World*. Nueva Delhi, Left World Books, 2017.

2 FONTANA, Josep. *El siglo de la revolución. Una historia del mundo desde 1914*. Barcelona, Crítica, 2017, p. 59.

3 KUMAR, Krishan. *Imperios. Cinco regímenes imperiales que moldearon el mundo*. Barcelona, Pasado&Presente, 2018, pp. 272-273.

Políticamente la Iglesia oficial del Imperio era la cristiana ortodoxa, mientras que las otras religiones sufrían diferentes formas de discriminación, y hasta de represión⁴. En 1832 nació la teoría de la «nacionalidad oficial», elaborada por el noble S.S. Uvárov (1786-1855), uno de los grandes intelectuales de su época. Su doctrina se basaba en tres pilares: la ortodoxia, la autocracia y la nacionalidad. En primer lugar defendía la devoción a la enseñanza y ritual de la Iglesia ortodoxa rusa como puente de unión con el mundo espiritual de la masa popular; en segundo lugar, reafirmación de la autocracia para poner fin a las tendencias políticas liberales y los proyectos constitucionales; y en tercer lugar, la devoción a la herencia nacional y espiritual del pueblo ruso, en contraposición a considerar a Europa occidental como modelo.

Después de la época de reformas liberales iniciadas por Alejandro II con el objetivo de modernizar el país a semejanza de Occidente, con las derrotas militares⁵, se impondría la teoría de la «nacionalidad oficial» como doctrina de Estado, impulsada por los zares Alejandro III (1881-94) y Nicolás II (1894-1917). Con el asesinato de Alejandro III en 1895, su sucesor iniciaría un periodo de opresión basado en reforzar el discurso de la rusificación, con la reducción del poder de los gobiernos locales y la autonomía de las universidades; la discriminación contra los judíos, y la creciente rusificación de las minorías nacionales⁶. En palabras del gran historiador ruso del siglo XIX Vasili Kliuchevsky: «Rusia es un país que se coloniza a sí mismo⁷».

En política exterior, San Petersburgo centró sus esfuerzos expansivos hacia los territorios caucásicos del Imperio otomano. Pero pese a los esfuerzos realizados, la Paz de París que siguió a la guerra de Crimea (1853-1856) y el Tratado de Berlín que Bismark impuso después de la guerra entre Rusia y los ejércitos otomanos (1877-1878) confirmaron que, no obstante a los sacrificios hechos, tendría que buscar otras zonas de expansión. Por eso, paralelamente a los fracasos de los Balcanes, en Asia central los generales rusos aplastaron a las poblaciones de los kanatos de Kokand,

4 SETON-WATSON, Hugh. *The Decline of Imperial Russia*. New Fetter Lane, University Paperbacks, 1968, pp. 24-25.

5 CASANOVA, Julián. *La venganza de los siervos. Rusia 1917*. Barcelona, Crítica, 2017, pp. 20-21.

6 UTECHIN, S. V. *Historia del pensamiento político ruso*. Madrid, Revista de Occidente, 1968, pp. 100-105.

7 Citado en: KUMAR, Krishan. *Op. cit.*, p. 263.

Bukhara y Jiva. El primero fue anexionado por completo al Imperio, mientras que los otros dos se convirtieron en protectorados. Así, en 1880 toda Asia central estaba controlada, directa o indirectamente, por Rusia, que, imitando a Gran Bretaña, se lanzó a construir un imperio colonial moderno⁸.

La imposición de la ley rusa provocó diferentes reacciones: una parte de la población aceptó las nuevas autoridades, mientras que otra se opuso a la presencia de los ocupantes, algunos mediante revueltas, otros se exiliaron a Irán o al Imperio otomano⁹.

Los primeros años del siglo xx estuvieron marcados por los numerosos proyectos sobre el estatus de las diferentes comunidades religiosas del Imperio. En 1903 Nicolás II prometía que las autoridades trabajarían para fortalecer la tolerancia religiosa. Y fue en el decreto de 17 de abril de 1905, y confirmado en el Manifiesto del 17 de Octubre, cuando se garantizaba a los musulmanes y a las otras comunidades religiosas no ortodoxas la libertad de conciencia. Aquello significó que las comunidades islámicas pudiesen organizar actos públicos, pudiesen crear nuevas organizaciones políticas y una parte de la élite participase en la Duma.

En agosto de 1905, en la ciudad de Nizhni Nóvgorod se realizaba el Primer Congreso de Musulmanes de Rusia, donde surgió el primer partido político de alma islámica, el Ittifak al-Musulimin. Aquella organización era controlada por los tártaros y estaba vinculada a los kadetes. En abril de 1906 sus líderes fueron elegidos para la Duma, y así sucesivamente hasta 1917. Otros diputados musulmanes formaron el Partido de Trabajadores Musulmanes.

Aquellos hechos estuvieron marcados por la derrota de Rusia contra Japón (1904-1905). El Imperio zarista, que parecía fuerte y victorioso, era derrotado por los japoneses, unos asiáticos. Era la primera vez que un poder cristiano occidental era derrotado por un pueblo no blanco, e hizo crecer las esperanzas de los pueblos colonizados del mundo¹⁰.

Poco después se celebraron el segundo y tercer Congreso de Musulmanes de Rusia, en San Petersburgo y Nizhni Nóvgorod, en enero y agosto

---

8 BUSHKOVITCH, Paul. *Historia de Rusia*. Madrid, Akal, 2013, p. 269.

9 BOBROVNIKOV, Vladímir. «Islam in the Russian Empire». LIEVEN, Dominic (ed.). *The Cambridge History of Russia. Volume II. Imperial Russia, 1689-1917*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006, p. 210.

10 CARRÈRE D'ENCAUSSE, Hélène. *Islam and the Russian Empire. Reform and Revolution in Central Asia*. Berkeley, University of Berkeley, 1988, p. 71.

de 1906, respectivamente. Al mismo tiempo que se organizaba políticamente, el partido musulmán pedía que Rusia iniciase un conjunto de reformas religiosas que convirtiesen al país en un Estado secular moderno sin religión de Estado. Pero las demandas no fueron escuchadas y ante la revolución de Irán (1901-1911) y la de los Jóvenes Turcos (1908-1909), las autoridades iniciaron un conjunto de medidas para evitar la propagación del panislamismo y el panturquismo en el país. Pero dichas medidas no pararon el proceso de politización iniciado en aquellos territorios.

Ante la represión una parte de la élite musulmana se fue a vivir a los nuevos Estados surgidos en las revoluciones de Irán y Turquía. Otros abrazaron las doctrinas socialista y nacionalista, surgiendo nuevas organizaciones políticas secretas, acompañadas de numerosas publicaciones de prensa¹¹. Además se produjeron revueltas en el norte del Cáucaso y en el Daguestán¹².

2. La gran guerra y la caída del zarismo

A principios de siglo xx, la tensión marcaba el día a día de las cancillerías. Los litigios territoriales, las demandas nacionales, la competencia económica y colonial provocaban un estado de tensión internacional y el inicio de una política armamentística de las grandes potencias, lo que hacía prever que pronto estallaría una guerra¹³.

Finalmente, el desencadenante fue el asesinato del archiduque Francisco Fernando, heredero del Imperio austrohúngaro, el 28 de junio de 1914 en Sarajevo, por activistas de la organización Joven Serbia, de ideología yugoslavista y panserbia. El 23 de julio, Viena envió un ultimátum a Belgrado en el que daba 48 horas para que colaborase en la investigación sobre los autores del magnicidio. Al día siguiente, Alemania apoyó las demandas austrohúngaras, y el 25 de julio Rusia iniciaba la movilización de sus tropas en las fronteras, el mismo día que Serbia ordenó también la preparación de sus ejércitos. El 28, Austria-Hungría declaraba la guerra a Serbia y pocos días después Francia e Inglaterra se la declaraban a Alemania¹⁴.

---

11 MEYER, James H. *Turks across Empires. Marketing Muslim Identity in the Russian-Ottoman Borderlands, 1856-1914*. Oxford, Oxford University Press, 2014, p. 89.

12 BOBROVNIKOV, Vladímir. *Op. cit.*, pp. 218-221.

13 RENOUVIN, Pierre. *Historia de las relaciones internacionales. Siglos XIX y XX*. Madrid, Akal, 1990, p. 611.

14 VEIGA, Francisco y MARTÍN, Pablo. *1914-1923. Las guerras de la Gran Guerra*. Madrid, Los Libros de la Catarata, 2014, pp. 15-16.

En Rusia, era un 20 de julio de 1914 cuando la prensa informaba de que Alemania había declarado la guerra a Rusia. Días más tarde era anunciada la movilización de centenares de miles de hombres que, eufóricos por aquel ambiente patriótico, abandonaron sus hogares para la causa común¹⁵.

La movilización de los rusos fue inmediata. Con una población de unos 169 millones de personas aproximadamente¹⁶, el Estado ruso tenía que gobernar un vasto territorio, con unos ínfimos servicios básicos, y con un sistema de comunicaciones deficiente, lo que dificultaba el desplazamiento de tropas para controlar las fronteras¹⁷. Además, el país arrastraba algunos problemas endémicos que, pese a los procesos de modernización, no habían sido solucionados, y pese a las escasas libertades de la Constitución, el nacionalismo había hecho acto de presencia en algunas comunidades campesinas y nómadas, sin ser una grave amenaza¹⁸.

La participación de Rusia en la Gran Guerra fue un desastre. Con un armamento anticuado, los primeros meses estuvieron marcados por el gran número de prisioneros, hasta 240.000, lo que provocaba el malestar en el gran Imperio zarista y entre los soldados del frente¹⁹.

En 1917, después de dos años y medio de conflicto, la sensación entre la población movilizada y la retaguardia era que los esfuerzos bélicos eran un fracaso. El 12 de marzo el Zar era derrocado por una revolución en San Petersburgo y se instauraba un Gobierno provisional. El zar Nicolás II abdicaba «para salvar Rusia y para asegurar un final victorioso en la guerra²⁰».

---

15 STOCKDALE, Melissa Kirschke. *Mobilizing the Russian Nation: Patriotism and Citizenship in the First World War*. Cambridge, Cambridge University Press, 2016, p. 1.

16 GATRELL, Peter. *Russia's First World War: A Social And Economic History*. Londres, Routledge, 2005, p. 3.

17 LIEVEN, Dominic. *Empire. The Russian Empire and Its Rivals*. Londres, Yale University Press, 2000, p. 204.

18 LIEVEN, Dominic. «Russia as empire and periphery». LIEVEN, Dominic (ed.). *The Cambridge History of Russia. Volume II. Imperial Russia, 1689-1917*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006, p. 23.

19 GATRELL, Peter. *Russia's First World War: A Social And Economic History*. Londres, Routledge, 2005, p. 20.

20 VON HAGEN, Mark. «The First World War, 1914-1918». GRIGOR SUNY, Ronald. (ed.). *The Cambridge History of Russia. Volume III. The Twentieth Century*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006, p. 107.

Pero el Gobierno provisional no finalizó su participación en la guerra, lo que provocaba continuas protestas en el país y la bolchevización del Ejército, paralelamente al colapso que vivía²¹.

3. Las primeras decisiones bolcheviques

El 25 de octubre (7 de noviembre en el calendario gregoriano) los bolcheviques tomaban el Palacio de Invierno, sede del ministerio de Kérenski. Los bolcheviques habían conquistado el poder.

Lenin era consciente de que para asegurar el nuevo poder surgido de la Revolución era necesario cumplir con las promesas hechas de «pan, paz y tierra», por eso los primeros decretos publicados iban destinados a solucionar los problemas más graves que vivía el país. En este sentido, los bolcheviques priorizaron buscar un armisticio con los alemanes, una paz que según Lenin tenía que ser «equitativa y democrática, tal y como desean la gran mayoría de los obreros y las clases trabajadoras agotadas y martirizadas por la guerra en todos los países beligerantes [...] inmediata y sin anexionamientos ni indemnizaciones²²».

El 15 de diciembre se firmaba el armisticio con las potencias centrales y poco tiempo después empezaban las negociaciones de paz en la ciudad de Brest-Litovsk. Que los bolcheviques habían abandonado las viejas prácticas diplomáticas lo confirmaba la abolición de la diplomacia secreta y «la publicación inmediata de los tratados, ratificados o concertados por el gobierno de los terratenientes y capitalistas desde febrero hasta el 25 de octubre de 1917²³». Aquella decisión comportó que saliesen a la luz los tratados que Rusia había firmado con la Entente: el de Roma (1915) y el de Skyes-Pycott (1916). Este último acuerdo significaba que Francia controlaría la región de las actuales Siria, el Líbano y el norte de Irak; y Gran Bretaña pasaría a dominar el resto de territorio de la región. Además, el Gobierno británico prometió al emir Hussein de La Meca que podría gobernar un reino árabe en la región del Creciente Fértil, si los árabes les ayudaban a sublevarse contra los turcos. Londres también buscó el apoyo del sionismo para ver realizados sus intereses bélicos, y que la comunidad

---

21 *Ibidem*, pp. 109-110.

22 VEIGA, Francisco y MARTÍN, Pablo. *Op. cit.*, p. 191.

23 VEIGA, Francisco; MARTÍN, Pablo y Sánchez Monroe, Juan. *Entre dos octubres. Revoluciones y contrarrevoluciones en Rusia (1905-1917) y guerra civil en Eurasia*. Madrid, Alianza Editorial, 2017, p. 426.

judía de Estados Unidos presionase al Gobierno norteamericano para que entrase en la guerra. Al mismo tiempo, la burguesía inglesa, temerosa de la influencia de la Revolución rusa, quería evitar que los judíos se sumasen a las fuerzas revolucionarias. Por eso se les ofreció como alternativa la colonización de Palestina. El 2 de noviembre de 1917, el ministro de Asuntos Exteriores británico, Lord Balfour, afirmaba que su Gobierno apoyaba la creación de un hogar nacional para el pueblo judío en Palestina. Un hecho incomprensible, ya que un Gobierno cedía un territorio que no era suyo a una población que tampoco era la suya, sin tener en cuenta que aquellas tierras tenían una población propia. La principal justificación para esa terrible arbitrariedad era la de buscar un aliado que defendiese los intereses de la corona inglesa, en un mundo árabe que empezaba a reclamar la autodeterminación²⁴.

Los árabes que luchaban por su independencia vieron traicionadas sus aspiraciones, iniciándose los disturbios en Palestina y una campaña internacional de apoyo a su causa. Pero el 11 de diciembre de 1917 los británicos ocupaban Jerusalén. El general Allenby, después de entrar en la ciudad por la puerta de Jaffa, declaraba ante los notables locales que iba a restaurar la gloria de Ricardo Corazón de León²⁵.

Mientras, ante los intereses imperiales de los aliados, principalmente Francia y Gran Bretaña, que trabajaban para repartirse el viejo Imperio otomano, los bolcheviques, que habían defendido el derecho de autodeterminación de los pueblos, publicaban el 14 de noviembre de 1917 la Declaración de Derechos de los Pueblos de Rusia, donde se recogía la voluntad expresada en los primeros congresos de los sóviets sobre la libertad de los pueblos que formaban el Imperio ruso. Y se plasmaba en cuatro puntos:

1. Igualdad y soberanía de los pueblos de Rusia.
2. Derecho de los pueblos de Rusia a la libre determinación, incluyendo el derecho a separarse totalmente y constituirse como Estado independiente.
3. Supresión de todos los privilegios y restricciones de carácter nacional o religioso.

---

24 IZQUIERDO, Ferran. *Breve introducción al conflicto palestino-israelí*. Madrid, Los Libros de la Catarata, 2011, pp. 24-27.

25 KHADER, Bichara. *Los hijos de Agenor. Europa y Palestina desde las cruzadas hasta el siglo XXI*. Barcelona, Bellaterra, 2000, pp. 142-143.

4. Libre desarrollo de las minorías nacionales y los grupos étnicos que pueblan el territorio de Rusia²⁶.

Eso significó una política de tolerancia hacia algunos secesionismos. Cuando en 1917 los fineses decidieron separarse de Rusia, Stalin afirmó: «Es inconcebible que se pueda aceptar la retención forzosa de cualquier pueblo en los límites de un Estado. [Si lo hiciéramos] nos colocaríamos en la postura de continuadores de la política zarista²⁷».

Mientras, en las negociaciones de paz de Brest-Litovsk la principal cuestión giró en torno a si las potencias centrales se anexionarían o no la mayor parte de territorios que ocupaban sus tropas. La delegación rusa defendía que las poblaciones de dichos territorios decidiesen su futuro mediante un plebiscito, donde todo el mundo pudiera votar libremente, y, por consiguiente, se retirasen las tropas de ocupación. Por su parte, los alemanes y austrohúngaros se negaban a la evacuación previa, ya que les quitaría medios para ejercer presión sobre los votantes²⁸. Después de días de negociaciones y la operación *Faustschlag* (Puñetazo), en que los alemanes ocuparon Bielorrusia, Ucrania y Crimea y Estonia y Livonia, en catorce días, Lenin impuso la decisión de que era necesario aceptar las condiciones alemanas para conseguir la paz. Y el 3 de marzo de 1918, Gueorgui Chicherin, máximo representante de la delegación soviética en sustitución de Trotski, firmaba el Tratado de Brest-Litovsk, donde Rusia renunciaba a Livonia, Curlandia, Lituania, Estonia y Polonia. Además, se reconocía a Finlandia y Polonia como Estados independientes, y se comprometían a pagar una serie de indemnizaciones²⁹.

Rusia salía de la guerra con graves pérdidas causadas por los casi cuatro años de combates. A nivel humano el conflicto provocó 1,7 millones de muertos³⁰, y dejaba al país muy debilitado económicamente, ya que perdía diferentes territorios que significaban el 34% de su población, el 32% de su terreno agrícola, el 54% de sus industrias y el 89% de sus minas de carbón³¹.

---

26 REED, John. *Diez días que estremecieron el mundo*. Madrid, Diario Público, 2009, pp. 59-67.

27 CAROLINA CRISORIO, Beatriz. «El problema de las nacionalidades en la ex-URSS. Centralismo o balcanización». *Ciclos*, año IV, vol. VI, n.º 10, primer semestre de 1996, p. 170.

28 RENOUVIN, Pierre. *Op. cit.*, p. 719.

29 Para saber más: CHERNEV, Borislav. *Twilight of Empire. The Brest-Litovsk Conference and the Remaking of the East-Central Europe, 1917-1918*. Toronto, University of Toronto Press, 2017.

30 GILBERT, Martin. *The Routledge Atlas of the First World War*. Londres, Routledge, 2003, p. 158.

31 VEIGA, Francisco; MARTÍN, Pablo y Sánchez Monroe, Juan. *Op. cit.*, pp. 438-440.

4. La cuestión musulmana

Después de «la paz vergonzosa», como la calificaron muchos rusos, Lenin dijo que las enormes pérdidas eran para obtener un beneficio mayor: poder consolidar el nuevo régimen nacido de la revolución de octubre, contra enemigos como los cosacos, una casta militar especial con privilegios legales y económicos ligada, tradicionalmente, al zarismo³². Los bolcheviques seguían la idea planteada ya por el Partido de los Obreros Socialdemócratas Rusos, que en su congreso fundacional, en 1898, había reconocido «el derecho de autodeterminación de todas las naciones que entraban en la composición del Estado³³».

La primera acción llevada a cabo fue la creación del Comisariado de las Nacionalidades, dirigido por Stalin, y que estableció el Comisariado Central para los Asuntos Musulmanes, con el objetivo de consolidar el régimen soviético y expandir la propaganda entre los pueblos islámicos. El mando de dicha organización fue encabezado por el mulá Nur Vakhitov, que había formado parte del Comité Comunista Musulmán de Kazán (creado en abril de 1917), quien impulsó la creación de partidos comunistas en las diferentes ciudades de la región de los Urales³⁴.

Los bolcheviques buscaron el apoyo de las nacionalidades oprimidas por el régimen del Zar, y una de ellas eran los pueblos musulmanes. En Rusia, después de los ortodoxos, la fe islámica era la que tenía más adeptos, entre 15 y 18 millones de personas, repartidas por todo el territorio. Dicha comunidad representaba un 10% del total de la población del país, y derribado el zarismo, se radicalizó y exigió libertad religiosa y sus derechos nacionales negados por los Romanov³⁵.

Anteriormente, del 1 al 11 de mayo de 1917, se celebró en Moscú el Primer Congreso Panruso de los Musulmanes. Aquel foro estuvo compuesto por diputados islámicos de la IV Duma y por delegados del Turquestán, Siberia, Crimea y el Cáucaso. Novecientos delegados, de los cuales una cuarta parte eran mujeres, de las poblaciones y naciones islámicas

---

32 CASANOVA, Julián. *Op. cit.*, p. 129.

33 CARR, Edward H. *La Revolución bolchevique (1917-1923) I. La conquista y organización del poder*. Madrid, Alianza Editorial, 1985, p. 439.

34 NIMET KURAT, Akdes. «Islam in the Soviet Union». HOLT, P. M.; LAMBTON, Ann K. S. y LEWIS, Bernard. (ed.). *The Cambridge History of Islam. Volume I B. The Central Islamic Lands since 1918*. Cambridge, Cambridge University Press, 1980, p. 631.

35 *Ibidem*, p. 627.

de Rusia, se reunieron para tratar diversas cuestiones políticas y plantear un programa sobre los derechos de las mujeres. En este último ámbito, como planteó la izquierda, se prohibió, aunque simbólicamente, la poliginia. Además, se defendió una posición federalista de autonomía cultural, pero no se renunciaba ni al panislamismo ni al panturquismo³⁶.

Por eso los bolcheviques se erigieron como los protectores de aquella población, dirigiendo sus proclamas hacia los oprimidos por el zarismo y la Iglesia ortodoxa. En diciembre de 1917 Lenin y Stalin firmaban una declaración hacia los musulmanes de Rusia:

¡Violados por los Zares y por los opresores de Rusia! De ahí en adelante vuestras creencias y tradiciones, vuestras instituciones nacionales y culturales, son declaradas libres e inviolables. Construid vuestra vida nacional libres y sin obstáculos. Es vuestro derecho ¡Sabed que vuestros derechos, como los de los otros pueblos de Rusia, serán protegidos por la Revolución, por los consejos de obreros, soldados, campesinos y diputados!³⁷.

El Gobierno de Moscú, concededor de, como explicaba el intelectual tártaro el Sultán Galiev, que «todo el camino hacia el marxismo, como el de sus futuros compañeros, se desarrolla en el interior de la comunidad musulmana, lejos de todo lazo organizativo con la socialdemocracia, lo que no va a dejar de tener influencia en su concepción del mundo», aprobó una serie de reformas de promoción de la religión islámica³⁸.

En un primer momento alentaron a los musulmanes a que entrasen a formar parte del Partido Comunista, y para facilitar la filiación no se exigía el ateísmo. En 1923, según Trotski, cerca del 15% de los afiliados del partido eran musulmanes practicantes, él los llamaba: «reclutas revolucionarios básicos que vienen y golpean en nuestra puerta³⁹».

Los bolcheviques también devolvieron a sus mezquitas los objetos y libros sagrados islámicos que los zares habían requisado. El viernes fue declarado el día legal de descanso en toda Asia central, donde, a partir de

---

36 MIÉVILLE, China. *Octubre. La historia de la Revolución rusa*. Madrid, Akal, 2017, pp. 141-142.

37 NIMET KURAT, Akdes. *Op. cit.*, pp. 627-629.

38 CAROLINA CRISORIO, Beatriz. *Op. cit.*, p. 170.

39 CROUCH, David. «Bolsheviks and Islam: Religious Rights». *Socialist Review*, n.º 180, diciembre de 2003, consultado en: <<http://socialistreview.org.uk/280/bolsheviks-and-islam-religious-rights>> (página consultada en diciembre de 2017).

1921, había tribunales que administraban justicia de acuerdo con la *sharia*. Y dentro del Comisariado Soviético de Justicia se creó la Comisión de la Ley Islámica.

Pero algunos de aquellos tribunales musulmanes no aplicaron las leyes soviéticas como la de otorgar el divorcio solicitado por las mujeres, por eso en 1922 un decreto introdujo nuevos cambios en los tribunales soviéticos, permitiendo aceptar el divorcio a petición de una de las partes. Aun así, entre el 30 y el 50% de los casos judiciales eran resueltos por tribunales islámicos, y en Chechenia las cifras llegaban hasta el 80% de los casos.

Asimismo, se creó un sistema educativo paralelo oficial en 1922. Para poder hacerlo, los bolcheviques devolvieron diferentes *waqf* (propiedades religiosas) a las comunidades islámicas, para que creasen centros escolares religiosos, las madrasas. Y, mientras que en 1921 en la zona del Daguestán había 1.000 escuelas con 85.000 escolares, en 1925 en la misma zona caucásica había 15.000 *madrasas*, con 45.000 alumnos matriculados⁴⁰.

La mayoría de los musulmanes de Rusia, especialmente los intelectuales, creyó en las promesas de libertad nacional y religiosa de los bolcheviques, y empezó a dar su apoyo al régimen soviético. Durante la guerra civil, un gran número de tártaros y baskires sirvieron como voluntarios e inscritos en el Ejército Rojo. Además, jugaron un papel importante en la represión a la revuelta de Kronstadt, en 1921⁴¹.

Los bolcheviques también tejieron alianzas con el grupo panislámico kazajo Ush-Zhuz, que se unió al Partido Comunista en 1920, hicieron lo mismo con las guerrillas persas musulmanas en el Jengelis, y los Vaisitas, que constituían una hermandad sufí. En el Daguestán, el poder soviético se estableció gracias a la colaboración de los partidarios del líder musulmán Ali-Hadji Akushinskii. En Chechenia el apoyo vino del líder de una poderosa orden sufí, Ali Mataev, que dirigía el Comité Revolucionario Checheno. Y en el Ejército Rojo existían los escuadrones de la *sharia*, del mulá Katkajanov, que agruparon a decenas de miles de combatientes. Aquella política contrastaba con la que los bolcheviques siguieron con la Iglesia ortodoxa, ya que los líderes revolucionarios querían reparar los crímenes del zarismo en los antiguos territorios imperiales⁴².

---

40 *Ibidem*.

41 NIMET KURAT, Akdes. *Op. cit.*, p.629.

42 CROUCH, David. «El islam en la Revolución rusa». Karbala, David. (ed.). *Combatir la islamofobia. Una guía antirracista*. Barcelona, Icaria Editorial, 2016, pp. 89-92.

5. El Sultán Galiev: de Bakú a la represión estalinista

La guerra civil entre rojos y blancos (1917-1923) provocó el desplazamiento de pueblos enteros y la muerte de muchos combatientes por la causa bolchevique, y buena parte de la élite islamizada, los ulemas, fue asesinada. Para compensar el gran esfuerzo bélico las autoridades de Moscú fueron tolerantes en el ámbito religioso y nacional, y promocionaron la creación de nuevas repúblicas. En 1920 surgió la República Autónoma Soviética de Baskiria, la primera de aquella fórmula, y fue seguida por otras de las zonas de preponderancia musulmana. Todas ellas tenían la misma Constitución y formaban parte de la República Soviética⁴³.

Al finalizar la guerra se planteó la necesidad de buscar aliados en la escena internacional. Lenin, sabiendo del potencial revolucionario de los pueblos colonizados, planteó la necesidad de realizar un congreso para tratar la cuestión colonial y nacional que «unirá los comunistas y muestra en todos los países civilizados y en todos los atrasados de Oriente la bandera del bolchevismo⁴⁴». En septiembre de 1920 la idea de Lenin se materializaba y se celebraba en la ciudad industrial y con larga tradición revolucionaria de Bakú.

Aquel congreso se centró, fundamentalmente, en las cuestiones de Oriente Próximo y Medio, es decir, los territorios vecinos a Rusia, contra el Imperio británico y su política imperialista⁴⁵. Los británicos, según el historiador ruso Sorokin, intentaron persuadir a los delegados de Turquía y Persia para no ir a Bakú. La flota inglesa que estaba en el mar Negro boicoteó el viaje del delegado turco, y el diplomático solo pudo viajar cuando los barcos británicos volvieron a puerto a causa de una tormenta. Y en el mar Caspio, los aviones ingleses, con base en Persia, bombardearon el barco donde viajaba el representante persa y dos viajeros murieron en dicho ataque⁴⁶.

Durante las jornadas intervinieron diferentes líderes comunistas, como por ejemplo John Reed, representando a los «obreros revolucio-

---

43 NIMET KURAT, Akdes. *Op. cit.*, p. 631.

44 ROBERTS, Glen L. *Commissar and Mullah: Soviet-Muslim Policy from 1917 to 1924*. Florida, Dissertation.com, 2007, p. 133.

45 CARR, Edward H. *El socialismo en un solo país 1924-1926 3. Segunda parte*. Madrid, Alianza Editorial, 1985, p. 603.

46 PEARCE, Brian (trad.). *Congress of the Peoples of the East. Baku, September 1920. Stenographic Report*. Londres, New Park Publications Ltd., 1977, pp. IX-X.

narios de uno de los grandes poderes imperialistas, los Estados Unidos de América, quien explota y oprime a los pueblos coloniales». Reed, en su ponencia del 4 de septiembre, explicó la política estadounidense para desmentir la idea de la «free America», como el mejor gobierno, y concluyendo: «Solo hay un camino hacia la libertad. Unión con los obreros y campesinos rusos que han derrocado sus capitalistas y que su Ejército Rojo ha echado a los imperialistas extranjeros. Seguid la estrella roja de la Internacional Comunista⁴⁷».

También participo Enver Pachá, líder de la Revolución de los Jóvenes Turcos, que se encontraba exiliado en Rusia. Ofreciendo sus servicios a los bolcheviques, hizo un discurso contra sus antiguos aliados alemanes y los británicos⁴⁸.

En su manifiesto final hizo una llamada «a la guerra santa por la liberación de los pueblos del Este⁴⁹»:

A menudo habéis oído de vuestros Gobiernos la llamada a la guerra santa; habéis marchado bajo la bandera verde del Profeta, pero estas guerras eran fraudulentas, sirviendo solo los intereses de vuestros dirigentes [...] vosotros, los campesinos y trabajadores, seguisteis en la esclavitud y la pobreza tras estas guerras. Ahora os convocamos a la primera guerra santa de verdad [...] por la liberación de toda la humanidad del yugo de la esclavitud capitalista e imperialista, por el fin de todas las formas de opresión de un pueblo por otro y de todas las formas de explotación⁵⁰.

Además en el congreso se acordó celebrar nuevos encuentros anuales⁵¹, pero el tratado anglosoviético de 1921 hizo que los rusos iniciaran una campaña de acercamiento a los británicos, abandonando las consignas contra antiinglesas⁵².

---

47 REED, John. «Speech at the Congress of the Peoples of the East: Baku, Azerbaijan -Sept. 4, 1920», consultado en: <<http://www.marxisthistory.org/history/usa/parties/cpusa/1920/0904-reed-bakuspeech.pdf>> (página consultada en noviembre de 2017).

48 VEIGA, FRANCISCO; MARTÍN, Pablo y SÁNCHEZ MONROE, Juan. *Op. cit.*, p. 566.

49 PEARCE, Brian (trad.). *Op. cit.*, p. 172.

50 VEIGA, FRANCISCO; MARTÍN, Pablo y SÁNCHEZ MONROE, Juan. *Op. cit.*, pp. 429-433.

51 GÖKAY, Bülent. *Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991. Soviet foreign policy Turkey and communism*. Londres, Routledge, 2006, p. 23.

52 WHITE, Stephen. «Communism and the East: The Baku Congress, 1920». *Slavic Review*, vol. 33, n.º 3, septiembre de 1974, p. 493.

Pero para entender la relación entre los bolcheviques y los pueblos musulmanes es necesario tratar la figura del intelectual tártaro Mirsaid Sultán-Galiev⁵³, que se afilió al Partido Socialista Bolchevique en noviembre de 1917, y debido a sus capacidades de oratoria y de organización pasó a ser miembro del Comisariado Central Musulmán, organización de nueva creación vinculada al Narkomnats (el Comisariado de las Nacionalidades) presidido por Iosif Stalin. Un año después, Galiev fue nombrado asesor de Stalin⁵⁴.

Para Galiev, la única manera de propagar las ideas de la Revolución era trabajar prioritariamente en Oriente, aún en vías de desarrollo, primando a los países colonizados de Asia que posteriormente extenderían la llama de la Revolución a Occidente⁵⁵. El socialismo islámico que defendía se basaba en el nacionalismo, porque para él todos los pueblos coloniales eran proletarios, ya que eran explotados por los colonizadores⁵⁶.

El tártaro, junto con algunos compañeros, creó un Partido Comunista Musulmán, y pese a tener la oposición de algunos dirigentes rusos, obtuvo la promesa, por parte del Comité Central, de la creación de un gran Estado musulmán, la República Tártaro-Baskiria. Esta se extendería entre la región del Volga medio y los Urales meridionales, y con más de cinco millones de habitantes. Por lo tanto, tuvo un papel clave para reconvertir la tendencia occidentalista de la Komintern hacia una visión que defendía que la revolución socialista comenzaría por Oriente.

Pero pese a los esfuerzos hechos por Galiev, la Komintern no abandonaba paulatinamente la política oriental, lo que provocó las críticas del dirigente tártaro, que arremetió contra el papel miope de la Komintern, que «ante todo se interesaba por Occidente», y menospreciaba el potencial que residía en los movimientos nacionalistas orientales: «Para quien la revolución mundial debería empezar por Oriente, con la liberación de

---

53 Para saber más: BENNIGSEN, Alexandre y LEMERCIER-QUELQUEJAY, Chantal. *Sultan Galiev, le père de la révolution tiers-mondiste*. París, Fayard, 1986.

54 RODINSON, Maxime. *Marxisme et monde musulman*. París, Éditions du Seuil, 1972, pp. 379-380.

55 FOWKES, Ben y GÖKAY, Bülent. «Unholy Alliance: Muslims and Communists. An introduction». *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, vol. 25, n.º 1, marzo de 2009, p. 1.

56 ORAN, Baskin (ed.). *Turkish Foreign Policy, 1919-2006. Facts and Analyses with Documents*. Salt Lake City, The University of Utah Press, 2010, p. 89.

los pueblos coloniales⁵⁷». Habían triunfado las tesis que consideraban que la revolución se produciría con el proletariado, y, más concretamente, con el proletariado occidental⁵⁸.

Aquellas ideas empezaron a inquietar a los dirigentes bolcheviques. En el X Congreso del Partido (1921) se publicó una resolución contra «la desviación nacionalista». El intelectual tártaro, junto con un grupo opositor, intentó crear un frente común para oponerse a lo que consideraba como la vuelta de la política colonialista del Zar: «Los panrusos de la URSS, que quieren restablecer la Rusia, una e indivisible⁵⁹». Aquello hizo que cayese en desgracia. En el XII Congreso del Partido Comunista, celebrado en Moscú entre el 9 y el 12 de junio de 1923, fue acusado de desviacionismo nacionalista⁶⁰. En 1923 fue arrestado y enviado a trabajar en la Casa de las Ediciones del Estado, hasta 1928, cuando fue detenido y enviado a un campo de trabajo de Solovki. Acusado de traición al estado soviético, fue ejecutado en 1940⁶¹. Pese al trágico final el legado intelectual del Sultán Galiev en el marxismo de los pueblos colonizados de Asia ha perdurado hasta la actualidad⁶².

6. La nueva política de la Komintern

La victoria bolchevique en la guerra civil rusa tuvo grandes consecuencias en Asia central. En 1919 los afganos derrotaban a los británicos y mediante el Tratado de Rawalpindia, firmado el 8 de agosto de aquel año, ponían fin al protectorado inglés y obtuvieron su independencia. Así, Afganistán se convirtió en el primer país del mundo en establecer relaciones diplomáticas con la República Socialista Federativa de Rusia⁶³. La llegada del nuevo embajador afgano se convirtió en un mitin para mostrar la amistad rusa

---

57 MIKUNDA, Emilio. *Derechos humanos y mundo islámico*. Sevilla, Universidad de Sevilla, 2003, p. 77.

58 RODINSON, Maxime. *Op. cit.*, p. 379.

59 TCHOKAÏEFF, M. «La question d'un état touranien». *Prométhée: organe de défense nationale des peuples du Caucase et de l'Ukraine*, enero de 1930, p. 11.

60 RO'Ï, Y. «The task of creating the new Soviet Man: "Atheistic Propaganda" in the Soviet Muslim Areas». *Soviet Studies*, vol. 36, n.º 1, junio de 1984, p. 27.

61 RODINSON, Maxime. *Op. cit.*, pp. 381-382.

62 MICHELE BIRGERSON, Susanne. *After the Breakup of a Multi-Ethnic Empire. Russia, Successor States and Euroasian Security*. Westport, Praeger Publishers, 2002, p. 135.

63 VEIGA, FRANCISCO y MARTÍN, Pablo. *Op. cit.*, p. 282.

con los pueblos persas: «Vuestro pequeño, pero heroico país, está ahora luchando para conseguir su emancipación de los eternos opresores del Oriente, los imperialistas británicos. Sabemos que vosotros necesitáis de nuestra ayuda y que la reclamáis⁶⁴».

También a partir de 1919 se produjo un acercamiento entre el nuevo Gobierno turco y Rusia. Los turcos, con Mustafá Kemal Attaturk al mando, ayudaron a los bolcheviques en su lucha contra los rusos blancos de Denikin, en la zona del Cáucaso. Los turcos también ayudaron a los bolcheviques en Azerbaiyán mediante una campaña de propaganda a favor de las nuevas autoridades de Moscú, ya que aquella zona era de vital importancia para la industria rusa por las reservas de minerales⁶⁵. En aquel momento los bolcheviques buscaban aliados para hacer frente a un contexto que les era adverso y además sufrían una guerra civil en el interior del país. Así, por ejemplo, el diario *Izvestia* llegó a referirse al movimiento de los nacionalistas turcos como «la primera revolución soviética en Asia». Con aquellas proclamas, los bolcheviques buscaban empatizar con los pueblos musulmanes y satelizar a Turquía.

Aquella nueva amistad comportó la tolerancia del Gobierno turco hacia el Partido Comunista Popular de Turquía⁶⁶. Por otra parte, el nuevo Estado turco necesitaba armas y dinero, además de ayuda para liquidar el frente oriental contra los armenios, de manera que el 16 de marzo de 1921 se firmaba el Tratado de Moscú entre ambos Estados⁶⁷. Pero en Estambul, para evitar una *sovietización* del país, desde el poder se creó el Partido Comunista Turco para controlar a los militantes izquierdistas. Poco después, en octubre de 1922, el Gobierno kemalista prohibió el Partido Comunista Popular de Turquía y encarceló a centenares de militantes, acusados de traición y espionaje. Aquello provocó grandes críticas en el IV Congreso de la Komintern⁶⁸.

---

64 *El Día. Diario de la Noche*, 27/10/1919, p. 3.

65 GÖKAY, Bülent. *A Clash of Empires. Turkey between Russian Bolshevism and British Imperialism, 1918-1923*. Londres, Taurus Academic Studies, 1997, pp. 75-83.

66 Dicha organización fue creada en el Congreso de Bakú de 1920. Mustafa Suphi y otros catorce fundadores fueron asesinados por el régimen de Attaturk.

67 VEIGA, Francisco. *El turco. Diez siglos a la puerta de Europa*. Barcelona, Random House Mondadori, 2011, pp. 452-454.

68 RODINSON, Maxime. *Op. cit.*, pp. 402-405.

Dicho cambio de política fue acompañado por el nuevo rumbo que se estaba imponiendo en el mundo. A partir de 1920, el contexto internacional empezó a ser más benigno para Rusia. Primero se normalizaron las relaciones económicas con Alemania y Suecia, después las repúblicas bálticas reconocieron el nuevo Estado, y en 1921, los reconocimientos diplomáticos empezaron a extenderse entre sus vecinos: Polonia, Turquía y Afganistán. El 31 de diciembre de 1922 nacía la Unión de Repúblicas Socialistas Soviéticas (URSS) y su reconocimiento por las potencias se produjo gradualmente: en 1922 Alemania lo reconoció *de iure*; en 1924, Francia, Reino Unido, Italia, Austria y China; y en 1925, Japón⁶⁹.

Pero la política oriental de la Komintern cambió en su III Congreso (junio-julio de 1921), donde la cuestión de Oriente fue casi ignorada⁷⁰. En 1923 Lenin publicaba su último artículo, «Más vale poco pero bueno», en el que explicaba que en el nuevo contexto revolucionario Rusia tenía que ser el puente entre el Este y el Oeste, e indicaba que el Este ya había entrado por fin en el movimiento revolucionario. Así finalizaba la vía oriental de la Komintern, que se materializaba en el XII Congreso del Partido Comunista, donde se acordó combatir la religión mediante la propaganda y no por la fuerza⁷¹. Las esperanzas de la revolución oriental, sobre todo en el Extremo Oriente, únicamente se mantuvieron en el pensamiento Bujarin⁷².

La URSS detenía su política de expandir la Revolución por el mundo colonizado, había visto cómo se reducían sus esperanzas de libertad después del nacimiento de la Sociedad de Naciones. Aquel organismo internacional surgió bajo el amparo del presidente de los Estados Unidos, Woodrow Wilson, y en su carta fundacional definía cuál sería el nuevo estatus de aquellas colonias. En el artículo 22 sobre los territorios dependientes de las potencias derrotadas, relataba que estaban «habitados por los pueblos que no estaban todavía preparados para mantenerse por sí mismos en las difíciles condiciones del mundo moderno». Por lo tanto, sentenciaba que no podían autogobernarse, y se creaba un sistema de tutela ejercido por las «naciones avanzadas⁷³». En definitiva, de aquella carta solamente se bene-

---

69 *Ibidem*, pp. 402-405.

70 CARR, Edward H. *El socialismo en un solo país 1924-1926*. *Op. cit.*, p. 603.

71 NIMET KURAT, Akdes. *Op. cit.*, p. 633.

72 Para saber más: COHEN, Stephen F. *Bujarin y la revolución bolchevique. Biografía política 1888-1938*. Madrid, Siglo XXI de España Editores, 2017.

73 FONTANA, Josep. *Op. cit.*, p. 153.

ficiaban los grandes imperios vencedores de la Primera Guerra Mundial: Reino Unido y Francia. Mientras, una gran parte del mundo siguió bajo dominio colonial.

7. Los movimientos de resistencia islámicos

Pero no toda la población musulmana se sumó con entusiasmo a la Revolución. La Gran Guerra y la guerra civil rusa fragmentaron el inmenso territorio del antiguo Imperio del Zar. En aquella descomposición surgieron diferentes feudos militares de señores de la guerra, como el Emirato de Bujará o el Kanato de Jiva⁷⁴.

En febrero de 1918 se produjo una revuelta islámica encabezada por líderes religiosos, los basmachis. Diferentes líderes tribales de la zona del Turquestán y el Tayikistán se alzaron contra los abusos de la población rusa, en una yihad para defender la aplicación de la *sharia* y los cambios que habían provocado las nuevas políticas bolcheviques que habían afectado las estructuras tradicionales de poder⁷⁵.

Un viajero occidental que en 1918 se encontraba en Tashkent fue testigo de aquel proceso y dijo: «El programa de los bolcheviques incluía el derecho a la autodeterminación, y el 95% de la población de origen musulmán se creyó que aquello le concernía. No tardaron a descubrir que la autodeterminación, desde el punto de vista de los bolcheviques, no era aplicable al Turquestán⁷⁶».

Ante la pérdida de apoyos, los bolcheviques iniciaron una campaña para aumentar su popularidad en la zona. Para llevarla a cabo, Lenin eligió a Enver Pasha, que tenía el apoyo de los dirigentes rusos en su lucha de poder con el Gobierno turco.

Pasha, líder de los Jóvenes Turcos, había sido ministro de la Guerra de 1914 a 1918, pero la derrota otomana en la Primera Guerra Mundial (él fue uno de los máximos responsables de la debacle turca en la batalla de Sankemish en 1914) hizo que huyese de Berlín a Moscú, buscando otro lugar para hacer carrera política. Pasha era un hombre ambicioso al que únicamente le interesaba el apoyo bolchevique para sus intereses persona-

---

74 VEIGA, Francisco y MARTÍN, Pablo. *Op. cit.*, p. 282.

75 OLCOTT, M. B. «The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-1924», *Soviet Studies*, vol. 33, n.º 3, julio de 1981, pp. 352-369.

76 RASHID, Ahmed. *Jihad. El nacimiento de la militancia islámica a l'Àsia Central*. Barcelona, Empúries, 2002, pp. 61-62.

les, por eso, al llegar a Bujará, traicionó a Lenin y buscó pactar con los líderes locales basmachi. Después de la primera entrevista con el comandante basmachi Ibrahim Beg, fue encarcelado, pero el Emir de Bujará, Sayyid Akim Khan, que se encontraba refugiado en Afganistán, lo hizo liberar y lo designó comandante de las fuerzas que se oponían a la invasión rusa. Y él mismo se declaró comandante de la «Armada del Sultán», liderando una yihad contra Moscú⁷⁷. En 1922, Enver Pasha llegó a tener un ejército de 7.000 combatientes, y el apoyo de algunos delegados turcos que daban formación a la tropa, consiguiendo algunas victorias ante las fuerzas rusas.

El Gobierno bolchevique, ante las diversas derrotas, decidió enviar una delegación para negociar una paz que Pasha rechazó, ya que se encontraba en «una lucha incondicional para la liberación del Turquestán». Aquello provocó las iras de Lenin, que, enfadado por el trato del líder turco y su insolencia, envió al Ejército Rojo, derrotando las fuerzas de Pasha, y matándolo cerca de la frontera con Afganistán el 4 de agosto de 1922⁷⁸.

Dichos combates esporádicos continuaron hasta 1929, cuando los líderes guerrilleros se dividieron por cuestiones clánicas, siendo incapaces de volverse a unir en la lucha contra los soviéticos⁷⁹. Y las autoridades soviéticas, después de la resistencia local, se vieron obligadas a modificar sus políticas económicas y sociales en aquella la zona⁸⁰.

Por otra parte, fue con Stalin con quien se inició una brutal represión contra las comunidades musulmanas. La grave crisis económica que vivía la URSS provocó que los tribunales islámicos perdiesen toda la financiación, y cayesen en el ostracismo. Además, se cerraron mezquitas y muchos de los líderes religiosos fueron condenados a campos de trabajo o asesinados, lo que provocó que muchos pasasen a la clandestinidad⁸¹. Así pues, la práctica de la religión islámica a partir de Stalin pasaría a ser una cuestión de carácter privado, como la de las otras religiones⁸².

---

77 BERGNE, Paul. *The Birth of Tajikistan: National Identity and the Origins of the Republic*. Londres, I. B. Tauris, 2007, p. 30.

78 BENNIGSEN, Alexandre; HENZE, P. B.; TANHAM, G. K. y WIMBUSH, S. Enders. *Soviet Strategy & Islam*. Nueva York, Palgrave Macmillan, 1989, pp. 11-12.

79 RASHID, Ahmed. *Op. cit.*, pp. 61-65.

80 OLCOTT, M. B. *Op. cit.*, pp. 352-369.

81 CROUCH, David. *Op. cit.*, pp. 92-94.

82 BENNIGSEN, Alexandre y WIMBUSH, S. Enders. *Op. cit.*, p. 15.

Conclusiones

La Revolución rusa comportó grandes cambios en el mundo. La caída del viejo Imperio del Zar modificó la situación en que vivían muchos de los pueblos musulmanes que formaban parte de él. En un primer momento, Lenin y los bolcheviques, conscientes de la fuerza del islam y su carácter supranacional, buscaron el apoyo de aquellas sociedades para consolidar el nuevo Gobierno en el vasto territorio ruso. Por eso uno de los primeros decretos aprobados por el nuevo Gobierno surgido de la revolución de octubre fue el del derecho a la libre autodeterminación de los pueblos. Además, los bolcheviques apoyaron la creación de tribunales de justicia islámica y una red de escuelas coránicas. Aquella política atrajo las simpatías de una gran parte del mundo musulmán que vivía en el antiguo Imperio de los Romanov. Pero otros líderes tradicionales, viendo disminuir su influencia, se levantaron en contra de las nuevas autoridades, como por ejemplo la revuelta basmachi, frente al que consideraban un nuevo imperialismo panruso. Finalmente aquel levantamiento fue derrotado por el Ejército Rojo en 1929.

A nivel internacional Rusia también dio apoyo a los movimientos anticoloniales del mundo con el objetivo de obtener apoyos en política exterior. Por eso en 1920 se organizó el Congreso de Bakú, un foro de debate con representantes de todo el planeta donde se estudiaron estrategias contra el imperialismo británico y francés. Así, Rusia y posteriormente la URSS se convertían en un símbolo de la lucha por el derecho de autodeterminación de los pueblos del mundo.

A partir de Stalin, la política oriental del Gobierno soviético cambió. El acuerdo anglosoviético de 1921 hizo que los bolcheviques suavizaran el discurso antiimperialista, además de que a nivel interior se inició una campaña contra la religión musulmana. La grave crisis económica que vivía el país sirvió como pretexto para cerrar escuelas musulmanas y se eliminó la financiación de los tribunales islámicos, y aparte se inició una lucha propagandística contra el islam.

Mientras, a nivel internacional, la defensa de la autodeterminación se convirtió en un magnífico instrumento de propaganda que atrajo numerosos movimientos de liberación nacional hacia la órbita soviética. Sobre todo a partir de la victoria soviética en la Segunda Guerra Mundial, viéndose a la URSS como un modelo de desarrollo a imitar. Y posteriormente, durante la Guerra Fría, se presentó como garante de los derechos de los pueblos frente al Occidente imperialista.

En conclusión, las relaciones entre el Gobierno bolchevique y el mundo musulmán fueron muy complejas. Por una parte, algunos de los problemas derivaban de la herencia convulsa de la relación entre las comunidades ortodoxa e islámica. Por otra parte, estuvieron marcadas por un contexto global, que desde octubre de 1917 fue adverso a los bolcheviques. Por eso, los bolcheviques moldearon su política para conseguir aliados a nivel internacional, en un principio dirigida hacia el Este, y más tarde, hacia las potencias occidentales. Mientras, a nivel interno, las políticas dictadas desde Moscú, muy alejadas de las realidades de aquel vasto territorio, supusieron grandes cambios en las sociedades locales, pero no la liberación del yugo ruso.

Bibliografía

- ANDRADE, J. y HERNÁNDEZ, F. (eds.), 1917. *La Revolución rusa cien años después*. Madrid, Akal, 2017.
- BENNIGSEN, Alexandre y WIMBUSH, S. Enders. *Muslim National Communism in the Soviet Union. A Revolutionary Strategy for the Colonial World*. Londres, The Chicago University Press, 1980.
- BENNIGSEN, Alexandre y BROXUP, M. *The Islamic Threat to the Soviet State*. Nueva York, Routledge, 1983.
- BENNIGSEN, Alexandre y LEMERCIER-QUELQUEJAY, Chantal. *Sultan Galiev, le père de la révolution tiers-mondiste*. París, Fayard, 1986.
- BENNIGSEN, A. y WIMBUSH, S. Enders. *Mystics and Commissars. Sufism in the Soviet Union*. Londres, C. Hurst & Company, 1985.
- BENNIGSEN, Alexandre; HENZE, P. B.; TANHAM, G. K. y WIMBUSH, S. Enders. *Soviet Strategy & Islam*. Nueva York, Palgrave Macmillan, 1989.
- BERGNE, Paul. *The Birth of Tajikistan: National Identity and the Origins of the Republic*. Londres, I. B. Tauris, 2007.
- BUSHKOVITCH, Paul. *Historia de Rusia*. Madrid, Akal, 2013.
- CAROLINA CRISORIO, Beatriz. «El problema de las nacionalidades en la ex-URSS. Centralismo o balcanización». *Ciclos*, año IV, vol. VI, n.º 10, primer semestre de 1996, pp. 161-195.
- CARR, Edward H. *La Revolución Bolchevique (1917-1923) 1. La conquista y organización del poder*. Madrid, Alianza Editorial, 1985.
- . *El socialismo en un solo país 1924-1926 3. Segunda parte*. Madrid, Alianza Editorial, 1985.
- CARRÈRE D'ENCAUSSE, Hélène. *Islam and the Russian Empire. Reform and Revolution in Central Asia*. Berkeley, University of Berkeley, 1988.
- CASANOVA, Julián. *La venganza de los siervos. Rusia 1917*. Barcelona, Crítica, 2017.
- CHERNEV, Borislav. *Twilight of Empire. The Brest-Litovsk Conference and the Remaking of the East-Central Europe, 1917-1918*. Toronto, University of Toronto Press, 2017.
- COHEN, Stephen F. *Bujarin y la revolución bolchevique. Biografía política 1888-1938*. Madrid, Siglo XXI de España Editores, 2017.
- FONTANA, Josep. *El siglo de la revolución. Una historia del mundo desde 1914*. Barcelona, Crítica, 2017.

- FOWKES, Ben y GÖKAY, Bülent. «Unholy Alliance: Muslims and Communists. An introduction». *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, vol. 25, n.º 1, marzo de 2009, pp. 1-31.
- GATRELL, Peter. *Russia's First World War: A Social And Economic History*. Londres, Routledge, 2005.
- GILBERT, Martin. *The Routledge Atlas of the First World War*. Londres, Routledge, 2003.
- GÖKAY, Bülent. *A Clash of Empires. Turkey between Russian Bolshevism and British Imperialism, 1918-1923*ñ Londres, Taurus Academic Studies, 1997.
- GÖKAY, Bülent. *Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991. Soviet foreign policy Turkey and communism*. Londres, Routledge, 2006.
- GRIGOR SUNY, Ronald (ed.). *The Cambridge History of Russia. Volume III. The Twentieth Century*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006.
- HOLT, P. M.; LAMBTON, Ann K. S. y LEWIS, Bernard. (ed.). *The Cambridge History of Islam. Volume I B. The Central Islamic Lands since 1918*. Cambridge, Cambridge University Press, 1980.
- IZQUIERDO, Ferran. *Breve introducción al conflicto palestino-israelí*. Madrid, Los Libros de la Catarata, 2011.
- KARBALA, David. (ed.). *Combatir la islamofobia. Una guía antirracista*. Barcelona, Icaria Editorial, 2016.
- KHADER, Bichara. *Los hijos de Agenor. Europa y Palestina desde las cruzadas hasta el siglo XXI*. Barcelona, Bellaterra, 2000.
- KUMAR, Krishan. *Imperios. Cinco regímenes imperiales que moldearon el mundo*. Barcelona, Pasado&Presente, 2018.
- LIEVEN, Dominic. *Empire. The Russian Empire and Its Rivals*. Londres, Yale University Press, 2000.
- LIEVEN, Dominic (ed.). *The Cambridge History of Russia. Volume II. Imperial Russia, 1689-1917*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006.
- MICHELE BIRGERSON, Susanne. *After the Breakup of a Multi-Ethnic Empire. Russia, Successor States and Euroasian Security*. Westport, Praeger Publishers, 2002.
- MEYER, James H. *Turks across Empires. Marketing Muslim Identity in the Russian-Ottoman Borderlands, 1856-1914*. Oxford, Oxford University Press, 2014.
- MIÉVILLE, China. *Octubre. La historia de la Revolución rusa*. Madrid, Akal, 2017.

- MIKUNDA, Emilio. *Derechos humanos y mundo islámico*. Sevilla, Universidad de Sevilla, 2003.
- OLCOTT, M. B. «The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-1924». *Soviet Studies*, vol. 33, n.º 3, julio de 1981, pp. 352-369.
- ORAN, Baskin. (ed.). *Turkish Foreign Policy, 1919-2006. Facts and Analyses with Documents*. Salt Lake City, The University of Utah Press, 2010.
- PEARCE, Brian (trad.). *Congress of the Peoples of the East. Baku, September 1920. Stenographic Report*. Londres, New Park Publications Ltd., 1977.
- PRASHAD, Vijay. *Red Star over the Third World*. Nueva Delhi, Left World Books, 2017.
- RASHID, Ahmed. *Jihad. El naixement de la militancia islàmica a l'Àsia Central*. Barcelona, Empúries, 2002.
- REED, John. *Diez días que estremecieron el mundo*. Madrid, Diario Público, 2009.
- RENOUVIN, Pierre. *Historia de las relaciones internacionales. Siglos XIX y XX*. Madrid, Akal, 1990.
- ROBERTS, Glen L. *Commissar and Mullah: Soviet-Muslim Policy from 1917 to 1924*. Florida, Dissertation.com, 2007.
- RODINSON, Maxime. *Marxisme et monde musulman*. París, Éditions du Seuil, 1972.
- RO'Í, Y. «The task of creating the new Soviet Man: "Atheistic Propaganda" in the Soviet Muslim Areas». *Soviet Studies*, vol. 36, n.º 1, junio de 1984, pp. 26-44.
- SETON-WATSON, Hugh. *The Decline of Imperial Russia*. New Fetter Lane, University Paperbacks, 1968.
- STOCKDALE, Melissa Kirschke. *Mobilizing the Russian Nation: Patriotism and Citizenship in the First World War*. Cambridge, Cambridge University Press, 2016.
- UTECHIN, S. V. *Historia del pensamiento político ruso*. Madrid, Revista de Occidente, 1968.
- VEIGA, Francisco. *El turco. Diez siglos a la puerta de Europa*. Barcelona, Random House Mondadori, 2011.
- VEIGA, Francisco y MARTÍN, Pablo. *1914-1923. Las guerras de la Gran Guerra*. Madrid, Los Libros de la Catarata, 2014.
- VEIGA, Francisco; MARTÍN, Pablo y Sánchez Monroe, Juan. *Entre dos octubres. Revoluciones y contrarrevoluciones en Rusia (1905-1917) y guerra civil en Eurasia*. Madrid, Alianza Editorial, 2017.

WHITE, Stephen. «Communism and the East: The Baku Congress, 1920». *Slavic Review*, vol. 33, n.º 3, septiembre de 1974, pp. 492-514.

Publicaciones periódicas

El Día. Diario de la Noche

Prométhée: organe de défense nationale des peuples du Caucase et de l'Ukraine

Webgrafia

<<http://www.marxisthistory.org/history/usa/parties/cpusa/1920/0904-reed-bakuspeech.pdf>>

<<http://socialistreview.org.uk/280/bolsheviks-and-islam-religious-rights>>

Aquest llibre es va acabar de compondre
el set de novembre de dos mil divuit,
data del 101è aniversari del triomf
de la revolució bolxevic a Rússia.

TARRAGONA, MMXVIII

Cent anys després de l'assalt del Palau d'Hivern és bo que analitzem com va canviar el món la Revolució Russa. Des del CECOS presentem aquest nou volum de la col·lecció Estudis sobre Conflictes Socials, que explica des de diversos àmbits socials i territoris (des d'Espanya fins a l'Uzbekistan) com va influir en l'esdevenir de la història la revolució bolxevic i com va ser la nova realitat sorgida dels soviets. Amb aquesta finalitat, diversos investigadors analitzen els protagonistes d'aquella etapa i com es van succeir els fets en un món que estava en guerra.

